

B. P. HASDEŪ

ISTORIA CRITICA A ROMANILORU

PAMENTULU

TERREI-ROMANESCI

VOLUMU II

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI. — ORIGINILE URBANE. — SINTESEA.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ANTONIU MANESCU, STRADA LIPSCANI, No. 3.

1875

Volumul de față completează și încheie istoria critică teritorială a Țerei-Românești în hotarele ei din secolul XIV, adică dela vallea Almașului în Temeșiana până la gurile Dunării în Bugiacu.

Elu approfondéază cestiunea foarte complicată a reacțiunii omului contra naturei, desfășoră obscurele origini ale cellor mai vechi stabilimente urbane în Dacia și resuma printr'o ochire sintetică toate rezultatele analizei.

Acei ce posedă volumul I numai în prima edițiune, împărțită peste totu în trei lungi paragrafură de câte deuce și cincisprezeci cölle de tiparu, voru fi surprinși din capulu loculu de a găsi aci o altu-feliu de divisiune, anume în „Studie” subdivise la rëndulu loră fie-care în mai multe scurte §§-furu, cea-ce permite autorulu a specialisa punturile în desbattere prin câte o rubrică separată și agiută în același timp pe lectoru de a pute fără obosela să și concentreze atențiunea.

Suntemu datoră a preveni că acéstă împărțire, mai sistematică și mai commodă, s'a întrodusu de asemenea în a doua edițiune a volumulu I, reveđută, foarte adausă și gata a eși de sub pressă în momentul cându scrimu aceste șiruri.

Unu altu motivu de surprindere pentru cititoră va fi de a vedé după prefață o dedicațiune „luă Herbert Spencer”.

Mulți dintre noi voru fi cunnoscëndu pe illustrulu autoru allu numeroseloră capud'opere: *The classification of the sciences*, *Social statics*, *The principles of biology*, *The principles of psychology*, *First principles* etc.; puțină inse voru fi dispuși a afla vre-unu feliu de legământu între toate acestea și între *Istoria critică a Româniloră*.

Datorimă și aci unu cuvëntu de explicațiune.

Scriëndu cu multă simpată despre volumul I și primele cölle ale volumulu II, trei dintre cei mai distinși professoră din tēnera nōstră generațiune au emisă în publicitate trei diverse opiniuni asupra tendinței filosofice a acesteï opere: d. St. Michailescu ne-a făcutu „spiritualistă”, d. Dr. D. Laurianu—„discipolu allu luă Wallace”, d. Angelu Demetrescu—„elevu allu luă Vico”.

Convicțiunea nōstră despre o supra-direcțiune providențială ni-a attrasă cele anteie doue epitete; modulă în care amă limpeditu mitica personalitate a luă „Negruvodă” ni-a meritatu pe celu allu treilea; cu același dreptu inse, decă aru fi să se ăea numai cutare seú cutare passagiú isolatu din intréga carte, alți aru pute să ne approve seú să ne desapprove de a fi „comptistă”, „moleschottistă”, „darwinistă”, „schopenhaueristă” seú cine mai scie ce.

Credemă consultă a protesta.

Scrierea noastră se bazează pe patru specii de fontâne, fără care este imposibil să fi cine-va *istoric* în secolul XIX: testurile, știința naturală, filologia și economia politică.

La armonizarea acestor patru specii de fontâne trebuie negreșit să președă o „filosofie”, adică un complex de verități mai generale decât orice veritate de fapt:

Astfelîu allu meu sufletu lua miș veșminte,
 Lua miș de forme la orî-ce minutu,
 Cându lovi auđu'mî aceste cuvinte:
 „Viitorul este săpatu în trecut;”
 „Alle omeniri legi sunt neschimbate,
 „Ș'omenii adesea sunt ca nesce flori
 „Alle căroru frunđe cadu, fiindu uscate,
 „Dêrû resarû mai gîune la vêrsatû de dorî. . .

(G. Crețenu)

Filosofia noastră nu se restrînge totuși nici în teoria unilaterală a lui Vico, nici în vederile epizodice ale lui Wallace, nici în pura metafizică a lui Kant, nici în orice altă combinație extremă sau incompletă.

Ne-am ținut și ne vom ține cu stăruință de metoda experimentală, admittându ca unica bază de discuție realitatea și numai realitatea; în această realitate înse, mai pe sus de lucrurile cele pipăite cu degetul, se manifestă „o forță conducătoare omnipresente inexperimentabilă”, pe care omului nu i este dat s'o cunoscă, dêrû pe care ellu nu pôte a n'o recunosc.

Acella ce a reușit cellu înainte a împăca în filosofie pe o cale științifică sfera *cunoscutului* cu sfera *recunoscutului* *recunoscutibilu*, este Herbert Spencer.

Cându istoricul agiunge cu scrutină pêne la ultimele margini ale *cunoscutului* —și pêne acolo, după chipul nostru de a înțelege istoria, este dator să agiungă—pôte ellu ôre să nu se ciocnescă de immensul elementu allu *recunoscutului* *recunoscutibilu*?

„Fie-care cugetare—dice Herbert Spencer—implică o sistemă întregă de cugetări și încetază de a exista cându o trunchiază cine-va de correlativele selle: după cum noi nu putem despărți un singur organ de restul corpului viu și a'lu studia ca și cându aru avé o viață nedependente, totu așa nu se pôte separa și a se cerceta a parte una singură dintr'un organism de cugetări”.

Realitatea nu este nici o dată A, ci totu-da-una $A+x$.

Acestu $A+x$ formeză un organism de cugetări suppus privirilor istoricului.

A nu recunosc pe x aru fi a nu cunosc pe A, de ôră-ce x limitează pe A.

Eccé în ce modu filosofia noastră se apropiă de a lui Herbert Spencer.

Dedicându acestu volumu maestrului școlei pozitivistice anglese, noi facem o profesiune de credință.

Ea nu pôte a nu fi bine-venită mai cu sémă astă-đi, cându „în știința la modă—după espressionea totu a lui Herbert Spencer—domnesce unu spiritu de irreligiune, „nu înse în știința cea adevărată care, în locu de a se opri pe suprafață, străbatte „adâncimile naturei”.

Încă o vorbă, și am terminat.

În volumul I, încercându primul pasu pe unu drumu cu totul nou, a trebuit să indicăm delă începutu planul, ținta și miș-lócele întreprinderii.

De astă dată o prefață lungă aru fi de prisos.

Deși ambi volumi sunt abia o mică parte dintr'o operă de nesce dimensiuni colossale, pentru a căria deplină realizare nu sperăm să pótă agiunge restul unei viuețe sdruncinate prin sufferință și prin muncă, totuși această mică parte este tocmai

cea mai importantă, fiindu însăși temelia edificiului.

O dată isprăvită, vedeți-o.

Vedeți-o și gîudecați-o.

Demonstrați prin știință acollo unde va fi retăcită știința autorului.

Îndreptați prin bunul simțu cefa-ce bunul simțu allu autorului va fi putut să nu observe.

Essaminați cu iubirea de adevăr puncturile, în cari iubirea de adevăr a autorului nu va fi resbătută prin tote dificultățile unui nămolă de probleme.

Mai pe scurtă, avemă totu dreptul de a cere dela criticul nostru, decă nu aristocrația talentului ce se numesce geniū și aristocrația cunnoscinței ce se chiamă erudițiune, cellu puțină o dosă burgesă de știință, de bun simțu și de iubirea de adevăr.

Ori-cuî înse lipsesc radicalmente căte-trelle, ne vomă mărgini a-î respunde cu Alfredu de Musset în admirabilul dialogu între Dupont și Durand:

Ah, Dupont! qu'il est doux de tout déprécier;
 Pour un esprit mort-né, convaincu d'impuissance,
 Qu'il est doux d'être un sot et d'en tirer vengeance!
 A quelque vrai succès lorsqu'on vient d'assister,
 Qu'il est doux de rentrer et de se débotter
 Et de dépecer l'homme, et de salir sa gloire,
 Et de pouvoir sur lui vider une écritoire,
 Et d'avoir quelque part un journal inconnu
 Où l'on puisse à plaisir nier ce qu'on a vu...

Cătu despre noi, suntemă grăbiți a merge înainte, apucându-ne fără intervallu de repaosă a clădi pe vastulă fundamentu măcaru ună colțușorū allu zidulu: *Istoria critică etnografică a Românilorū*.

După cumă în primil doui volumi, luându dreptu punctu de plecare și de întorcere secolulă XIV, epoca de virilitate a poporului românū, noi amă descompusă și amă recompusă processulă formațiunii nōstre naționale sub acțiunea territorială, totu așa vomă avé a desbatte în următoril doui volumi acela-și processu de formațiune sub raportulă geneticū, ca o resultantă directă sēu indirectă a amesteculu differitelorū nemurī.

La lucru !

LUI

HERBERT SPENCER,

CREATORULU «PRIMELORU PRINCIPIE»,

CELLUI MAI ADUNCU CUGETATORU ALLU SECOLULUI XIX,

DEDICĂ

ACESTŪ ALLŪ DOULEA VOLUMŪ

AUTORULU

STUDIULU IV.

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI

§ 1.

PROVEDINȚA ÎN ISTORIA.

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât de fecunde în consecințe, încât un celebru naturalist nu se sfiește a o pune alături cu *gravitațiunea*. (1)

Două Anglesi, Darwin și Wallace, medităndu unul în Europa și cellă-l'altă în Australia, au agiuns spontanamente la aceeași concluziune, că adevărat fie-care speciă animală superioară s'a născut din cea mai apropiată speciă inferioară.

Întreaga teorie se desfășură în următorul mod:

1-o. Înmulțirea animalilor în progresiune

geometrică face că o mare parte din ei perie în universală luptă pentru existență, prin lipsă de hrană, prin intemperie sau prin inamiciile celor mai forți;

2-o. Copiii sémână cu părinții lor, înse nu în toate, ast-feliu că fie-care posedă câte ceva mai puțin sau mai mult;

3-o. Acest mai puțin sau mai mult se poate perpetua prin ereditate, ori-ce fință transmittându posterității selle defectul său priosulu;

4-o. O diversitate individuală într'un punct ore-care trage după sine diversități corespunzătoare în toate celelalte puncte ale organismului.

Din aceste patru legi combinate, înmulțire, variație, corelație și ereditate, legi de mult cunoscute și recunoscute, urmează că dintr'o 100 născuți în specia *A* deși

(1) Lubbock, *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 492.

cei mai mulți peru, totuși din câți rămân cellu mai aptu da nascere unei generațiuni perfecționate de 100, $A + 2^x$, dintre cari perindu éroși cei mai mulți, cellu mai aptu da nascere unei noue generațiuni de 100 și mai perfecționate, $A + 2^x$ etc.; ast-feliu că valórea *ixuriloru*, agglomerate din generațiune in generațiune cu o lenteta imperceptibila intr'o ramura mai norocósa a speciei celei primitive, precumpe-nindú assupra valorii lu A , se produce dupa mii de secolu specia B , inlocuindu pe cea-l'altá mai puțin perfecta, déca se stinsese in cursulu timpulu, séu essistându allaturi cu dên-as, déca imperfecțiunea nu fusese mortala.

Marele Bacon și orang-utangulú deriva din aceiași tulpiná *măimuță*, care la rónduľu séu eșise dintr'o alta speciá animala și mai inferióra, așa că pogorindu-ne din trépta in tréptá noi vomú gási pe vr'unú pesce din fundulu oceanulu ca străbunú allu omulu de astá-đi.

In acéstá teoriá, pe care noi ne-amú silitú a o resume in modulú cellu mai essactu (2), cata sa se deosebescá doue elemente cu totulu neatarnate unulu de altulu :

1-o. Transformismu séu *evoluțiunea speciiloru*;

2-o. *Selecțiunea naturalá* séu supraviețuirea celloru mai apti.

Transformismulu póte fi falsu, și totuși selecțiunea naturalá, adevérata descoperire a luí Darwin și Wallace, va fi fórté reala chiarú cândú se va essercita nu in totalitatea viueței organice, metamorfosându pe măimuță in omu, ci numai in totalitatea fie-carii specie separate, prefacéndu pe unú barbaru intr'unu Göthe.

Cu alte cuvinte, a fi cine-va *selecționistú* nu este inca a fi și *transformistú*.

(2) Darwin, *Origine des espèces*, trad. Moulinié, Paris, 1873, in-8. *Idem*, *De la variation des animaux et des plantes*, trad. Moulinié, Paris, 1868, in-8. — *Idem*, *La descendance de l'homme*, Paris, 1872, in-8.

Selecțiunea naturalá producéndu in fie-care specia doue extreme, unulú in *plus* și altulu in *minus*, ni esplica destullu de bine pentru ce estremulú cellu mai perfectu dintr'o speciá inferiórá se aprópia de estremulú cellu mai neperfectu dintr'o speciá superiórá, fará a fi o consecință necesará de a admite vre-o legátura de transformațiune între ambele.

In starea actuala a sciinței, selecțiunea naturala este o lege pe care nimeni n'o mai pune in dubiu, pe cândú transformismulu ni se pare a fi d'o cam datá o simpla ipotesá.

Sa luámu déró numai selecțiunea naturalá, numai cea-ce'i sciințificú in teoria darwiniana, nuunai cea-ce nu se póte contesta, și sa vedemu déca o doctriná atátu de puținú spiritualistá nu e forțata și ea la urma urmeloru a recunnósce degetulú Divinitați.

Vomu traduce litteralmente o buccata din ultimulu studiu allú luí Wallace: *Limitele selecțiunii naturale*.

„Cândú considerámú cestiunea desvoltarií omulu prin legile naturale cunnoscute — đice illustrulu antropologistu — trebui sa avemu pururea in vedere marele principiu allu selecțiunii și teoria generala a evoluțiunii, ținéndu a-minte ca nici o schimbare de formá séu de structurá, nici unú adausú in complicațiunea unuí organú, nici unú progressú in specializațiune séu in divisiunea muncéi fiziologice, nu se póte produce de nu concurge la binele ființei ast-feliu modificate. Insuși d. Darwin și-a datu ostenéla de a face să ne petrundemú de acéstá ideia ca selecțiunea naturalá nu dá locu perfecțiunii absolute, ci numai unei perfecțiuni relative; că ea nu inalță pe o ființă cu multu mai pe susu de semenii sei, ci numai intru catú trebui spre a supraviețui in lupta pentru essistință. Cu atátú mai allesú selecțiunea naturala nu póte produce nesce modifi-

cări vătămătoare individului modificatū priur'insa, și d. Darwin nu se sfiesce a repeți mai de multe ori ca unu singuru asemenea casū arū fi fatalu teoriei selle. Dēcă dērō noi vomū găssi în omū nesce caractere carī, întru cătu o vomū putē proba. aū trebuitu să'i fie vătămătoare în epoca primei selle aparițiunii. va fi evidente că nu selecțiunea naturală a fostu în stare de a le produce, precumu éroși nu selecțiunea naturala a fostu în stare de a da unu organu o dezvoltare specială inutilă séu essagerata.

„Asemeni esemple vorū manifesta presiunța unei alte legi séu a unei alte forțe, nu a selecțiunii naturale; și dēca noi vomu putē observa mai pe d'assupra, că atari modifițiuni, deși inutile séu vătămătoare la începutū, aū devenitu totuși de cea mai mare utilitate cu multu mai târziū și sunt actualmente esențiale în mersul dezvoltării morale și intelectuale a omului; atunci vomu fi conduși a mărturi că essistă o acțiune înțeleșinte, prevedēndū și preparāndu viitorulū; vomu fi conduși a o mărturi cu aceeași siguranța. cu care o constatānū cândū unū agronomu întreprinde o ameliorațiune determinata a unei vițe de animal domesticī séu a unei plante cultivate. Să se noteze că acestū studiu e totū atâtū de legitimū și totū atâtū de sciințificū ca și acella despre originea speciiloru. Este o tentativă de a resolve problemulū inversū. Se puue în jocū descoperirea unei forțe noue. bine definite, care să ni dea sēmă de acelle fenomene ce nu s'arū fi pututū produce prin selecțiunea naturală. Acestū genū de probleme nu e necunoscutū în sciință, și cercetarea lor a datu nascere adesea celorū mai strălucite rezultate. Faptele de natura de mai susu essistă în privința omului, și attragēndu assupră-le atențiunea, cercetāndu causa lorū, eu cređu ca

remānū în marginile unei investigațiunii sciințifice totū atâtū de stricte, ca și'n ori-ce altă porțiune a acesteī scrieri.

„Se admite universalmente că cerebrulū este organulū înțeleșinței, și e recunoscutū aprópe cu aceeași unanimitate că dimensiunea lui e unulū din principalele elemente în determinarea capacității intelectuale. Negreșitū că cerebrele nu sunt tóte de aceeași calitate, differindū prin gradulū de complicațiune allū circumvoluțiuniloru, prin abundența substanței sure, și póte prin alte particularități încă necunoscute; dērū aceste differințe de calitate deși mărescū séu micșurēzā influința cantității, totuși n'o neutralizā. De acela toți scriitorii moderni cei mai eminenți vedū o legătură intimă între micimea cerebrulū și între debilitatea intelectuală la triburile celle inferióre. Collecțiunile doctorilorū J. B. Davis și Morton offerā următoarele cifre alle capacității miđu-locie a craniulū la principalele vițe umane, socotita în policī cubi :

Familia teutonică : 94.

Eschimoși : 91.

Negrii : 85.

Australianii : 82.

Tasmanianii : 82.

Bușmenii : 78.

„Cifrele din urmă, deduse dintr'unū numeru micū de speciminii, sunt póte mai pe giosu de termenulū mediū. Noi găssimu, pe de altă parte, unū micū numerū de craniuri fineșe și căzace dāndū o miđu-lociă de 98, adecă cu multū mai pe susū de a celorū germane. Este dērū evidente că volumulū absolutū allū cerebrulū nu e necessarmente fórte micū la unu selbatecū în comparațiune cu ómenii civilizați, mai vertosū cândū s'aū vedutū craniuri de Eschimoși mesurāndū 113, adecă aprópe ca celle mai mari craniuri europeee. Dērū cea-

ce'î și mai curios, este că resturile actualmente cunoscute ale omului pre-istoric nu indică nici o sporire apreciabilă a cavității cerebrale de atunci pînă în momentul de față. Un craniu elvețian din epoca de pîtră, găssit în stațiunea lacustră dela Meilen, corespunde exactamente cu alul unui giune Elvețian de astăzi. Circumferința famosului craniu de Neanderthal e mai pe susul de mișlociă; și capacitatea lui, prin care se arată volumul cerebralul, este cam de 75, adică terminul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul dela Engis, pôte cellul mai vechiul din câte s'au descoperit pînă acum și carele, după sir John Lubbock, „a fostul fără contestațiune contimpuranul allul mam-mouthului și allul ursului de cavernă“, este totuși, după profesorul Huxley, „unul craniul mai multul decâtul mișlociul, carele arul fi pututul d'o potrivă bine să aparțină unui filosoful ori să fi conținutul cerebralul brutul allul unui selbatecul.“ Professorul Paul Broca, vorbindul despre omenii de caverne dela Eyzies, cari au fostul certamente contimpuranii rennului în sudul Franciei, țice : „marea capacitate a cerebralul, desvoltarea regiunii frontale, frumoșă formă elliptică a părții anterioare în profilul craniului, sunt nesce caractere necontestabile de superioritate, pe cari noi suntemul deprinși a le găssi la giștile celle civilisate“; dărul în același timpul marea lărgime a feței, enorma desvoltare a ramurei ascendinții în falca inferioară, întinderea și rugositatea suprafețelor aninătoare ale mușchilor, mai cu sémă a masticatorilor, extraordinara desvoltare a aristei femurului, tôte astea denotă o immensă forță musculară și nesce moravuri selbatece și bestiale.

„Aceste fapte arul putel mai-mai să ne facă a ne îndouli de essistința unei correlațiunii între

dimensiunea craniului și între capacitatea intelectuală, decâtul n'amul sci cu certitudine că ori-ce Europeul adultul desessul bărbătescul, allul căruia craniul nu mesoră în circumferința 19, este necessarmente idiotul. Mai adducendul-ni a-minte faptulul nu mai puținul sigurul, că omenii cei mari, cari au combinatul fineța percepțiunilorul cu puterea reflessiunii, vigorea pasiunilorul și energia caracterului, ca Napoleonul I, Cuvier sélul O'Connell, au avutul totul d'a-una unul capul mai mare decâtul cellul mișlociul; atunci ne convingemul pe deplinul că volumul cerebralul este una din mesurile intelleginței, ba pôte chiarul cea mai principală.

„Nu putemul dărul a nu fi surprinși în fața anomaliei aparinții a mai multorul triburil selbatece forte inferioare, allul căroră cerebralul este totul atâtul de considerabilul ca și cellul mișlociul allul Europeilorul, și acesta ne face a întredel unul prisosul de forța : unul instrumentul mai perfectul decumul trebue acelluia celul posedă.

„Pentru a constata, decâtul impressiunea noastră este sélul nu întemeiată, să confruntamul cerebralul omului cu allul animalilorul. Orangutangulul adultul este de statura unui omul micul, erul gorilulul întrece cu multul pe unul omul de talliă mișlociă, cellul puținul prin corpulintă și greutate. Cu tôte astea cerebralul orangutangulul mesoră numai 28, allul gorilulul 30 și maximum 34^{1/2}. Basandul-ne pe terminul medii, noi amul vedutul că capacitatea craniană la triburile selbatece celle mai brute nu e probabilmente mai mică de $\frac{5}{6}$ din capacitatea craniană la giștile celle mai civilisate, pe cândul mai muștele antropoide nu agiungul nici la $\frac{1}{3}$ din ceia-ce posedă omulul. Proporțiunea arul deveni pôte și mai clară, decâtul amul țice că : capacitatea craniană a Europeului fiindul 32, a selbateculul este 26 și a maimușei 10. Dărul

aceste cifre ni daū óre măcarū o ideiă aproximativă despre înțelegința relativă a cellorū trei grupuri? Selbateculū să fie în realitate atâtū de vecinū filosofului și atâtū dede parte de măimuțā? Să nu uitāmū că capetele selbatecilorū sunt totū atâtū de variate ca și la ómenii civilizați. Astū-feliū, pe cândū cellū mai mare craniū germanicū din colecțiunea doctorului Davis mesórá 112,4, unū craniū de Auracanianū presintă 115,5, unū indigenū de pe insulele Marchise 110,6, unū Negriténū 105,8, și chiarū unū Australianū 104,6. Nu este dérū absurdū de a compara pe unū selbatecū cu Europeulū cellū mai perfectū și cu măimuța totū-d'o-data, cercetāndū relațiunea proporțională între cerebru și înțelegință.

„Cată să considerāmū mai întēiū de tóte, pēnē la câtā înălțime de desvoltare se póte rădica acestū admirabilū instrumentū: cerebrulū. D. Galton, în remarcabila'ī operă despre „Geniulū ereditarū“ (London, 1868), observă câtū de enormă e distanța între puterea intelectuală a unui savantū seū matematicū distinsū și între capacitatea miđū-lociā a Anglesilorū. Numerulū *punturilorū* obținute de cei laureați în sciințe în universitățile anglese e adesea de 30 de ori superiorū numerului căpētatū de cătrā ultimii candidați încununați, cari totuși întrecū și einnumerulū miđū-lociū; și nesce essaminatori esperimentați ne assicură că acēstā diferență totū e mai pe giosū de cea reală între facultățile relative alle indiviđilorū. Déca ne pogorimū acumū la triburile selbatece, cari nu sciū a numera decâtū pēnē la 3 seū 5 și sunt incapabile de a addiționa 2 și 3 fără a avē obiectele de addiționatū de'naintea ochilorū, atunci gāssimū între ei și între unū bunū matematicū o deosebire atâtū de mare, încātū abia se póte esprime prin proporțiunea de 1 la 1000. Și totuși noi scimū că volumulū ce-

rebrului póte fi același în ambele casuri seū a nu differi decâtū în proporțiune de 5 la 6, de unde putemū conchide cu dreptū cuvēntū că selbateculū posedā unū cerebru care, déca arū fi cultivatū, este capabilū de a îndeplini nesce funcțiunii cu multū mai pe susū în genū și'n gradū acellora ce'ī incumbā actualmente.

„Să considerāmū apoi în omulū civilizatū miđū-lociū seū superiorū puterea ce o are de a concepe idee abstracte și a urmări raționamente mai multū seū mai puținū complesse. Limbele nóstre sunt pline de espressiuni filosofice; affacerile și petrecerile nóstre cerū o neconțință previsiune a unui mare numărū de posibilități; legile nóstre, guvernamentulū, sciința, ne obligā ne'ncetatū a raționa assupra seriilorū complicate de fapte pēnē a agiunge la rezultatulū doritū; jocurile nóstre, șaculū bunā-óra, ne silescū chiarū elle a essercita înțelegința într'unū gradū înaltū. Allăturați cu tóte acestea pe omulū selbatecū, vorbindū o limbă fără nici unū terminū applicabilū la concepțiunii abstracte, neavēndū absolutamente nici o prevedere de totū ce trece peste necesitățile celle mai elementare, incapabilū de a compara, de a combina, de a raționa assupra generalitățilorū cari nu se potū pipai cu degetulū. Selbateculū nu posedā în facultățile selle morale și estetice nici unulū din acelle simțiminte de simpatia universală, acelle concepțiunii alle infinitului, alle bunului, alle frumosului și alle sublimului, cari ocupā unū locū atâtū de însemnatū în traiulū omului civilizatū. Assemenī preocupățiunii i-arū. fi în fondū inutile și chiarū vēmātóre, căci arū micșura pēnē la unū punctū preponderința facultățilorū animale și perceptive, dela cari depinde adesea însăși essistința lui în crāncena luptā contra naturei și contra semenilorū. Inse rudimentele acestorū facultăți și simțiminte essistā într'insulū, căci unele

și altele se manifestă în cazuri excepționale său în circumstanțe extraordinare. O sêmă de triburi, bună-ôră Santalii, sunt cunoscuți printr'o iubire de adevêră egală cu a celorlă mai morali dintre noi. Indusul și Polinesia-nulă se distingă prin simțul loră artistică, și primele urme alle acestui simț sunt fôrte visibile în grossolanele desemnuri alle ômeniloră paleolitică din Francia, contimpurană rennului și mammothului. Se găsescă câte o dată la triburile celle mai selbatece esemple de amicâ devotată, de adevêrată recunoscință și de ună profundă simțimântă religiosă.

„Din tôte astea noi credemă a puté trage conclusiunea, că deși selbateculă este de o inferioritate extremă nu numai în sciințe, dêră și'n întregimea desvoltării selle morale și intelectuale, înse totă-d'o dată, de ôră ce aceste facultăți se manifestă într'insulă occasionalmente, ellă le posedă într'o stare latentă, încâtă prin mărimea cerebrului întrece cu multă esigînțele pozițiunii selle actuale.

„Să comparămă acumă trebuințele intelectuale alle selbateculă și gradulă seă de înțelegință cu ceia-ce observămă la animalii superiori. Traiulă indigeniloră din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Terra-de-focă și alle unoră triburi indiane din Nord-America mai-mai că nu necesitază alte facultăți, decâtă acelea de cari se bucură și unii animal. Modulă de a vena său de a pescui nu este mai ingeniosă și nu arăta mai multă prevedere decâtă apucaturele tigrului americană, carele scupă în apa și apoi prinde pescii ce se stringă în gîruru salivei, său decâtă alle lupiloră și șacaliloră vênându în asociatiune, său decâtă alle vulpii îngropândă resturile mîncării și conservându-le pênă la trebuință. Maimuțele și antilopii pună sentinelle spre pază; castorii construescu locuințe complicate; orang-utan-

gulu își așterne culcușulă, êră celle-l'alte maimuțe antropoide își facă ună adăpostă pe arbori: tôte acestea se potă allătura fôrte bine cu gradulă de îngrigire și de prevedere allă unoră selbateci în impregiurări analoge. Omulă posedă mâne libere și perfecționate, de cari nu se servă la âmbletă și cari îi permittă a fabrica arme și unelte, ceia-ce nu potă face animalii; dêră affară de acestea, și chiară în chipulă de a le întrebuintă, ellă nu manifestă mai multă înțelegință.

„Ce este ôre traiulă selbateculă, dêcă nu indestullarea pofteloră selle prin mișă-lócele celle mai simple și mai ușóre? Unde sunt cugetările, ideele și acțiunile, cari să-lă rădice cu multă mai pe susă de maimuță său de elefantă? Și totuși ellă posedă, precumă amă vedut, ună cerebru infinitamente superioră în dimensiune și'n complicațiune, și acestă cerebru coppinde într'o stare rudimentară nesce facultăți de cari selbateculă n'are nevoie. Dêcă acêsta e adevêrată în privința actualității, apoi cu câtă mai multă trebui să fie despre acei ômeni pre-istorici, cari nu aveaă alte unelte decâtă nesce grosolane silessuri și eraă probabilmente mai degradați decâtă tribulă-cellă mai selbatecă de astă-đi? Ei bine, unicele datură, pe cari ni le-a transmisă acea epocă, ni-i arată înzestrați cu ună cerebru totă atâtă de voluminosă ca și acela de termină mediu la selbatecii cei mai înapoiati de astă-đi.

„Așa dêră, fie că vomă compara pe selbatecă cu tipulă umană cellă mai perfecționată, fie că'lă vomă compara cu animalii circumvecini, suntemă conduși *vrëndă-nevrëndă* a conchide, că ellă posedă în cerebrulă seă mare și bine desvoltată ună organă cu totulă în disproporțiune cu trebuințele lui actuale: ună organă par'că preparată într'adinsă mai de'năjinte pentru a deveni pe deplină utilă incetă-

încetū în mesura progresselorū civilisațiunii. După câte scimū, unū cerebru puținū mai voluminosū decâtū allū gorillului arū fi cu deseversire sufficiinte pentru desvoltarea mentală actuală a selbatecului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organū nu pôte resulta unicamente din legile de evoluțiune, allū căroră caracterū essentialū este de a adduce fie-ce speciă la o tréptă de organizațiune esactamente appropriată trebuințelorū momentului și nici o dată a nu le întrece, nici o dată a nu prepara ce-va în vederea viitorului; mai pe scurtū, o porțiune a corpului nu se pôte mări séu a se cômplca decâtū într'o strictă coordinațiune cu nevoiele imperiose alle totalități. Mi se pare dérō că cerebrulū omului pre-istoricū și allū selbatecului prqbézá essistința unei puteri distinse de aceia ce condusesse prin atâtea forme variate desvoltarea animalilorū inferiori.

„Să considerămū acumū în organizațiunea omului unū altū punctū, a căruī importanță a fostū pêne aci aprópe de totū neglésă, atâtū de cătră partisanii precumū și de adversarii teoriei evoluționiste.

„Unulū din caracterele celle mai generale alle clasei mammiferilorū terrestri este pèrulū. Décă pellea e subțire, delicată și simțitóre, ellū formézá o protecțiune naturală contra intemperielorū, și mai allesū contra ploiei. Acésta este, în adevèrū, principala funcțiune a perilorū, precumū se vede din însăși dispozițiunea lorū într'unū modū menitū a înlesni scurgerea apei, fiindū totū-d'a-una indreptați de susū în gîosū începèndū dela partea superióră a corpului, mai puținū abundinți pe părțile inferióre, și 'n mai multe casuri lipsindū de totū pe vintre. Perii tuturorū mammiferilorū ämbłatori sunt lungiți de susū în gîosū dela umèri pêne la degete; nu-

mai la orang-utangū ei sunt dispuși de susū în gîosū pêne la cotū și de gîosū în susū dela cotū pêne la pumnū, dérū acésta se esplică prin moravurile orang-utangului : cândū se odinesce, ellū rádică lungele selle brațe d'assupra capului séu se accață de vr'o créngă pentru a se sustține, astū-feliū că plóia se scurge în lungulū brațului și a ante-brațulu pêne la perice se întelnescū în punctulū cotului. Din aceiași causă pèrulū e totū-d'a-una mai lungū și mai desu dela cerbice pêne la cóđă în șirulū spinei dorsale, unde chiarū se formézá adessea o créstă capillară.

„Acella-și caracterū se găsesce la toți mammiferii dela marsupiali pêne la cadrumani, denotândū prin urmare o așa persistință încatū noi l'amū vedé reappărèndū necontenitū prin ereditate, chiarū de l'arū șterge de secolū cea mai rigurosă selecțiune naturală, care în orice casū n'arū puté să'lū distrugă cu deseversire, affarā dóră decă presința lui arū deveni nu numai fórte vètemátóre, dérū încă radicalmente mortală.

„La omū pèrulū a despărutu aprópe de totū și, lucru curiosū! pe spate mai multū ca pe ori-ce altă parte a corpului. Gințile bərbóse și celle spáne se distingū d'o potrivă prin golicuinea spatelui, și mai cu sémă a spinei dorsale, unde nu cresce nici unū firū, chiaru atunci cândū peptulū și membrii sunt fórte pèroși; cea-ce constituă unū caracterū diametralmente oppusū cu allū celloorū-l'alți mammiferi. Ainiū de pe insulele Kurile și din Iaponia se đice că arū fi unū tribū pèrosū; dérū d. Bickmore, carele a vèđutū o sémă dintr'înșii și 'l' descrie într'unū memoriū cititū în Societatea de Etnologiă, nu indică în detaliit părțile corpului celle mai pèroše, ci spune numai că perii sunt fórte abundinți pe capū, pe obrazū și *pretutindenī*, o vagă espressione ap-

plicabilă la ori-ce omu perosū pe peptū și pe brațe, întru câtū nu se specifică anume spina-re. Tribulū cellū pērosū din Birmania are în adevērū pe spate nesce perī mai lungi decâtū pe peptū. reproducēndū astū-feliū purulū caracterū allū mammiferilorū: dērū perī de pe obrazū. de pe frunte și din cavitățile urechie-lorū sunt și mai lungi, unū fenomenū de totū anormalū, ș'apoi dinți sunt atâtū de neper-fecți. încātū totulū arētā că aci noi avemū a face cu o monstruositate, nu cu unū casū de re'ntōrcere la tipulū umanū anteriorū perde-rii pērului.

„Să vedemū acumū, dēcā essistā vre-o pro-bă sēū vre-o rațiune de a crede că spatele pērosū aru fi fostū vētēmătorū selbatecului sēū vre-unei forme umane și mai inferiōre pe ori-șī-care trēptā a transformațiunii. Dēcā perī arū fi fostū numai inutili, cumū ōre să fi pu-tutū dispere atâtū de completamente și a nu mai reveni apoi adesea în triburile celle miste? Sa căutāmū limuriri în traiulū selbatecilorū. Unulū din obiceiele lorū celle mai commune este de a purta o haină pe spate și pe umeri chiarū cândū remānū nude tōte celle-l'alte părți alle corpului. Primiū esploatorī obser-varā cu surprindere că la Tasmanianī ambele sessuri purtau pe umeri pelle de Kanguroo, uniculū lorū vestmētū, ceia-ce aratā că nu aveaū în vedere simțimētulū pudoriī, ci nu-mai trebuința de a-și apēra spatele de frigū și de plōiā. Costumulū națiōnalū allū Maori-lorū se compunea de asemenea dintr'o man-tā aruncatā pe umeri. La Patagonī totū așa. Indigenī din Tērra-de-focū pōrtā adesea pe umeri o micā buccatā de pelle, pe care o mutā din locū în locū după direcțiunea vētului. O-tentoții își accoperiaū spatele cu o buccatā de pelle cam totū astū-feliū, pe care n'ō lăpedaū nici o datā, și'n care se înmormēntaū chiarū.

Pēnē și sub tropice selbateci sunt fōrte băgā-torī de sēmā de a nu espune spinarea la umi-ditate. Locuitorī din Timorū întrebuițēzā fōia dintr'unū felū de palmierū, îndouitā cu ingri-gire și cussutā, pe care o pōrtā totū-d'a-una cu dēnșii și din care își facū, desvēlind'o d'as-supra spatelui, unū admirabilū adăpostū con-tra ploiei. Aprōpe tōte triburile malaice, că și Indianī din America sudicā, își fabricā mari pellārie de cellū puținū 4 piciōre în dia-metru, pe cari le pōrtā în excursiuni maritime pentru a-și protege corpulū contra ploiei, ērū pe uscatū întrebuițēzā nesce pellārie mai mici.

„Estē dērū evidinte nu numai că nu essi-stā nici o rațiune de a crede că desvoltarea perilorū pe spate arū fi fostū vētēmātōre sēū măcarū inutilā omului pre-istoricū. dērū mo-ravurile selbatecilorū actuali ni probēzā chiarū contrariulū, de ōrā-ce acestiia simtū trebuința de o asemenea protecțiune și cautā a o sup-pleni în diverse moduri. Posițiunea verticalā a omului pōte să fi contribuitū a-i conserva perī pe capū după ce s'a despuiatū restulū corpului; dērū mergēndū pe plōiā sēū pe vētū, omulū se plēcā instinctivamante înainte, es-punēndu-și astū-feliū spatele, și faptulū indu-bitabilū că mai allesū pe acētā parte a corpu-lui selbateciī sufferū de frigū și umiditate de-monstrā în d'agiunsū că perī aū încetatū de a cresce acollo nu din cauza inutilității. Apoi printr'o simplā micșurare de utilitate, care n'arū putē să determine decâtū numai dōrā o acțiune selectricē fōrte slabā, arū fi a-nevoiā a esplica disparițiunea unui caracterū atâtū de permanente în întrēga ordine a mammife-rilorū.

„Mi se pare dērō certū că selecțiunea natu-ralā n'a pututū produce nuditatea corpului u-manū. E peste putința a-și da sēmā de acestū

fenomenă ca rezultându dintr'o serie de variațiuni ce arău avé dreptă punctă de plecare unū prototipū pērosū. Daturile, pe carī le posedēmū, tindū a arrēta, din contra, că assemenī variațiuni nu numai că n'arū fi utile, dērū încă vêtēmătóre. Și chiarū dēcă vre-o correlațiune necunnoscūtă cu nesce calități esterne vêtēmătóre nī-arū explica disparițiunea pērului la omulū primitivū de sub tropice, totuși n'amū puté înțellege în ce modū unū caracterū dintru'nțeiū atătū de persistente n'a reappărutū, sub puternica influință a re'ntór-cerī la prototipū, după ce ómenī se respādiră în clime mai friguróse. Ș'apoī o asseme-nea suppoșițiune e cu atătū mai inadmissibilă, cu câtū unū organū comunū tuturorū mam-miferilorū n'a pututū *într'unū singurū casū* a se afla într'o correlațiune atătū de constan-tă cu vr'o calitate esternă vêtēmătóre încătū să dispară prin selecțiune, și să dispară într'unū modū atătū de completū și efficace încătū să nu'lū mai vedemū reappārēndū nicī o dată seū mai nicī o dată chiarū la triburile cele mai miste. E greū de a gāssi doue caractere mai differite ca desvoltarea cerebrului și distribu-țiunea pērului pe corpū, și totuși în casulū de față ambele ne conducū la conclusiunea că formarea lorū se datoresce nu selecțiunii nat-urale, ci unei alte forțe.

„Se mai potū mențiōna, ca puncturī umane caracteristice a-nevoiă de explicatū prin selec-țiunea naturală, încă vr'o câte-va amēnunte, carī după mine sunt secundare în comparațiune cu cele de mai susū, bună óră specialisațiune și perfecțiunea piciorului și a mânei...”

După ce vorbesce despre vocea umană, de-spre unele facultăți intelectuale, despre sim-țulū moralū, Wallace închiăiă :

„Conclusiunea, pe care mă cređū autorisatū

a trage din aceste fenomene, este că *o înțellegință superioră a călduzitū mersulū speciei u-mane într'o direcțiune definită și pentru unū scopū specialū, întocmai precumū însuși omulū călduzēsce mersulū mai multorū forme animale și vegetale.* Singurele legī de evoluțiune nicī o dată pōte n'arū fi produsū o semēnță a-șa de bine apropiatā la usulū omului pre-cumū este porumbulū seū grāulū, nesce fructe ca arborulū-de-pāne seū bananulū-fără-sim-bure, nesce animalī ca vacca lāptósă de Ghern-sey seū callulū de camionū dela Londonū. To-tuși aceste diverse fințe se assēmēnă pe dēplinū cu producțiunile brute alle naturei. După cumū într'unū asseme-nea casū arū puté cine-va să pretinđă că totulū a provenitū și aci din acțiunea legilorū fisece de variațiune, de mul-tiplicațiune și de supraviețuire, negāndū es-sistința unei forțe noue, a unui controlū de-terminatū, totū astū-feliū și teoria mea va fi pōte respinsă de cătră acei ce sunt de accordū cu mine în cele-l'alte privințe. *Noī scimū cu tōte acestea că acea acțiune directrice a omului în respectulū animalilorū și plantelorū perfecțiōnate s'a essercitatū în realitate, și prin urmare cată să ad-mitemmū ca posibilū că, de óră ce omulū nu este în-țellegința cea mai înaltă a universulū, unū spiritū și mai superiorū l'a condusū și pe ellū în processulū seū de desvoltare prin intermediulū unorū aginți mai subtili, pe carī noī nu-ī cunnóscemū.* Mārtur-escū că acēstă teoriă are desavantiulū de a primi intervențiunea unei înțellegințe indivi-duale distinse concurāndū la producerea omului intelectualū, moralū, indefinitamente perfecti-bilū, pe care noī nu ne putemū opri a nu'lū con-sidera ca scopū finalū și ultimum a tótă es-sistința organizatā. *Doctrina mea implică dērō că legile cele marī, carī cārmuescū lumea ma-terială, aū fostū nesufficiinți de a produce pe omū, deși amū puté admite forțe bine că însuși*

controlul înțelegerilor superioare este o parte necesară din acele legi...“

În acestu modu Wallace a fostu condus pe o calle curatū sciințifică la legea unei *selecțiuni providențiale*, nu mai puțin fecunde în consecințe și nu mai puțin importante ca însăși *selecțiunea naturală*.

Materia — dice ellū — chiarū decă arū puté să dea sémă de tóte, încă nu va fi de agiunsū spre a esplica pe omū, în care se manifestă în modulū cellū mai nerecusabilū o acțiune conducetóre a Divinității.

Dicéndū «a Divinității», noi traducemū într'unū limbagiū mai comunū ceia-ce naturalistulū britanicū numesce: «înțelegerința cea mai înaltă a universulū».

Provedința fiindū temelia pe care se rădică întregulū edificiu allū reacțiunii omulū contra naturei, fie în annalele generale, fie în istoria unei singure națiuni, de aci cată să începemū și noi pentru a puté înțelege deplina desfășurare a fenomenulū pe teritoriulū Daciei.

§ 2.

WALLACE ȘI DARWIN.

Sunt abia doui anni de cândū Wallace espuse pentru prima óră conclusiunea ne'ntreuptelorū selle studie antropologice în cursū de doué decennie (1).

De atunci pêne astă-dī nemini n'a fostū în stare de a'ī sgudui demonstrațiunea.

Obiecțiunile celle spirituale alle de curândū reposatulū Claparède nu sunt decătū o ingeniósă glumă (2)

(1) *Contribution to the Theory of Natural Selection*, London, 1870, in-8.—Ideia fusese atinsă în trecétū de cătră Wallace cu unū annū mai 'nainte într'unū articolū din *Quarterly Review*, 1869.

(2) *La Sélection naturelle*, în *Revue des cours scientifiques*, 1870, p. 516 sq.

Broca, unulū dintre fruntașii antropologiei actuale, recunoscéndū mai cu sémă puterea argumentulū «despre nuditatea pelliū umane» (3), observă totū-d'o-dată că Wallace putea să constate nesufficiința selecțiunii naturale, adecă presința unei alte legi, si'n nesce straturī animale inferioare omulū.

Negreșitū că arū fi pututū s'o facă, decă preocupatiunea cugetătorulū anglesū nu se concentra esclusivamente asupra faptulū unei *acțiunii providențiale*, éru nu allū orī-și-cării *alte legi*.

Broca găsesece că nici pe orang-utangū nu'lū esplică destullū de bine selecțiunea naturală, de oră-ce nu póte să ni spună pentru ce'ī lipsesce o unghé la degetulū cutare, unū ligamentū etc., deși arū fi fostū utilū și lui de a le avé, după cumū le aū cei-l'altī antropoiđi (4).

Admittedū că așa este, și totuși nici unulū din defectele séu prisosurile orang-utangulū, pe câte le specifică Broca, nu indică vre-o destinațiune în prevederea unū depărtatū viitorū, precumū este la omū prisosulū cerebrulū séu defectulū părulū, fără a mai vorbi despre conformațiunea mânei și a piciorulū.

Din tóte elementele demonstrațiunii lui Wallace noi ne-amū mărginitū a reproduce pe aceste doué, cerebrulū și părulū, pe carī ellū-ínsuși le pune pe prima liniă și contra cărorā nu s'a pututū formula pêne acūmū nici o obiecțiune solidă.

Cellū mai interessatū a le combatte a fostū Darwin.

(3) *Revue d'anthropologie*, 1872, p. 688: «Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractère nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparède dans un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que très-imparfaitement répondu à cette objection.»

(4) *Bulletins de la Société d'anthropologie*, 1870, p. 228-32.

· Ei bine, ellü n'a găsitü altü ce-va a respunde lui Wallace, decâtü numai că cerebrulü umanü a pututü sä se desvolte din cauza facultății limbagiului (5).

Derü nu este órede o miiä de orï mai correctä filiațiunea diametralmente oppusä, în puterea căriia limbagiulü se datoresce desvoltării prealabile a cerebrului?

Măimuța posedä unü craniü micü nu pentru că nu vorbește, ci nu vorbește pentru că posedä unü craniü micü.

Studiulü idiomelorü în starea lorü rudimentară probézä că ellesunt pré-departe de a fi «o minunată machinä», după cumü le calificä Darwin.

«Arapahii din America septentrionalä — «dice Burton — abia se potü înțelege uniü cu alții pe 'ntunerecü, căci vocabularulü lorü e așa de săracü și accentulü așa de îngăimatü, în- «cätü ei äü trebuință de a le completa prin gesti- «culațiune» (6).

In privința nudității, esplicațiunea lui Darwin este și mai slabä.

Ellü crede că umanitatea primitivä s'a despuiatü de përü pentru-cä ómenii përoși nu plăceaü femeielorü, astü-feliü că bărbații cei mai goli fiindüpreferiți, lorü li-a fostü datü a lăssa posteritatea cea mai numerosä, care din

(5) Darwin, *La descendance de l'homme*, II, 411: «La grosseur que le cerveau de l'homme présente relativement aux dimensions du corps, comparé à celui des animaux inférieurs, peut être principalement attribuée, comme le fait remarquer avec justesse M. Chauncey Wright, à l'emploi précoce de quelque simple forme de langage,—cette machine merveilleuse qui, attachant des signes à tous les objets et à leurs qualités, suscite des courants de pensées que ne saurait produire la simple impression des sens, et qui d'ailleurs ne pourraient être suivis si même ils étaient provoqués».

(6) Burton, *The City of the Saints*, London, 1861, in-8, p. 151: «Those natives who, like the Arapahos, possess a very scanty vocabulary, pronounced in a quasi-unintelligible way, can hardly converse with one another in the dark; to make a stranger understand them they must always repair to the «camp-fire for 'pow-wow'».

acellași motivü deveni din ce în ce mai puțin përosä (7).

Darwin uitä ceia-ce constatase ellü însuși cu câte-va pagine mai susü, unde arată că selbatecii considerä totü-d'a-una propriulü lorü tipü ca pe cellü mai perfectü: pentru Indianii din Nord-America frumusețea consistä într'o culóre de aramä, unü nasü încovoiatü, o bärbiä latä și o frunte turtitä; Chinesilorü li placü urechile fórte mari, Siamesilorü—nări înflăte și buze largi; Negriteniü privescü albëta pelliü și nasulü dreptü allü Europeilorü ca nesce calități «urrite și nenaturale»; în Africa numai draculü se zugrăvesce albü, și așa mai încollo.

Unü Cochinchinesü șicea despre nevësta unü ambassadorü anglesü că: «are dinți albi ca de câne și o pelliță rumenä ca flórea de cartofü.»

Tóte acestea ni le spune Darwin. (8)

Este derü învederatü că, pe cätü timpü ómenii eraü përoși, decä vorü fi fostü vre-o datä, acëstä abundență capillarä trebuia sä resume pentru dënșii singurulü idealü esteticü.

Nu mai adăugämü că la selbateci nu femeia își allege pe bärbatü, ci e silitä din contra a se suppose brutalității cellui mai fórte, fie ellü și mai përosü decâtü orang-utangulü.

Ba chiarü decä allegerea arü appartine femeii, totuși nu urmézä că unü omü përosü peste totü i-arü plăcé mai puținü decumü îi placü astăđi mustețele seü favoritele.

Pentru Románce bunä-órá, basändu-ne pe mărturia limbei, nu este omü cine nu e *bärbatü*, o ideä mostenită evidamente dela Daci, de vreme ce Romaniü nu eraü *barbati*.

Mai pe scurtü, celle doue caractere tipice

(7) *Op. cit.*, II, 395.

(8) *Ibid.*, II, 362 sq.

alle naturei umane, mărimea creierului și nuditatea pellii, sunt absolutamente rebelle la orî-ce altă soluțiune, afară de *selectiunea providențială*.

Lipsa părului pe părțile cele mai espuse ale corpului, atăt de vătămătoare animalității umane, a fost în prevederea viitorului muma civilizațiunii prin necesitatea de a se accoperi, cea-ce implică nu numai haină, dăr și casă, éru de acollo nu mai este decăt o deosebire de calitate pêne la palat și o deosebire de cantitate pêne la urbe.

Golliciunea, însoțită de marea delicateță a dermului, a concurs pêne la un punct chiar la invențiunea armelor, prin cari să se suplenescă în lupta cu fiare rollul defensiv allu cimei.

Un pěr copios pe tot corpul, mai cu sēmă pe spate, ar fi fost pentru umanitatea primitivă un adevărat scut, un adăpost necesar contra frigului și umidității, după cum este pentru toți cei-l'alți mammiferi; dăr atunci, apërăt de trebuința *vestmētului* și *locuinței*, omul n'ar fi făcut un singur pass pe callea civilizațiunii.

Selectiunea naturală reușise într'o climă siberică a înzestra cu nesce per lungi și deși pêne și pe elefant, mai dându-i pe d'assupra o grosă cōmă pe șirul spinării (9), deși acest coloss posedă în starea normală o pelle destull de dură și totalmente nudă.

Tot așa s'a întemplat cu rinocerul (10).

Cum dero omul, fără comparațiune mai delicat și cu mult mai dispus de a fi peros, n'a putut să capete în mișu-locul ghiășurilor nici măcar un fir pe spate?

Cerebrul cellu voluminos, atăt de inutil într'o stare de selbătēcă, n'a servit noue, pe de altă parte, drept un instrument de o elasticitate miracolă, cōprindend o forță latentă colossală, susceptibilă a se manifesta gradat după presiunea condițiunilor este-riore favorabile.

Cerebrul este pêne'ntr'atata o adevărată uneltă, încăt chiar fără ajutorul mânelor umanitatea ar fi putut agiunge acollo unde se affă.

E cunoscută istoria lui Ducornet.

Născut fără brațe, posedend înse un cap forte bine conformat, ellu a învățat a zugrăvi cu picior și deveni pictor de prima ordine (11).

„In crebru—dice d. Littré—reșede întréga înțelegința umană (12); și nu numai atata, dăr tôte facultățile omului—adauge într'un alt loc lucéfêrul scōlei positiviste din Franca—„facultățile morale ca și cele înțellectuale, tôte pêne la una sunt concentrate în crebru“ (13).

Puterea acestui minunat crebru uman fiind aprôpe aceia-și la un Newton seu Bonaparte și la locuitorii pre-istorici ai Europei sunt acum 700 secol seu la nesce selbateci moderni cari numără *numai pêne la 2* (14), o

(11) Debay, *Histoire naturelle de l'homme*, Paris, 1862, in-16, p. 108.

(12) Robin et Littré, *Dict. de médecine*, Paris, 1873, in-8, p. 808, art. *Intelligence*: „Un seul lobe suffit à l'exercice complet de l'intelligence.“

(13) *De l'histoire de la civilisation*, în *La science au point de vue philosophique*, Paris, 1873, in-8, p. 491: „La physiologie psychique établit non seulement que les facultés „égoïstes et les facultés altruistes ont un même siège dans „le cerveau, mais encore que les facultés intellectuelles résident dans le même lieu anatomique que ces deux groupes.“

(14) Lubbock, *Les origines de la civilisation*, trad. Barbier, Paris, 1873, in-8, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bos-

(9) Cuvier, *Discours sur les révolutions du globe*, Paris, 1850, in-8, p. 210: «Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, «couvert d'une laine grossière et rousse, et de longs poils «roids et noirs qui lui formaient une crinière le long du dos».

(10) *Congrès d'archéologie préhistorique de 1871*, Bologne, 1873, in-8, p. 125.

assemenea necalculabilă distanță între starea latentă și starea manifestă, între *a fi* și *a deveni*, nu se poate atribui vre-unei evoluțiuni materiale, de vreme ce în cazul de față totă materia, volumul, circumvoluțiunile, substanța, rămâne identică seú foarte învecinată la ambele extremități ale immensei scări.

În câtă timpă vre-unu naturalistă nu va veni să dovedescă utilitatea animală a unu volumă cerebrală foarte desvoltatū și a spatelū despuatū de pĕrū, vorū fi de agiunsū aceste doue criterie, chĕarū de arū lipsi orĕ-ce altă considerațiune, pentru ca să recunnoscemū în mersulū umanității călăuzirea unei înțellegințe supreme, lucrarea unei *selecțiunii providențiale*, după cumă amū numit'ō mai susū.

Omulū fiindū materiă și spiritū totū-d'ō-dată, legea lui Wallace este o *demonstrațiune materială* a creșterii umane sub conducerea Providenței.

Ceia-ce a făcutū naturalistulū anglesū nū differă în fondū de procedimentulū unei analise chimice.

Luândū selecțiunea naturală și tōte celle-l'alte legi fisice dreptū *reactivū*, ellū le-a pusū în contactū cu umanitatea, și rezultatulū acestei admirabile operațiunii ĩ-a datū cu certitudine pe Dumneđeū, întocmai precumū clorurulū de platină constată presința potasei.

Dĕrū acĕstă Divinitate, de vreme ce ea ne conduce, ore nu distruge liberulū arbitriū umanū ?

§. 3.

GINȚILE ALLESE ȘI LIBERULŪ ARBITRIŪ

Dĕcă Dumneđeū a creatū pe omū anume în perspectiva civilizațiunii; dĕcă l'a inzestratū

„jesmans ne pouvaient pas compter au delà de deux; Spix et Martius constatent le même fait chez les Indiens du Brésil. Les habitants du cap Iork en Australie etc.“

cu unū cerebrū atātū de puternicū și ĩ-a refusatū unū invĕllichū măcarū pe spate; dĕca a făcutū tōte acestea pentru a'lū ĩmpinge pe callea progressulū; de ce atuncĭ nu l'a condusū mai curândū și mai completamente la țintă ?

Acĕstă întrebare, adresată lui Wallace de cătră d. Stebbing și pe care o repetă Darwin (1), departe de a fi o obiecțiune, agiută a precisa și a defini principiulū selecțiunii providențiale.

Pentru a neconvinge cătū de bestialū a fostū punctulū de plecare allū omulū spre a se urca din trĕptă în trĕptă pĕnĕ la sublimitatea unu Cuvier seú Herschel, nemicū nu pōte fi mai elocinte ca următorulū passagiū din narrațiunea Anglesulū Galton despre unū tribū selbatecū din sudulū Africei :

„Damarii—đice ellū—nu serădică în socotelele lorū mai susū de cifra 3. Cândū li trebue 4, arrată patru degete. Cândū vorū să trecă peste cincĭ, se ĩncurcă foarte reū, căci degetele dela o singură mână nu li mai vinū în agiutorū. Cu tōte astea ei rare-orĭ perdū unū boū, căci lipsa lui din turmă se constată nu prin numerațiune, ci prin disparițiunea unei figure cu care se obiĕnuiseră. Cândū cumperĭ dela dĕnșii berbeci, plătesci pe fiecare deosebitū, așa că dĕcă prețulū unuia este de doue suluri de tutunū, nu cumū-va să dai patru suluri d'ō-dată pentru doui berbeci căci se nasce o mare zăpăcellă. Făcusemū eū ĩnsumi unū esperimentū de acĕstă natură. Primindū patru suluri, Damarulū a pusū la o parte doue și s'a uitatū la unulū din berbeci, dĕrū observândū că'ĭ mai remănū alte doue suluri, a căđutū pe gânduri ca și cândū nu era lucru curatū, a reluatū ĩrōși celle doue suluri puse la o parte, privia cândū la ber-

(1) Stebbing, în *Transactions of Devonshire Association for Science*, ap. Darwin, *op. cit.*, 395.

„beci, cându la sulurile, și'n fine se simți într'o „astu-feliu de confusiune încatu imi întorse „tote sulurile dicendu ca nu vinde nemicu, și „n'a revenitu decatu cu espressa condițiune „ca să'î dau doue suluri și să'ieau unu berbecu, „dupa aceia să'î mai dau doue și să'ieau „și pe unu allu douilea. Déca vinde unu boi „în prețu de 10 suluri de tutun, Damarulu „se culca giosu, întinde pe pământu amendo- „ue mânele, și cumpărătorulu îi pune câte unu „sulu pe fie-care din cele dege degete. Cum- „perându unu allu douilea boi, repeți aceia-și „operațiune. Déca în locu de suluri întregi îi „vei pune pe degete câte o giumentate de sulu, „rare-orî Damarulu precepe că l'ai înșellatu. „Intr'o di, pe cându observamü pe unulu dintr' „inșii perduto în socotelle, veđui allaturü pe „câteua mea Dina într'o situațiune analogă. Ea „essamina cu atențiune o giumentate-duzină de „câtei ce'î fêtase și din cari i se luă o parte. „Förte ingrită, Dina căuta să'și dea sémă „déca toți căteii sunt presinți séu lipsesce vre- „unulu; inse nu putea să'î numere, căci cifra „era pré-superiöra pentru gradulu seü de in- „tellegință. Allaturându pe omü cu cănele, „cată să mărturescü că comparațiunea nu era „toceai onorifică pentru cellu äuteiü (2).“

Contrastulu între unu Damarü și unu An- glesü este unu experimentü sciințificü, unu *a- posteriori* despre nemărginita perfectibilitate a omulu, cea-ce concördă cu principiulu se- lectiunii providențiale, așa dupa cumü l'a des- vellitu Wallace; dëru prin același contrastü noi dobändimü o conclusiune nu mai puținü rigurosă și totü atâtü de importantă, că *pro- gressulu umanü e numai posibilü, nu necessarü.*

Pentru omü o civilizațiune fatală nu essistă,

precumü nu essistă pentru ellü o fatală bestia- litate.

Tindëndü, ellü agiunge mai multü séu mai puținü, în proporțiune cu gradulu tinderii și cu intensitatea resistentiei din affarä; inse nu agiunge fără să tinđă, stăpänü fiindü a tinde séu a nu tinde.

Selecțiunea providențială nu distruge libe- rulü arbitriü umanu și nu înlăturéză responsa- bilitatea morală.

Inse atunci intervențiunea Divinității să se fi manifestatu öre în istoriä numai la cellü äntäiü debutü allü omulu în lume?

Rollulu selectiunii providențiale mărginitu- s'a în a ne înzestra o dată pentru totü-d'a-una cu posibilitatea progressulu, lăssändü apoi în secolii secolilorü, ca Dumneđeulü lui Béranger, unü câmpü necontrolatü individualității uma- ne?

Wallace pusse pe omü față cu măimuța și pe omulu selbatecü față cu omulu cultü.

Prima din aceste doue operațiuni i-a datü dreptü resultatü selecțiunea providențială.

Naturalistulu anglesü s'a opritü inse aci, uitändü a trage o conclusiune analogă și din a doua liniä a diagrammei.

Dupa cumü omulu, mai pe susü de acțiunea legilorü fisice, s'a allesü din totalitatea antro- poiđilorü; öre nu totü astu-feliu, mai pe susü de acțiunea legilorü fisice, se allegü unele ginți din totalitatea umanității?

E peste putința a vedé opera selectiunii pro- vidențiale într'una din aceste doue cätégorie fără s'o zärimü totü-d'o-datä și în cea-l'altä.

Sä ne încercämü dëru a imple golulu în teo- ria lui Wallace.

Doctrina predestinațiunii ginților a ince- putü a se agita abia în secolulu nostru.

Dupa cumü o demonstră före bine d. Sudre,

(1) Galton, *Tropical South-Africa*, p. 132, ap. Lubbock, *Origines*, 429.

ea a fostă absolutamente necunoscută istoricilor și filosofilor trecutului (3).

Cartea lui Wallace este cu puțină anii posterioară cărții d-lui Renan, cellu mai celebru campionă allă așa numitelor „ginți allese“.

„Ariani și Semiții — ȳice acesta din urmă — oră unde veniaă a se stabili, găsiaă în „callea loră nesce ginți pe giunătate selbate, pe cari esterminaă și a căroră memoriaă supraviețuesce în miturile popóreloră mai civilizate sub forma de némuri uriașe, magice, născute din pământă, seă chiară sub forma de fiare. Acea umanitate primitivă s'a conservată pêne astă-ȳi, affară din drumulă gințiloră celloră mari, în Oceania, în Sud-Africa, în Nord-Asia. Inainte de Ariani și Semiți aă mai fostă și alte ginți civilizate: Cușiti și Camiți; déră cultura loră se distingea printr'ună caracteră materială: instincturi religioșe și poetice pré-puțină accentate; multă aptitudine pentru manufactură; o aplicațiune positivă la commerciu, la bunulă traiă, la confortă; nică ună spirită publică; nică o viuță politică. Aceste ginți duraseră trei seă patru mi de anii inainte de creștinismă. Civilizațiunea loră a despărută sub isbirile Semiților și alle Arianeloră, ne mai păstrându-se decâtă în China. In fine, appară gințile nobile, Ariani și Semiți, pogorându-se din Imaus, una în Armenia, cea-l'altă în Batriana, cu v'ro doue mi de anii inainte de Cristă. De'nteii fórte inferiori Cușitiloră și Camiților în privința civilizațiunii esteriore și materiale, ei îi întreceaă fără comparațiune prin vigóre, prin intrepiditate, prin geniulă poetică și religiosă. Ariani, la rândulă loră, sunt superiori Semiților, a căroră

„unica missiune a fostă convertirea tuturoră popóreloră ariane la idee monoteiste.“ (4)

Aceia-și concepțiune e dezvoltată cu multă abilitate într'o operă germană de totă recinte.

„Semiții — ȳice d. Spiegel — differă de Ariani sub o mulțime de puncturi de vedere. Mai înainte, ei nu cunoscă arte. Ebreii și Arabii aă fostă nu numai indiferinți, ci chiară ostili sculpturei și picturei. Ei n'aă cultivată decâtă musica. Pe terrêmulă sciinței și litteraturei, deosebirea între ambele ginți nu e mai puțină profundă. Epopea și drama sunt necunoscute Semiților. *O miidă și una noptă*, attribuită altă dată Arabiloră, se scie astă-ȳi că este de origine ariană. Curiositatea sciințifică și ardóra de investigațiune sunt de asemenea străine Semiților. Ei n'aă naturalisti. Operele loră istorice sunt subordonate unei direcțiunii religioșe. Aceia-și incapacitate în politică și n organizațiunea militară... (5)

Luândă aceste vederi în blocă, căci veritatea totală predomnesce în elle assupra unoră erroră secundare, noi întrebămă :

Apparițiunea gințiloră celloră allese se póte ea esplica într'ună modă plausibilă prin vr'o causă neconsciinte, prin o lege de multiplicațiune, de variațiune, de ereditate etc., prin tóte câte ni spună adeptii unei evoluțiunii esclusivamente materiale ?

Cu alte cuvinte, noi repetimă aci in respectulă gințiloră cestiunea pe care și-o făcuse Wallace assupra umanității în genere, și o resolvemă printr'o esperimentațiune analogă, fiindă analogă însuși fenomenulă.

„Egiptulă — ȳice d. Mariette — presinta ună spectacolă demnă de a pironi atențiunea. Pe

(1) *La doctrine des races*, în *Séances de l'Académie des sciences morales et politiques*, 3-e série, t. 29, Paris, 1859, in-8, p. 144.

(4) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, 494.

(5) Spiegel, *Eranische Alterthumskunde*, Leipzig, 1871, in-8, t. 1, p. 387—92.

„cândă restulă globulăi terestru era cuffun-
 „dată în tenebre; pe cândă națiunile celle mai
 „illustre, cari vorăgiuca mai târđiă ună rollă
 „atătă de însemnată în affacerile lumii, se a-
 „flău în selbăteciă; țermii Nilului nutriău de-
 „gia ună poporă cultă, înțelleptă, condusă de
 „cătră o puternică monarhiă, rădemată pe o
 „formidabilă machină de funcționari și împie-
 „gați.“ (6)

Peste patru seă cinci miă de anni de acumă
 înainte posteritatea noastră va avă să constate
 aceia-și antitesă de ultra-civilizațiune față cu
 ultra-barbariă, și esemplulă Egipteniloră ni
 spune că selbăteciă viitorului voră pută fi toc-
 mai gințile celle mai înaintate de astă-đi.

Zimmermann gruppeză căți-va remarcabili
 specimeni ai regressului de acestă natură, a-
 retându-ni pe Spaniolă, pe Portugesi, pe Ollan-
 desi, selbătécindu-se în Africa, în Brasilia, in
 Oceania, ș'apoă conchide că: „se întemplă chărară
 Germaniloră“.

In archipelagulă Viti seă Figi, Europeiă de-
 veniseră antropofagi! (7)

In casulă Egiptuluiă decadința nu se pôte at-
 tribui climatei, căci condițiunile atmosferice si
 tellurice nu s'au schimbată acollo de cinci miă
 de anni, și totuși Fellahiă de astă-đi nu mai
 sémână cu străbuniă loră din anticulă Memfis
 seă din Teba cea cu o sută de porți.

Fenomenulă se pôte atribui și mai puțină
 ginții, de oră-ce Fellahulă e de același sânge,
 vorbesce aceiași limbă, conservă același tipă,
 prin cari se distingeaă ziditorii piramideloră.

Roma lui Scipione devine Roma lazzaroni-
 loră; în Ellada palicariă înlocuescă pe Sofocli.

Așa déră, decă este adevărată că o sémă de
 ginți pörtă sigillulă predestinațiunii de a fi
 mari, pe care n'au putută să'lă determine miđ-

loculă ambiantă, filiațiunea seă vre-o altă cau-
 să curată materială fără concursulă unei se-
 lectiunii providențiale, adecă allă unei forțe i-
 dentice cu aceia ce președuse la însăși creați-
 unea omului în grupulă antropoidiloră; e nu
 mai puțină evidentă că *superioritatea este nu-
 mai posibilă, nu necessară.*

Egipteniă, deși providențialmente meniți
 pentru ună înaltă gradă de cultură, deși mate-
 rialmente secundați prin condițiunii territori-
 ale și chărară genetice dintre celle mai fericite,
 totuși nu agiungeaă susă de n'ară fi tinsă, și în-
 cetera tinderii din parte-le n'a întârđiată a-i
 precipita într'o completă degenerare.

Civilizațiunea egiptenă, separată de noi
 printr'o distanță de cinci-đeci secolă, este rela-
 tivamente forțe modernă în allăturare cu pri-
 mele urme alle essistenței umane, pe cari ni le
 descopere geologia.

Oră-unde în Egiptă s'au făcută săpătore sub
 fundațiunile celloră mai vechi ruine, bună-oră
 cu 18 metri mai giosă de peristilulă obeliscu-
 lui de Heliopole, s'au găssită numai ossăminte
 de nesce specie pêne acumă essistenți: cămilă,
 dromadară, căne, boă, porcă, și nici o remășiță
 de animală despăruți (8).

Sunt déră fără comparațiune mai primordi-
 ale acelle vestigie alle omului în Europa, cari
 se află la ună locă cu resturi de mammoth, de
 ursă primigeniă, de leă de cavernă etc., și a
 căroră vrěstă se crede cu totă dreptulă de că-
 tră geologi a fi cu sutimi de secolă anterioră
 celloră mai antice monumente alle Egiptuluiă.

Intre craniurile umane din acelle epoče ra-
 dicalmente pre-istorice, doue mai cu sémă at-
 trăseseră assupră-le cu atătă mai multă atten-
 ționea antropologiștiloră, cu cătă unulă din
 elle, cellă de Engis în Belgia, prin volumă și

(6) Ap. Littré, *La science*, 389.

(7) Zimmermann, *L'homme*, Paris, 1873, in-8, p. 473—8.

(8) Cornwall Lewis, *Historical survey of the astronomy of the Ancients*, London, 1862, in-8, p. 440.

prin configurațiune denotă unū gradū insemnatū de înțelegință și abia differă de frumsețea tipulū ȝisū caucasianū, pe cândū cellū-l'altū, descoperitū la Neanderthal lōngă Düsseldorf, offeră o asemenare surprindētore cu unū capū de cimpanze, deși are o capacitate minimală de 1220 centimetri cubi, încātū întrece cu 681 pe cellū mai mare capū de măimuță.

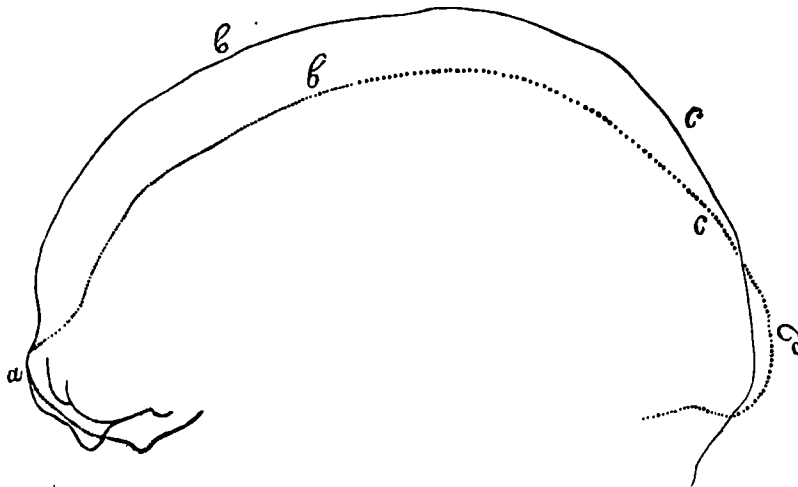
Lyell bănuesce că ambele aceste craniuri arū fi essistatū la nordulū Europei în periodulū post-pliocenū, adecă în prima ȝiumētate din epoca post-terțiară.

Craniulū de Engis, atātū de remarcabilū prin

noblețā, s'a ȝăssitū la unū locū cu ossăminte de specie perdute de elefantū, de rinocerū, de ursū, de tigrū și de hienă, astū-feliū că este unū calculū geologicesce modestū de a ȝice că possessorulū acellū capū a trăitū sunt acumū vr'o cincī-spre-ȝece miū de anni⁽⁹⁾.

Reproducemū aci ambele craniuri suprapuse, cellū de Engis desemnatū prin linie și cellū de Neanderthal prin puncturi.

Littera *a* indică arcada sprincenelorū și porțiunea mediană a ossulū fruntalū; littera *b*— sutura coronalā; littera *c*—vērfulū suturei occipito-parietale, littera *d*—protuberanța occipitală:

Eccē dērū aprōpe în aceia-și regiune și'n acella-și timpū fințandū cotū la cotū doue ȝinți tipice, una cu o frunte de filosofū și cea-l'altă cu o figură eminentemente bestială, deși nici decumū idiotă.

Craniulū de Engis pōte fi privitū ca fōrte ostilū ipotesei transformiste a lui Darwin, căci decă în vecinătatea epocei terțiare ne întîmpină degia unū capū de omū atātū de bine dezvoltatū, apoi unde óre, în ce feliū de stratū geologicū, să căutămū noi presuppusa tranșițiune cătră măimuță?

Acțiunea selecțiunii providențiale în crea-

țiunea genulū umanū și a ȝințilorū cellořū superiōre este aci mai palpabilă ca ori-unde; dērū nu mai puținū palpabilă e și sarcina individualității umane, care va remănē în veci pe locū de nu va progressa prin propriulū seū liberū arbitriū, ori-cātū de bogatū arū fi inzes-trată potențialmente de cătră selecțiunea providențială.

(9) Lyell, *L'ancienneté de l'homme prouvée par la géologie*, trad. Chaper, Paris, 1864, in-8, p. 93.—Mortillet, *Classification des diverses périodes de l'âge de la pierre*, în *Revue d'anthropologie*, I, 436, aședă craniulū de Engis în periodulū glaciariū de Moustier și pe acella de Neanderthal în periodulū preglaciariū de St. Acheul, ambele celle mai vechi în epoca paleolitică seū a petrei necioplite.

Dela craniulă de Engis să facemă ună saltă peste vr'o sută cincî decî de secolî.

Iaponia ni presintă chiară astă-đi spectacolulă cellă mai elocinte allă energiei liberului arbitriulă într'o ginte pe care o credeau tođi osăndită la ună perpetuă stađionarismă.

„Istoria iaponesă—đice d. Vivien de Saint-Martin—imbrăđişeză ună intervallă de 2,532 „annî. Una și aceeași dinastiă domnesce acolo „dela anulă 660 înainte de Cristă și pêne as- „ta-đi. Imperatulă actuală este una sută două „decî și allă douilea descendinte din familia su- „verană. In cursă de 25 secolî Iaponia a con- „servatū acelleași moravuri, și étă că acuma, „după ce s'a fostū isolatū cu deseversire de ori- „ce contactū cu străini, acéstă țerră își uită „de o dată tradiđiunile, schimbă din temeliă „modulă seū de a fi, se silesce a'și altoi civili- „sađiunea europeă și a lua ună locū între na- „điuni.“

Gubernulă dela Yedo subvenđioneză in momentulă de față 250 tinerî in Anglia, 200 in America, 50 in Franca și 40 in Germania, unde acestî 540 Iaponesi se iniđiază in tóte sciințele și arđile Europei (10).

Gradulă de cultură, la care reușiseră a se rădica de secolî Iaponesi printr'o tendință isolată, probéză că merită și dênși a fi considerăți ca o ginte fôrte superióră.

In timpă de două millennie, pe cândă totă globulă terestru îndura sute de revoluđiuni, Iaponia singură nu voia să éssă dintr'ună anticū statu-quo de cultură, și acuma subitamente ea uimesce lumea prin cea mai puternică voință progressistă.

Să mai căutămă óre vre-o probă mai viuă despre compatibilitatea liberului arbitriulă cu selecđiunea providenđială in sfera ginđiloră de

(10) Vivien de St. Martin; *L'année géographique*, t. 11, Paris, 1873, in-8, p. 192-4.

frunte, întocmai după cumă o constatarămă, împreună cu Wallace, in privința întregelă umanității?

Acéstă compatibilitate e fôrte importantă, căci ea înlăturéză grava acusađiune ce se aruncă de cătră unî la adresa doctrinei ginđiloră, cumă-că ară fi contrariă liberului arbitriulă și prin urmare responsabilităđii morale a omului (11).

Nu; intr'o ginte, ca și'n totalitatea umanității, selecđiunea providenđială agiută pe omă de a păși înainte, illă agiută fôrte multă, illă agiută necontentitū, illă agiută pretutinden, inse nu'lă silesce să mérgă.

D. Littré, analisândū opera d-lui Renan, observă:

„Dacă ginđile inferióre ară fi appărutū singure pe pământă, nicî rezultatele superióre „alle civilisađiunii n'ară fi pututū să appară. „Seria ară fi fostū mai scurtă, deși ară offeri „o înlănțuire analogă pentru porđiunea cea „comună ginđiloră inferióre și ginđiloră su- „perióre. Acestea din urmă s'aū mișcatū și aū „inaintatū ca și celle-l'alte, dérū mai rāpede „și agiungendū la nesce înălțimi la cari celle „ānteie n'ară fi sciutū să se urce prin propria „lorū iniđiativă. O ginte procede ca și indivi- „dulă; și precumă omulă de cellă mai vastă „geniū trebui să trecă mai ānteiū prin fazele „debilităđii intelectuale a copilăriei, totă astū- „feliū este imposibilă de a susține că ginđile „superióre n'aū avutū și elle, ca și celle inferi- „óre, o copillăriă debilă, dérū o copillăriă care „le-a condusū pe dênsele la o maturitate com- „parativamente mai activă.“ (12)

(11) Sudre, *loco cit.*, 150: «Si, selon la théorie naturaliste, «les climats pèsent lourdement sur la liberté humaine, celle-ci peut combattre leur influence par les institutions, par «l'hygiène, s'en affranchir par l'émigration. Mais le système «des races place au sein de l'homme lui-même le principe de la «fatalité qui le domine.»

(12) *De la civilisation et du monothéisme*, in *La science*, 470.

Déca d. Littré arü fi eşitü unü momentü din sarcasticulü preceptü allü lui Augustü Comte că „Divinitatea trebüi poftită de a nelässa în pace de acumü înainte“, d-sea arü fi dedusü din propriiele selle cuvinte noþiunea fórte *positivă* că acelle mari ginqi, fără cari erau peste putinþa rezultatele superiöre alle civilisaþiunii și de contactülü cărorä profitä némurile mai de giosü, sunt produsülü unei cause lucrändü în prevederea acellorü rezultate și acellü contactü, allü unei *selecþiunii providenþiale*.

Éttä cumü înþellegemü noi pe Wallace și pe d. Renan, combinändü ambele lorü teorie cari se verificä reciprocamente, și conciliändule pe amendoue cu liberülü arbitriü.

S'arü mai puté demonstra continuitatea selecþiunii providenþiale în istoriä prin unele popöre superiöre faþä cu celle-l'alte din aceia-și ginte și prin unü ómenü mari faþä cu cei-l'alþi din același poporü.

Nici o lege de evoluþiune materialä nu va fi în stare sä esplice vre-o datä pe vechii Ate-nianü séü pe unü geniü ca Shakspeare. (13)

Factorii climaterici, genealogici și sociali rădicä celle mai de multe ori pe ici-collea câte unü

(13) Lasaulx, *Neuer Versuch einer alten Philosophie der Geschichte*, München, 1857, in-8, p. 116: «Fast alle grossen Ent-decker, denen die Wissenschaften ihrer Fortschritt verdanken, sind Autodidakten, die wie Himalaya unter den Bergen und Meru unter den Gipfeln der Berge aus dem Herzen der Natur geboren, als Menschen und als Denker gross, einsam, oft als Märtyrer, dastehen in ihrer Zeit, und erst nach ihrem Tode als was sie waren erkannt und nach Verdienst gewürdigt werden. Die schönsten und erhebensten Erscheinungen dieser Art im Leben der Menschheit und der Völker sind die geistigen Heroënderselben, die grossen Männer welche gerade zur rechten Zeit, in den Entwicklungsperioden des Völkerlebens, da wo eine lange Vergangenheit ihren Abschluss erreicht und eine weite Zukunft sich öffnet, wo das Ende der alten und der Anfang einer neuen Zeit, wo Erlöschen und Neusichentzünden zusammen treffen, wie lichte Götter gestalten oder wie ein Blitz vom Himmel erscheinen, und als die Träger der neuen das Leben gestaltenden Ideen, als Gründer und Wiederhersteller der Religionen und der Staaten auftreten; jene Männer die wie Sprossen aus dem ursprünglichen Lebenskeime ihres Volkes ja aus dem Herzen der Menschheit selbst geboren; und ebendarum mit ursprünglichen, elementarischen Kräften ausgerüstet, nicht blos für ihre Zeit, sondern auf lange Jahrunderté hinaus thatkräftig wirken.»

colþuşorü allü vellului; chiarü atunci inse cândü elle aruncä o viuä luminä assupra cestiunii ginqilorü, popörelorü, ómenilorü mari, totuși remâne ce-va în rezervä, unü micü *residuum* mai essenþialü decâtü tóte, unü simbüre care nu se resólvä decâtü prin selecþiunea providenþialä.

Amü adunatü în studiülü de faþä într'unü modü cam rapsodicü totü ce ni s'a pärutü mai propriü a da o idee despre originea civilisaþiunii umane.

În lupta pentru essistinþä, în terribilülü *struggle for life* allü lui Darwin, omulü n'arü fi trecutü peste nivellülü mäimuþelorü, déca Provedinþa nu'lü înzestra cu lipsa pärului pe corpü și cu marele volumü allü cerebrului, fără a mai vorbi despre celle-l'alte particularitäþi antropologice mai puþinü esplicite.

O armä, unü vestmëntü, o löcuinþä, fie câte-șitrelle câtü de grossolane, constituä primulü passü, de unde procedü tóte minunile civilisaþiunii.

Progresulü s'arü fi opritü inse pe o tréptä destullü de inferiörä, câtü se cerea pentru stricta îndestullare a bunului traiü materialü allü omului, déca totü Divinitatea nu venia din cândü în cândü sä accörde unorü ginqi, unorü popöre, unorü ómenü, privilegiülü unei aptitudini providenþiale, de unde apoi, dupä cumü unü singurü geniü împinge înainte unü poporü întregü, totü astü-feliü unü singurü poporü, o singurä ginte, împinge înainte umanitatea.

Acéstä acþiune a Provedinþei, deși continuä, totuși nu impune umanitäþii, ginqii, poporului séü individului vre-o direcþiune necessarä, ci'ï facilitézá numai possibilitatea de a merge mai bine séü mai iute, possibilitatea de a aגיעe mai susü séü mai departe, possibilitatea de a lupta cu succesü contra naturei, o

simplă posibilitate, rămânându în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea său a o neglege, a face mai multu său mai puțin, a se rădica său a cădă.

§ 4.

CULTURA PRIN ACCLIMATARE.

Amă vedutu că lipsa părului pe corp, o particularitate atât de indiferente la prima vedere, a fostu unul din principalii motori ai progresului uman.

Secundată de unu cerebru plinu de puternice facultăți latente, ea nu numai ne-a împinsu prin necesitatea de a ne accoperi la *haînă* și la *casă*, dăru încă ne-a mai înzestratu cu acea vastă sistemă de locomoțiune, pe care știința naturală o numesce *acclimatare* și fără care nu s'arū fi pututu respândi germenii de cultură, dobândiți în nesce puncturi diverginți printr'o muncă izolată de cătră o sémă de ginți allese.

Invellindu-ne în blâne la nordu, imbrobodindu-ne în ușore țeseture la sudu său despuiându-ne sub tropice, durându-ni edificie de granitu său adăpostindu-ne în umbrare de frunță, variându pênă la nefinitu regimulu vestimentarū și arhitectonicu în măsura condițiunilor circumfuse, noi prosperămū pretutindenī pênă la polulu înghiățatu, pe cându biata măimuță, prototipulu nostru anatomicu, pere de ftisiă nu mai departe decâtu în Parisu său în Londonu.

Fără posibilitatea acclimatării omenimea arū fi remasū pururea în fașă, căci mai nici o dată civilizațiunea nu s'a datoritu unde-va unei singure națiuni și nici chiarū unei singure ginți, ci în celle mai multe casuri ea a trebuitū să se nască printr'o făcere de secolī peste secolī din successiva frecare a mii de popóre.

Știința igienică ni arată, ce-i dreptu, că nu ori-și-unde și nu pentru toți acclimatarea e d'o potrivă fructiferă; chiarū acolo înse unde unu poporū se stinge după o clipă de imigrațiune, ellu totuși lassă o urmă, aruncă o sémênță, pune o pétră la immensa totalitate cronologică a culturei locale.

Pe laculū Starnberg lângă München se înalță astă-đi unu superbū castellū regescū, clăditū pe o insulă numită a Trandafirilorū.

Cine arū crede ore că acéstă frumósă operă a artei moderne este fia legitimă a unei epoce atât de obscure, atât de depărtate, încatū arū fi puținū a đice că o desparte de noi unu intervallū de đece millenie?

Ei bine, geologia constată că însă-și insula, fără care castellulū nu putea să essiste, a fostū artificialmente formată de cătră unu tribū de selbateci tocmai în etatea de pétră ⁽¹⁾.

În cursū de o sută de secolī, cine ni va spune câte némuri eterogene aū călcatū pe acestu meșteșugitū petecu de pământū, necunnoscându-se unele cu altele, dăru concurgându tóte mai multū său mai puținū la viitóra splendóre a rozelorū din actuala florăriă a Maieștiții Selle Bavareze!

Nicăiri înse acțiunea acclimatării nu se manifestă mai pipăitū ca în originea diverselorū alfabete.

Fără a trece peste teritoriulū românū, noi o vomū demonstra printr'unu abecedarū dacicu, întrebuintatū de cătră străbuniī nostri pē-

(1) Desor, *Les palafittes ou constructions lacustres*, Paris, 1865, in-8, p. 114: «Cette île n'a pas cessé d'être habitée depuis sa fondation par les premiers possesseurs du sol à l'âge de la pierre». -- Cf. *ib.* 112, despre laculū Varese în Italia: «L'une de ces stations est la petite île, Isoletta, sur laquelle la famille Litta a élevé une maison de plaisance. Quoique plus grande que l'île du petit lac d'Inkwyl, près de Soleure, l'Isoletta est, comme cette dernière, artificielle, si bien que nous bénéficions encore aujourd'hui des travaux exécutés par les peuplades de l'âge de la pierre.»

nă pe la 1500 și absolutamente nesciută pênă acumă în paleografia.

Acestă prețiosă alfabetă ni arrétă pe Latini mostenindă în Carpați o civilizațiune, pe care Dacia o căpétaseră imprumută delă Semiți, astă-feliu că Roma și Sidonulă, Adriatica și Marea-roșiă, fruntea lui Iafetă și fruntea lui Semă se ciocnescă prin două currente oppuse pe țermii Danubiului.

§ 5.

UNU ALFABETU MONGOLOIDU IN DACIA.

Mai întăi de a approfunda modulă de a scri allă Daciloră, suntemă datoră o clipă de atențiune unui altă alfabetă, peste alle căruă urme totă pe pământulă nostru a dată la 1863 d. Cesară Bolliacă în districtulă Prahova, găsindă săpate câte ună semnă seă două pe petrele și cărămidele unei ruine de lôngă satulă Slonă.

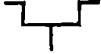

Venerabilulă archeologă promise în 1871 a esplica unele din acelle lespeși prin „vechile caractere ellene seă archaice, precumă „le numesce Eckel, și prin celle celtiberiane „mai allesă“ (1); pênă astă-dă inse d-sea n'a făcut' o, și nu credemă că o va face vre-o dată, căci va fi observată negreșită mai în urmă lipsa de vr'o assemănare seriósă între cei trei termenă de comparațiune : nici cu caracterele ellene archaice, nici cu celle đise celtiberiane, alfabetulă delă Slonă nu se pré potrivește.

D. Bolliacă a reprodușă peste totă într'ună tabellă litografică 58 buccăși, anume 28 petre și 30 cărămide, dintre cari inse petrele nr. 6, 7, 7-bis, 8 și 8-bis presintă acella-și semnă; de assemenea petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărămida nr. 2; idem petrele nr. 1-bis, 3, 10, 23 și cărămida nr. 26, de cară puțină differă petrele nr. 9 și 10, precumă și cărămidele nr.

5, 6 și 8; pétra nr. 16 și cărămidele nr. 21—22 sunt éroși identice; apoi petrele nr. 13 și 14, cărămidele nr. 9, 10 etc., așa că totalitatea semneloră distinctive, cari să nu se pótă confunda unele cu altele și să offere ună caracteră grafică probabilă, se reduce în ultima espressionă la vr'o cincă-spre-đeci.

Intemeiându-ne pe acestă fondă destullă de sărăcăciosă, noi surprindemă din capulă locului o mare assemănare între fragmentele lapidare alle d-lui Bolliacă și nesce buccăși de cossitoră descoperite în Russia sud-vestică la Drohiczyn în fluviulă Bugă, assupra cărora ni-a făcută atenți d. A. Odobescu.

Éttă:

Semnulă de pé petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărămida nr. 2 este același cu semnulă de pe cossitorulă nr. 13, publicată împreună cu altele nouă-spre-đeci de cătră comitele Tyszkiewicz (2):

Semnulă de pe cărămida nr. 3 se regăsese întocmai pe cossitorăle nr. 2 și 7, precumă și semnulă de pe petrele nr. 13—14 și cărămidele nr. 23, 24, 25, ne întimpină pe cossitorăle nr. 8, 18 și 14:

 și

Semnulă de pe cărămida nr. 12 se vede și pe cossitorulă nr. 11:

Semnulă de pe cărămida nr. 18 se afflăși pe cossitorulă nr. 20:

Semnulă de pe cărămida nr. 20 nu se deosebesce de semnulă de pe cossitorăle nr. 6, 7, 8 și 10:

(2) *Drevnosti, Trudy Moskovskago Archeologicheskago Obščestva*, Moskva, 1865—67, in-4, t. 1, p. 115—22, pl. VI și VII.

(1) *Archeologia*, în *Tronpetta Carpaților*, nr. 939.

Semnul de pe cărămida nr. 15 este ca și acela de pe cossitorul nr. 9:

Maî pe scurtă, sunt șese caractere evidente identice.

Déră acéstă intimă înrudire cu cossitorul comitelui Tyszkiewicz aruncă ôre vre-o rađă asupra alfabetului dela Slonŭ?

Commissiunea Archeologică din Vilna, considerându că Drohiczynulă fusese în evulă mediŭ capitala poporului Iatvingilorŭ, li attribue lorŭ celle găssite în riulŭ Bugŭ.

Despre Iatvingi se scie că aŭ fostŭ o ramură litvană, după cumŭ ni-o spune celebrulă analistŭ polonŭ din secolulŭ XV: „Iaczwingorum natio, cum Pruthenica et Lithuanica lingua habens magna ex parte similitudinem et „intelligentiam.“ (3)

Déră ce aŭ a face Iatvingii seŭ chiarŭ în genere Litvaniŭ cu *Slonulă* din Prahova?

Numele acestei localități ni aduce aminte unŭ passagiŭ totŭ din Dlugosz, unde sunt puși allăturŭ cu Iatvingii, ca o altă créngă a némului litvanŭ, așa đışıi *Slonenŭ*: „Iacuingos, *Slonenses*, ceterique Pruthenici tractus barbaros.“ (4)

Slonim este péné astă-đi unulŭ din orașele celle maî istorice alle Litvaniei. (5)

Intre *Slonulă* din Prahova și *Slonimulă* din

(3) Dlugossi *Historia*, Lipsiae, 1711, în f., t. 1, p. 770.— Despre Iatvingi veđi monografia lui Hennig, *Commentatio de rebus Jazygum seu Jazvingorum*, Regiomonti, 1812, in-4, precumŭ și Gatterer, *An Prussorum, Lítuanorum caeterorumque populorum Letticorum originem a Sarmatis liceat repetere*, în *Comment. Societ. Scient. Götting. Hist.*, t. 12 și 13.

(4) *Ibid.*, I, 223.

(5) Strykowski, *Sarmatia Europaea*, în Mizler, *Historiarum Poloniae collectio magna*, Varsaviae, 1761, in-f, t. 1, p. 75: «Slonim, civitas et munitio lignea, olim secundo genitorum magnorum Ducum Lithuaniae erat, et pro ductu cum suo territorio computabatur.»

Litvania, între petrele și cărămidele d-lui Bolliacŭ și cossitorul comitelui Tyszkiewicz, să fie ôre numaî o relațiune de azardŭ?

Totŭ în Russia sud-vestică, acolo unde Litvaniŭ aŭ domnitŭ péné pe la giučetatea secolului XV, în Podolia lóngă tĕrgușorulŭ Daszow, s'a desmorméntatŭ dintr'o movilă următórea petricică:

Affară de **N**, tóte celle-l'alte semne din acéstă quasi-inscripțiune se găsescŭ pe fragmentele d-lui Bolliacŭ, și anume:

Monogramma cea încadrată se compune din semnul de pe cărămida nr. 3, în códa căruia s'a intercalatŭ semnul pe pétra nr. 14:

Stelluța figuréză pe cărămida nr. 15.

Luna—pe cărămida nr. 25.

Semnul **W** pe cărămidele nr. 9 și 10.

S'arŭ păré déră archeologicesce admissibilŭ, că zidarii dela Slonŭ în Prahova aŭ trebuitŭ să fie de aceia-și origine cu meșterii dela Drohiczyn seŭ dela Daszow.

O împregiurare ne împedică totuși a risca o afirmațiune.

Unele semne de pe petrele și cărămidele d-lui Bolliacŭ sunt parcă fotografite după alfabetulŭ mongolicŭ.

Semnul de pe pétra nr. 12 represintă la Mongoli sonulŭ ö:

Semnul de pe pétra nr. 2 este mongoliculŭ m:

(6) Lelewel, *Czesc balwochwalcza Slawian i Polski*, Poznan, 1855, in-8, p. 84.—Grabowski, *Ukraina dawna i terasniejsza*, Kijow, 1850, in-4, p. 114.

Semnul de pe pétra nr. 16 séu de pe cărămidele nr. 13, 21 și 22 e mongolicul *dj*:

Semnul de pe petrele nr. 1-bis, 3, 9, 10, 11, 23 etc. este mongolicul *k*:

Semnul de pe pétra nr. 18 este mongolicul *a*:

Semnul de pe cărămida nr. 25 este mongolicul *r*:

Semnul de pe cărămida nr. 27 este mongolicul *i*:

Semnele de pe cărămida nr. 13, decă arū fi scrise unul d'assupra altuia, ori-care Mongolū le-arū puté citi *să* :

In fine semnul nu differă intru nemicū de mongolicul *t* séu *d*. (7)

Peste totū 9 coincidințe!

Astū-feliū assemnarea ruinei dela Slonū cu monumentele de pe teritoriulū litvanū e mai mică decumū este assemnarea 'i cu alfabetulū mongolicū.

Cumū să ni esplicămū acéstă enigmă?

Prin ce feliū de migrațiunī etnice séu măcarū culturale?

Nu cumū-va zidăria dela Slonū, ca și cossitórele dela Drohiczyn séu petricica dela Daszow, vorū fi nu tocmaī litvane și nici chīarū vechī, ci arū proveni din vr'o invasiune turanică din evulū mediū, dela Pecenegī, dela Cu-

(7) Veđi alfabetulū mongolicū în Lepsius, *Standard alphabet for reducing foreign graphic systems to a uniform orthography*, London, 1863, in-8, p. 212.

manī séu dela Mongoliī lui Batu-hanū, cari tođi aū fostū copprinsū în adevērū spațiulū dintre Bugū și Oltū?

Semnele **N**, **Ш**, **У**, **+**, etc., deși sunt străine alfabetulū mongolicū de astă-đi, aū pututū totuși să existe óre-cândū ca variante.

Precisarea alfabetulū d-lui Bolliacū se ingreuză fórte multū, între celle-l'alte, prin însăși aceia că o simplă întórcere a petrei séu cărămidei schimbă natura litterei, astū-feliū că unū A, bună óră, póte fi aședatū arbitrarmente în patru felīuri: A, **V**, **▷** și **◁**.

Maī pe scurtū, d. Bolliacū a datū peste urmele unū alfabetū barbarū în regiunea Prahovei, despre care inse cellū multū se póte đice că 'i o grafică *mongoloidă*.

Ellū este instructivū ca încă unū marturū despre nenumeratele straturī de culture câte s'aū succesū pe teritoriulū Daciei, dérū în orī-ce casū nu e dacicū.

Să trecemū la ce-va cu multū mai pozitivū,

§ 6.

ALFABETULŪ DACICŪ ALLŪ LUI DEKENEŪ.

Simonū Kézai este autorulū unei cronice maghiare dedicate regelui Ladislavū III, carele domnise între 1272—1290.

Biblioteca Imperială din Vienna posedă unū esemplarū din secolulū XV, după care s'a și făcutū edițiunea lui Endlicher.

Nici o dată și de cătră nimenī autenticitatea acesteī cronice n'a fostū suppusă bănueliei, și nici că putea să fie, de óră ce de pe la 1340, abia cu vr'o gūmētate-secolū în urma autorulū, noi o gāssimū degia prescurtatā în limba germană de Enricū de Muglein. (1)

Intr'unū locū Kézai đice:

(1) In Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke*, Ofen, 1805, in-8, t. I. p. 1-94: Chronik der Hunnen.

„Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum „Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt „remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus oc- „currerunt, insimulque Pañnonia conquestata, „partem in ea sunt adepti, non tamen in plano „Pannonie, sed *cum Blackis in montibus confinii* „*sortem habuerunt, unde Blackis commixti litte-* „*ris ipsorum (Blackorum) uti perhibentur.*“

Adecă :

„Săcuii sunt resturile Hunilor. Aflându „despre re'ntorcerea Ungurilor în Pannonia, „ei li-au eşitū înainte la hotarele Galitiiei și de „'npreună cu dēnșii au cuceritū Pannonia, din „care au și căpētātū o parte, nu înse pe șessū, ci „la munte *învecinați și amestecați cu Vlachi,* „*de unde se vede că au și adoptatū litterele vla-* „*chice.*“ (2)

Înainte de a trage vre-o consecință din aceste „littere vlachice“, pe cari dela Români le-au fostū imprumutatū Săcuii, vomū men- ționa în trecētū unū documentū transsilvanū din aceia-și epocă (3), publicatū la 1842 cu unū fac-simile de cătră academicul maghiarū Jer- ney, și anume decretulū unū generalū tătă-

(2) Endlicher, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, in-8, p. 100.—Prima edițiune a lui Kézai este de Horanyi, Viennae, 1782, n-8.

(3) Barițu, *Transilvania*, IV, 55: „Nos Cattan ex Styrye „Jedzan in Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo „Chano Syngu Babylonici ac invicibili Regis Regum Hulaku „Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux. Iterum hortamur „et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani „Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch, quod cum a nobis „data potestate ordinare debeatis, ut quemadmodum Flandry „in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros vulgo „Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zyely et Blachy per om- „nia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, ac- „ceptarent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio „et patientia nostra participare vultis. Fidelem M. . . as et „Zeracheen cum suis sotiis Josyf Myzarrus, Fyeerwaary, Tui- „tous et . . . Zeracheen quorum serwis vestros administrare „usque Zootmaar. Datum in Zuyo anno Regni nostri II.» — **Jakab**, *Oklevéltár Kolozsvár története*, Budán, 1870, in-8, t. 1, p. 18, pune acestū actū sub anulū 1232.

rescū din 1242, cândū urdiele orientale au fostū copprinsū Ardélulū, poruncindū Sași- lorū a nu refusa în transacțiunii moneta mon- golică din partea Săcuilorū și Românilorū: „ex dictis Zyely et Blachy.“

Ambele aceste numi, „Zyely et Blachy“, sunt scrise aci allături și mai-mai cu aceia-și ortografiă ca și 'n Kézai, a căruī operă e pos- teriōră diplomei numai cu vr'o trei decennie.

Așa dērō unū cronicarū maghiarū ni spune, sunt acumū șesse secolī, că Românii pos- sedau atunci unū alfabetū propriū allū lorū, „litterae Blackorum“, care nu era nici lăti- nescū, căci lătinesce scriea însuși Kézai, nici slavonū, grecū sēu germanū, de vreme ce pe „Sclavi, Greci, Teutonici“ (4) Kézai nu 'i con- fundă nici o dată cu Români.

Cu trei secolī mai în urmă, vestitulū anna- listū maghiarū Turotz a cunoscutū de asse- menea alfabetulū în cestiune, dērū lui nu 'i mai venia la socotélă a recunnosce cu sinceritatea lui Kézai că Unguriū au pututū să 'nvețe ce-va dela Români, ci preferă mai bine să cređă că sunt nesce antice littere scitice, adduse de că- tră Huni din Asia, mai adăugândū cu emfasă că nici o dată Săcuii nu s'au amestecatū cu nemiū (5).

(4) Endlicher, 101.

(5) Thwroc, lib. I, cap. 24, în *Scriptores rerum Hunga- ricarum*, ed. Schwandtner, Vindobonae, 1766, in-4, t. I, p. 96: «Hi Siculi, Hunnorum, prima fronte in Pannoniam intranti- «um, etiam hac tempestate, residui esse, dubitantur per ne- «minem; cum in ipsorum generatione, extraneo nondum «permixti sanguine, et in moribus severiores, et in divisione «agri ceteris Hungaris multum differre videantur. Hi, non- «dum Scythicis literis obliti, eisdem, non encausti et papyri «ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad «instar utuntur».—Despre tōte întellesurile cuvētului «dica» veđi **Du Cange**, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpenterii, Paris, 1842, in-4, t. 2, p. 840-41: «Dica, non tam pro char- «ta, vel schedula, in qua scribitur, quam pro taleola, nos- «tris *taille*, in qua rerum numerus annotatur, usurpatur a «Thwrocio»

În același timp el ni comunică o particularitate foarte instructivă, și anume că aceste litere nu se scrieau pe pergamenă seacă pe chărtiă, ci se încreștau pe bețe.

Despre acestă usă Turotz vorbește ca contimpurănă, fiind prin urmare o perfectă fontană istorică; despre originea înse a alfabetului, mai contimpurănă cu două sute de ani este Kézai, carele ni spune limpede că Săcuii se amestecaseră în munți cu Români, „Blackis commixti“, împrumutându prin vecinătate literele române, „litteras ipsorum.“

Mândria hunică a lui Turotz cată să se nchine aci de naintea unei mărturie atât de categorice.

Apoi să se observe că Kézai era nu numai din secolul XIII, dăr încă originar din Biharia, o provincie curată românească la cōsta Transilvaniei, astă-feliu că pe Români și pe Săcui nemini nu i cunoscea mai de aproape.

Dăr acelle „litterae Blackorum“ unde ore să mai fie astă-dă?

Cum să fi fostă elle?

Ecce o cestiune cătră care se aplică pe deplin principiul duplicatelor în procedura giuridică: decă la Români a perit din întemplantare acellu alfabetu, cată să consultăm esemplarul încredințat Săcuiilor, și pe dată ce se va găsi unu „Alphabetum Siculorum“, care să nu fie ellenu, goticu, cirillicu, arabu seacă vre-unu altul cunoscutu, pōte fi cine-va-sicuru, cu testul cellu necontroversabilu allu lui Kézai în mână, cum-că a scos la lumină abecedarul cellu vechiu allu Românilor.

Ei bine, unu asemenea alfabetu essistă.

Între manuscriptele in-quarto alle repositului Trausch, depuse actualmente la Biblioteca Evangelică din Brașov, în *Diplomatarium Transilvanico-Siculicum ab anno 1251—1807*, este intercalat unu altu manuscriptu totu in-

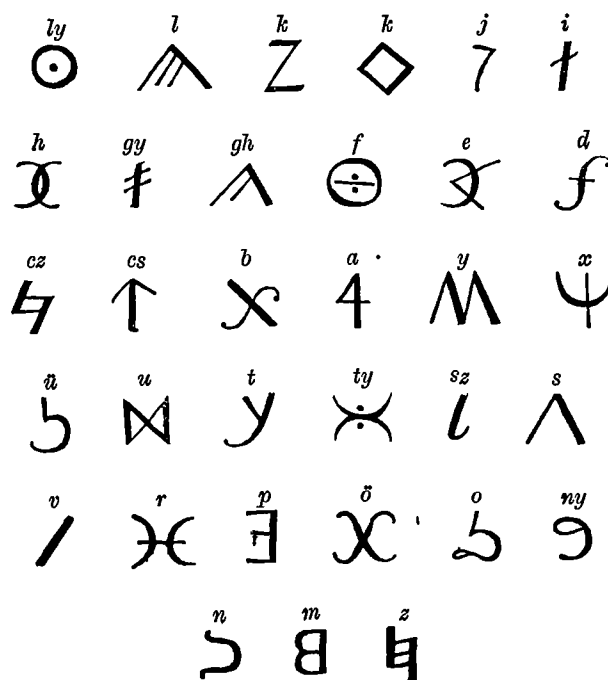
quarto, scris la 1702 de cătră preutul Stefanu Lakatos sub titlul de: *Siculia accuratius quam hactenus delineata.*

Autorul acestei scrieri, remase pēnă acum inedită, aparține periodului dintre 1650—1720.

Elu a fostu supremu archidiaconu allu districtelor săcuesci Csik, Gyergyó și Kászón⁽⁶⁾, adecă pus în pozițiune de a cunoște mai bine ca ori-cine tōte amēnuntele din trailu compatrioților sei.

Lakatos ni spune că pe la 1700 Săcuii mai întrebunțau încă unu alfabetu propriu allor, și lu și reproduce în următorul mod:

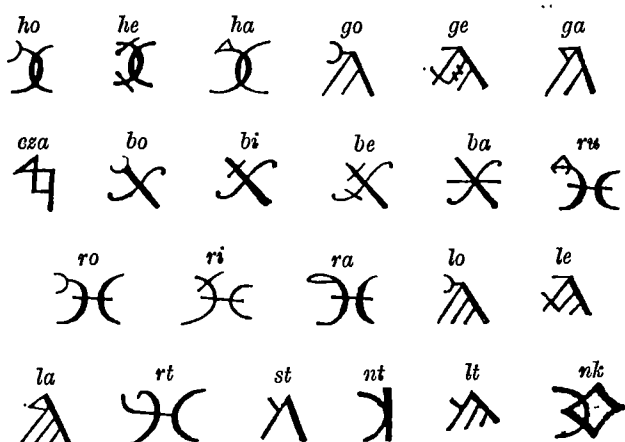
ALPHABETUM SICULORUM.

Afară de acestea, Lakatos mai aduce

(6) Benkő, *Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1783, in-8, t. 2, p. 158: «P. Paulus Györffi scribit, Sedium Siculicalium Csik, Gyergyó et Kászón supremum Archidiaconum fuisse R. P. Stephanum Lakatos.»

următoarele monogramme din câte două sonuri:

Avenū dērō peste totū 56 semne: 33 simple și 23 compuse.

Înainte de a merge mai departe, să împedim valoarea unora din aceste litere, a căroră transcripțiune maghiară de către Lakatos nu se potrivește cu fonetica română.

Unguresculă *y* este allū nostru *ı*.

Unguresculă *ly* este allū nostru *li*, mutatū actualmente, dērū carele mai exista în România danubiană în secolul XV, cândū în crisóve ne întimpină încă *ureclia* în locū de *ureclia* (7).

Unguresculă *ny* este allū nostru *ni*, de asemenea despărutū din limbă, affară de unele părți alle Temeșiane și de regiunea Hașegului, unde se mai ȳice *cuniu* (cuneus) în locū de *cuu*. (8)

(7) Veđi a mea *Arhivă Istorică*, III, 190, unde se citează acte din 1407, 1431, 1442 și 1453.

(8) În *Dictionarium Valachico-Latinum*, MS. in-16, scrisū de unū Hașegēnū înainte de 1742 și affătorū în Biblioteca Universităȳii din Pesta, găssimū *banye* pentru baie, *kuny* pentru cuu etc.— Cf. Petru Maiorū, *Orthographia Romana*, în *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 34: «Valachi «veteris Daciae mutant *n* in *i* consonantem, ut *cuu*, clavus, «a lat. cuneus. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzegienses «in Transsilvania retinent quidem *n*, emolliunt tamen».— În Psaltirea lui Coressi (1577), în Pentateuculū lui Tordași (1581)

Unguresculū *ty* este allū nostru *ki*, bună-óră în vorba *chiarū*, pe care Maghiarulū n'o pōte scri decătū *tyár*.

È ce-va mai a-nevoiă a decide despre valoarea semnului, pe care Lakatos illū transcrie unguresce prin *gy*, ceia-ce se citește *đi*.

Sonulū *đi* n'a essistatū nicī o dată în limba română, seū cellū puținū nu se pōte aduce nicī unū essemplū unde să nu fi trecutū în *z* dintr'o epocă immemorială.

Noi posedemū înse unū miđū-locū documentalū de a găssi ecivalinȳa romănescă a maghiarului *gy*, de órá ce:

1-o. În diploma latină a lui Vladislavū Basarabū din 1369, orașulū *Argeșū* se transcrie prin *Argyas* (9);

2-o. În tractatulū comercialū din 1433 între domnulū moldovenescū Iliă și între Sași și din Sibiu, orașulū *Agudū* se scrie *Egyd*. (10)

Unguresculū *gy* este dērū allū nostru *gi*, a-decā *ı*.

Sonulū pe care Lakatos illū transcrie prin *gh* însemnăzā nu vre-o aspiraȳiune, ci purū și simplū pe durulū *g*, căci în monogrammă. cu vocalele *o* seū *a* acestū semnū produce pe *go* și *ga*.

Unguresculū *cz* este allū nostru *tz* seū *ț*.

Unguresculū *cs* este allū nostru *ci*.

Unguresculū *sz* este allū nostru *s*.

Unguresculū *s* este allū nostru *ș*.

Unguresculū *ü* este allū nostru *iu*.

È mai puținū ușorū a ȳice, ca ce feliū

și 'n celle-l'alte tipăriture romăne din secolulū XVI, se mai găsescū formele: *spunū*, *punū*, *remānū*, *ăntānū* etc., despre cari veđi Cipariū, *Principie de limbă*, Blasiū, 1866, in-8, p. 143, și *Gramatica limbei romăne*, Bucuresci, 1870, in-8, p. 89.

(9) Feiēr, III, 4, 210. — Cf. Oláh, *Hungaria*, Vindob., 1763, in-8, p. 56, 58: «Mamillae ab Argyes... Petrus ab Argyes.»

(10) Originalulū se affă în *Arhivulū Naȳionalū din Sibiu* sub nr. 67. Remăne d'o cam dată ineditū. Noi posedemū o copiă.

de sonū represintă littera transcrisă unguresce prin *ö*.

Lumina se capătă înse din forma acestuī semnū, combinatū evidentamente din doui *o*: , adecă represintăndū pe allū nostru *oa*, pe care Romāniī illū scieau une-orī și cu litterele cirillice prin dupplulū *o*: *ω* ⁽¹¹⁾

In fine, mai remāne semnulū transcrisū prin *j*.

In întregulū alfabetū lipsindū vre-o litteră anume pentru sonulū *j* allū Francesilorū, unguresce *zs*, urmēzā dērō că tocmai pe acesta illū represintă Lakatos prin *j*.

Dintre monogramme, avemū de limuritū numai pe cea transcrisă unguresce prin *st*, ceia-ce se citește *st*.

Éccē dērō „litterae Blackorum“, pe cari cu multu înainte de anulū 1250, după cumū ni-o spune Kézai, Săcuii le-aū fostū împrumutatū dela străbuniī nostri in cursulū unei îndelungate vecinētăți in creeriī Carpațilorū.

Pe la 1700, usulū lorū se mai conserva in Săcuime întocmai ca in secolulū XV, adecă totū prin încrestătore pe bețe, încatū Lakatos repetă pēnē și espressiunea lui Turotz: „non papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio dicarum instar.“

Ne oprimū o clipă assupra scrieriī pe bețe.

Ea nu este de locū hunică, după cumū pretindea Turotz.

In limba germană alfabetulū se chīamă pēnē astădi *Buchstaben*, dela *Buche*—fagū și *Stab*—bēțū, adecă „bețe de fagū“.

Acella-și înțellesū are slavonesce *bukwa* sēu *bukowa*, adecă „de fagū“.

Celțiī numiaū alfabetulū *coel-bren*, adecă „lemnulū memoriei“ ⁽¹²⁾

In antica balladă boemă despre „giudecata Libușei“ se menționēzā legile scrise pe scândure: „desky pravdotatne“ ⁽¹³⁾

Scandinavīi possedaū de asemenea „litteras ligno insculptas“ ⁽¹⁴⁾

Liber la Romāniī cei vechi, înainte de a deveni carte, era scōrța de lemnū pe care se încrestaū litterele.

Tōte acestea se referū la o adevērată scriere alfabetică, érū nu la nesce rudimente cifrice, după cumū sunt *rēbōșele* sēu *revașele* la mocaniī nostri, sēu după cumū aū fostū la Tātariī din evulū mediū bețișōrele numite *khe-mu*. ⁽¹⁵⁾

Veciniī nostri Slavī și Germanī, Scandinaviī, Celțiī și străbuniī Romāni, fără a mai vorbi despre Indianī sēu Egipteni, scieau dērō și ei óre-cândū pe bețe, pe scōrțe, mai correctū pe scândure, după cumū califică fōrte bine acestū felū de materialū graficū unū comentatorū bizantinū din secolulū XII. ⁽¹⁶⁾

O asemenea *xylographiā* nu'ī împedeca in-se de a recurge din cândū in cândū la metallū sēu la pétră, și tocmai aceste solide exceptiuni aū pututū să străbattā pēnē 'n ñil-lele nōstre, pe cândū fragedulū lemnū a peritū cu grāmadā prin focū sēu prin putregaiū.

Nu desperāmū dērō nici noi de a descoperi cu timpulū dēcā nu pergamene, cellū puținū lespeđi sēu monumente metallice cu „litterae Blackorum.“

Elle ni vorū destāinui, între celle-l'alte, doue prețioșe littere pe cari Săcuii nu pu-

(13) *Rukopis kralodvorsky*, ed. Korzinek, Jindrichove Hradec, 1864, in-8, p. 8.

(14) Saxo Grammaticus, *Historia danica*, ed. Klotzius, Lipsiæ, 1771, in-4

(15) Abel Rémusat, *Recherches sur les langues tartares*, Paris, 1820, in-4, p. 65.

(16) Eustath. in *Iliad*. Z: καθὰ καὶ τῶν τινες ὕστερον Σκυθῶν ἐσθμεινον ἃ ἤθελον, εἰδολά τινα καὶ πολυειδῆ γραμμικὰ ἐξοματὰ ἐγγράφοντες ἤτοι ἐγγλύφοντες πίναξι τουτέστι σανίσιον.

(11) Essemble in Cipariū, *Principie*, 381.

(12) Zeuss, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t 1, p. 2.

teaŭ să le fi luatŭ dela Români, căci nu a-veaŭ vre-o trebuință fonetică de elle: *ă* și *î*, sonorile celle mai caracteristice alle vocalismului nostru naționalŭ.

D'o cam dată s'aŭ pututŭ afla scrisŭ cu aceste littere numai câte ce-va săcuescŭ, după cumŭ vomŭ vedé mai la valle.

Pêně atunci să desbattemŭ doue cestiuni:

1. In ce epocă încetat'aŭ a se întrebuița aceste caractere de cătră părinții nostri?

2. Dela cine anume fostu-le-aŭ luatŭ Români?

In Biblioteca Evangelică din Brașovŭ, nr. 26, *b*, in manuscriptulŭ lui Eder intitulatŭ *Exercitationes diplomaticae*, Hermannstadt, 1802, in-4, se găsesce actulŭ scrisŭ in Bucuresci la 1492, prin care domnulŭ muntenescŭ famosulŭ Vladŭ Țepeșŭ însciințeză pe Sași despre o apropiată invasiune a Turcilorŭ in Transilvania.

Se începe așa:

„Vlad dei gratia Woywoda partium Transalpinarum.

„Circumspecti amici et vicini nobis honorandi. Dabimus scire, quod Thwrchi deporerent patientiam cum Domino Rege. Cesar dedisset Woywodatum de Zendere uno familiaris, qui vocatur Alibek, altero autem, qui nominatur Markovich, dedisset Woywodatum de Bodon, et nunc sunt cum bellis maximis, sed nescimus, ad quas partes volunt transire. Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non debeant transire. Pro eo etc.“

Aceste câte-va rëndurŭ agiungŭ spre a ne incredința că grammaticulŭ princiarŭ era unŭ neoșŭ Românŭ, pré-putinŭ dedatŭ cu lătinésca, astŭ-feliŭ că latine sunt numai cuvintele, pe cândŭ totă fraseologia e curatŭ română.

Romănesce, buna oră, cuvântulŭ *oste* seŭ *oști*

insemna armată și resboiŭ totŭ-d'o-dată. (17)

Scriba lui Țepeșŭ, creșëndŭ că totŭ așa trebuŭ să fie in ori-ce limbă, nu se sfiesce a pune „cum *bellis maximis*“ in locŭ de „maximo cum exercitu.“

Verbulŭ „a căta“ insemnândŭ la noi nu numai *quaero* seŭ *intendo*, ci încă și *debeo*, de pildă in „cată să mă ducŭ“, *debeo ire*, scriba lui Țepeșŭ confundă și lătinésce ambele semnificațiuni, băgândŭ pe *debeo* in locŭ de *intendo*: „Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non *debeant* transire.“

Nu mai subliniămŭ in aceia-și frasă pe *ut*, pe *ad*, pe *nos*, pe *non*, puse tóte litteralmente după sintassa română.

Originalulŭ documentului de mai susŭ se păstréză la Sibiu in Archivulŭ Naționalŭ sub nr. 516, unde póte să'lŭ controleze ori-și-cine.

Copiândŭ-lŭ, Eder fusese surprinsŭ de forma litterei *C* in cuvântulŭ „Cesar“, o formă atătŭ de ciudată, atătŭ de fără părechia in paleografia latină din evulŭ mediŭ, încătŭ eruditulŭ colecționistŭ nu s'a pututŭ stăpăni de a nu observa intr'o notă: „Singularis est forma elementi *C* in voce Cesar.“

Ei bine, care este acea estraordinară formă? *esar*.

Noi amŭ vedutŭ in alfabetulŭ lui Lakatos că sonulŭ românescŭ *g* este represintatŭ prin semnulŭ :

†

In actulŭ din 1492 vorba *esar* se citește dërö *Gesar*, confundându-se *ce* și *ge*, întocmai ca in „sprăncénă“ pentru „sprăngénă.“ (18)

(17) Mironŭ Costinŭ, in Cogălnicenu, *Cronicele*, ed. 2, t. I, p. 16: «a se apuca de *oste* impropitivă» etc.—Urechia, *ibid.*, 136: «și a începutŭ a dăruire ocine prin țerră la voinicŭ ce făceaŭ vitezie la oști».

(18) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie Daco-Romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 107. — Pentru celle-l'alte limbe neo-latine veđi Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1836, in-8, t. 1, p. 201.

Cumă-că acéstă confusiune între *ce* și *ge* trebuia să fi fostă fôrte pronunțată la străbunii nostri, dovédă este însăși originea sem-nului grafic Г (*gi*), pe care ei l'aũ formatũ din cirilliculũ У (*ci*) de pe manuscriptele slavice celle mai vechi, profitandũ de possibilitatea de a întrebunța pentru propriulũ *đisũ ci* o formă totũ cirillică mai modernă a aceleia-și littere: У .

In documentele române din secolulũ XV, de essemplu in crisovulũ domnului moldovenescũ Petru din 1453 ⁽¹⁹⁾, codița lui У in numele propriũ „*Giamărũ*“ este încă fôrte lungă, anume У .

In limba albanesă, atătũ de inrudită cu a nãstră prin elementulũ comunũ tracicũ ⁽²⁰⁾, sonorile *ci* și *gi* se confundă de asemenea, de unde derivă și acolo o confusiune grafică correspundinte, astũ-feliũ cã *ci* se scrie Г erũ *gi*— Г , abia diferindũ unulũ de altulũ.

In cuvântulũ „*esar*“ scriba lui Tepeșũ n'a fãcutũ decătũ a pune din iutelã in loculũ litterei latine *C* pe acea romãnescã C , pe care necunoscend'o Eder, carele cunoscea de minune paleografia latină medievală, avea negreșitũ totũ dreptulũ să se mire.

Intr'o diplomă cu littere cirillice cu greũ se putea committe unũ atare qui-pro-quo, cãci limba și scrierea slavică erau de secolĩ res-

pãndite in totã România danubiană, pe cândũ lãtinesce, din contra, scriendũ-se numai prin excepțiune in câte unũ actũ internaționalũ, grammaticulũ simția o firescă tentațiune de a-și da in petecũ.

Ce-va analogũ se observă actualmente mai allesũ in Germania, unde rare-orĩ Némțulũ intr'o scrisore cu caractere latine nu vëră câte-o litteră gothică, după cumũ și la noi puțini sunt in stare pênẽ astãđi de a scri cu ortografia latină fără a lãssa să se strãcãre câte o *slovă*.

Difficultatea de a uita cu totulũ o grafică națională e atătũ de mare, încătũ in Anglia bună orã, unde s'aũ fostũ întrebunțatũ anteiũ caracterele runice, deși s'a introdusũ apoi scrierea latină așa numitã anglo-sassonă, totuși littera *th* a remasũ cea vechiã fără nici o schimbare, supraviețuindũ astũ-feliũ ca unũ marturũ isolatũ allũ unei culture anteriore.

Pe la 1400 Polonii măcarũ-cã scrieau de multũ cu caractere latine, dërũ mai rețineau încă din grafica primitivă cirillică, ca o unică remășițã mai persistinte, pe *iusulũ* meritũ a esprime vocalele *a* și *e* nasalitate. ⁽²¹⁾

O singurã litteră la Anglo-sassoni, o singurã litteră la Poloni, nu mai multũ decătũ una peste totũ, atesta perduta essistințã a unui întregũ alfabetũ naționalũ!

Semnulũ C in documentulũ din 1492 este dërũ mai elocinte decătũ o întregã disser-tațiune pentru a proba cã pênẽ pe la 1500, cellũ puținũ in Muntenia, Româniĩ nu uita-serã anticulũ alfabetũ, pe care cu mai multe vécuri înainte l'aũ fostũ imprumutatũ Să-cuilorũ.

Ce 'i dreptũ, nu s'a descoperitũ pênẽ acumũ

(19) Arhivulũ Statului din Bucuresci, *Actele monastirũ Némțũ*, legătura nr. 7.--Slavii nu posedã sonulũ *đj* affarã de Serbi, cari inse l'aũ luatũ dela vecini. Dobrowsky, *Instituti-ones linguae slavicae*, Vindob., 1822, in-8, p. 182, observã: «In-ter vocabula sub У in Lexico Vukiano vix ullum origine «Slavicum reperias.» Littera У cellũ anteiũ a introdus'o in Serbia in đillele nãstre Vuk Karadzit', imprumutand'o dela Români și nesciendũ cã este de origine slavică.

(20) Veđi *Istoria Criticã*, t. I, vol. I, p. 305-309.--Cf. Schu-charđt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866, in-8, t. 3, p. 49.

(21) Essemple in Maciejowski, *Pamiętniki o dziejach Slo-wian*, Peterzburg, 1839, in-8, t. 2, p. 334-363.

nicî unu actû românescû cu „litterae Blackorum“; dérû totû astû-feliû nu s'a gässitû nicî unû zapisû săcuescû, deşi e certû că Să-cuii s'aû servitû cu elle pênë pe la 1700.

Ca grafică officială, dênşii aveaû pe cea latină şi noi pe cea slávică, alfabetulû na-ţionalû fiindû rezervatû transacţiunilorû par-ticulare, de o importanţă secundară seû de totû casnică, din cari înse nu nî-a remasû cu deseversire nemicû pênë la 1500.

Avemû pênë aci doue cifre: 1492, datulû crisovului lui Tepeşu, şi 1250—1300, inter-vallulû activităţii lui Kézai.

Maî susû de acesta din urmă nu ne pu-temû urca prin documente seû cronice; dérû ni se offeră o altă calle totû atâtû de pozitivă în starea actuală a sciinţei: paleografia com-parată.

Prin celle maî multe elemente alle sêlle constitutive, „alphabetum Sicularum“ allû lui Lakatos, adecă „litterae Blackorum“ alle lui Kézai, se perdû în anticitatea cea maî profundă.

Éttă câte-va probe irresistibile :

I.

Acestû semnû, esprimëndû pe *li* vocalisatû, este ieroglifulû sórelui, care represinta în ve-chia grafică egipténă sonurile identificate *ra* şi *la*.

II.

Acestû *a* este fără nicî o modificare *a* de pe celle maî vechi inscripţiuni ellene, precumû şi fenicianulû *a* de pe lespeşile maltane:

 şi .

III.

Acestû *zu* numaî prin lipsa liniei suplemen-tare differă de :

1- Samscritulû (*u*);

2-o. Bengaliculû seû (*u*).

Aceia-şi lipsă a liniei supplementare ne în-timpină în albanesulû (*iu*).

IV.

Acestû *s* ni appare :

1-o. Ornamentatû fără duplicare în alba-nesulû (*s*).

2-o. Duplicatû în umbriculû (*s*);

3-o. Duplicatû şi întorsû pe cóstă în hi-miariticulû (*s*);

4-o. Duplicatû şi întorsû pe capû în proto-ebraiculû (*s*);

V.

Acestû *k* e din punctû în punctû cursivulû sa-maritanû *k*, deosebindu-se numaî printr'o co-diţă de cellû maî vechiû fenicianû (*k*).

E remarcabilû că ieroglificulû *k*, din care s'a născutû cellû fenicianû, offeră aceia-şi for-mă fără codiţă, ceia-ce probéză că acéstă din urmă e numaî supplementară.

VI.

Acestû *g* este :

1-o. Fenicianulû (*g*);

2-o. Albanesulû (*g*) întorsû din .

VII.

Acestû *n* îşi gässesce fraţi gemeni în :

1-o. Fenicianulû (*n*);

2-o. Ebraiculû (*n*).

VIII.

Acestû *s* corespunde ellenicului s de pe

celle mai vechi monumente dorice, precum și fenicianului *z*.

IX.

Acestă *t* este:

1-o. Fenicianul (*t*);

2-o. Proto-ellenicul (*t*);

3-o. Mai cu semnă umbriculă (*t*).

Originea tuturor acestora este ieroglificul (*t*).

X.

Acestă *o* e zendiculă séu (*o*).

XI.

Acestă *m* este himiariticul (*m*).

XII.

Acestă *f* e cellă mai vechi ellenică (*f*).

XIII.

Acestă semnă, care reprezintă sonul *c*, adică *t+g*, differă numai prin pozițiune de proto-ellenicul , carele reprezintă sonul *ks* din *k+g* (22).

Sciându-se că la Ariani *t* corespunde adesea lui *k*, ca în *πέντε* = litv. *penki*, lat. *quinque*, *τε* = lat. *que*, *τέσσαρες* = lat. *quatuor*, *τις* = sanscr. *kis* etc., urmăm că nu numai graficesce, dăr și filologicesce, allă nostru (*c*) este identică cu doricul (*ks*).

XIV.

Acestă *z* presintă o importanță fără comparațiune și mai mare.

Ellă reproduce întocmai pe fenicianul *h*.

Acestă ecuațiune grafică $h(h) = z(z)$ implică o ecuațiune fonetică analogă între *h* și *z*.

Transițiunea din *h* în *z* este proprie în familia indo-europeă mai cu semnă limbei zendice, în care sanscritul *h* nu se conservă nici o dată, ci trece mai totu-d'a-una în *z*, precum:

sanskr. <i>āhis</i> (șerpe)	=	zend. <i>azis</i> ;
— <i>ahām</i> (eū)	=	— <i>azēm</i> ;
— <i>hāsta</i> (mână)	=	— <i>zasta</i> ;
— <i>sahasra</i> (mița)	=	— <i>hazanhra</i> ;
— <i>djihvā</i> (limbă)	=	— <i>hizva</i> ;
— <i>hi</i> (căci)	=	— <i>zi</i> ;
— <i>vrihānt</i> (mare)	=	— <i>bērēzant</i> , etc.

Chiar sanscritul *g* devine *z* în *gāus* (pământ) = *zāo* (23).

Limba armână, pe care Erodotă o numeră anume între cele tracice (24), offeră aceiași particularitate, bună oră:

sanscr. <i>āhis</i> (șerpe)	=	arm. <i>ōds</i> ;
— <i>hīmā</i> (zăpada)	=	— <i>dsiun</i> ;
— <i>hayās</i> (callă)	=	— <i>dsi</i> ;
— <i>māhas</i> (mare)	=	— <i>medz</i> ;
— <i>sahasra</i> (mița)	=	— <i>hazar</i> ;
— <i>lih</i> (lingă)	=	— <i>lizēl</i> ;
— <i>bahu</i> (multă)	=	— <i>pazoim</i> , etc. (25)

Limba slavică repetă pene la un punct același fenomen, precum:

sanscr. <i>āhis</i> (șerpe)	=	slav.* <i>anz</i> ;
— <i>hīmā</i> (zăpada)	=	— <i>zima</i> ;
— <i>hváyāmi</i> (chiâmă)	=	— <i>zvu</i> ;
— <i>ahām</i> (eū)	=	— <i>az</i> , etc.

Numele șerpelui în diverse limbe indo-europee pôte să dea o idee sintetică despre

(23) Bopp, *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, trad. Bréal, Paris, 1866, in-8, t. 1, p. 108.

(24) Herod., VII, 73.—Stephan. Byz., *Aquēria*.—Eustath. in *Dionys. Perieg.* v. 694.—Cf. *Istoria critică*, t. 1, vol. I, p. 251.

(25) Petermann, *Grammatica linguae armeniacaе*, Berolini, 1837, in-8, p. 22-3.

(22) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 357-9.

acellea ce schimbă pe *h* în *z* și altele cari respingă această tranzițiune.

Éccè :

sansk. zend. arm. slav. litv. latin. grec. germ.
âhis. azis. ôds. anz. angis. anguis. ἔχis. unke.

Cumă-că Daciî nu numai schimbaă pe *g* și *h* în *z* ca Zenđiî, Armeniî și Slaviî, ci chiară confundaă simultanamente aceste sonuri, după cumă Româniî de essemplu amestecă pe *g* cu *b*, *h* cu *f* sêu *k* cu *p* în *vine* = *ghine*, *fire* = *hire* sêu *picioră* = *kiçioră*, dovédă este numele unui orașu dacicu, carele pe Tabla Peutingeriană se chiamă Germihera, éru în Ptolemeu *Ζερμῆιργα* (26), adecă: *Germi* = *Zermi* și *hera* = *zirga*.

În limba tracică, în care vorbiaă și Daciî, vinulă se numă *zâla* (27), cea-ce este punctualmente sanscritulă *hâla*, vină, grecesce *χάλις* (28).

Din traciculă *zâla* a remasă pêne astă-đi în limba albanesă cuvêntulă *zalia*, nebuniă, amețelă (29), carele corespunde întocmai sanscritulă *hâlâhali* și ellenicului *χαλι* în *χαλίφρων*, *χάλιμος*, *χαλίμη* etc.

Celebrulă medică Gallienă, carele trăia în secolulă lui Traiană, ni spune că 'n limba tracică sêcara se chiamă *brîza*.

Degia Pictet observă că acestă termenă reproduce essactamente pe sanscritulă *vrîhi*, dela rădêcina *vrîh*, a cresce (30).

Hâla = *zâla*, *vrîhi* = *brîza* și *Germihera* = *Zermizirga*, probéză trecerea lui *h* în *z* în limba dacică.

(26) Katancich, *Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri*, Budaë, 1824, in-4, t. 1, p. 375.

(27) Hesyeh., v. *χίλαι*.-Variantulă este *χίλας*, indicândă o formă primitivă *zâla*, a cără *â* corespunde lui *η* grecă, ca în *ήμι* sanskr. *sâmi* sêu *χητέω* sanskr. *yâtâyâmi*.

(28) Pictet, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1859, in-8, t. 1, p. 256.

(29) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, *Lex.*, p. 35.

(30) *Op. cit.*, I, 273.

Astă-feliū se esplică, de ce la Daci fenicianulă *h* a trebuită să devină *z*.

O asemenea tranzițiune grafică era posibilă numai la Traci, la Zenđi, la Armeni, la Slavi.

La Greci, la Latini, la Celți, la Germani, nici de cumă,

Ne oprimă aci, mărginindu-ne a constata cea-ce sare în ochi prin evidință.

Lăssămă cu totulă la o parte ori-ce suposițiune azardôsă sêu ori-ce monumentă ecuvocă, precumă sunt, bună-óră, inscripțiunile liciane sêu idolii obodriticii dela Prilwitz.

Istoria, ca și fisica, devine sciință numai cu prețulă de a supprime cu deseversire elementulă subiectivă allă imaginațiunii. (31)

Din 33 littere, avemă 14 de acellea pe cari nu le putea cunnôsce nici ună inventatoră din evulu mediū, și 'n parte chiară nici ună erudită modernă pêne la ultimele descoperiri epigrafice, precumă sunt caracterele celle mai vechi ellene, feniciene, himiaritice, zende, umbrice etc.; ba de ară și fi cunnôscută ca prin minune pe unele din elle, totuși pêne la epoca lui Burnouf, Bopp, Schleicher, Benfey, Curtius etc. era peste putință de a preface pe *h* [𐤇] în *z* [𐤆], sêu pêne la epoca lui Champollion a ghici valôrea fonetică a ieroglifulă .

Cărunta vechime a unui asemenea alfabetă e palpabilă nu numai prin estremulă

(31) Ca agiutóre paleografice ni-ău servitū: *Concordance des alphabets* în Eichhof, *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, Paris, 1836, in-4; Ballorn, *Alphabete orientalischer und occidentalischer Sprachen*, Leipzig, 1844, in-8; Vaïsse, «Ecriture», în *Encyclopédie moderne*, Paris, 1851, in-8, t. XIII; Aufrecht u. Kirchhof, *Die umbrischen Sprachdenkmäler*, Berlin, 1849, in-8; Brugsch, *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8; Lepsius etc.

archaismă allă formelor, d'érü p'êně și prin modulü de întrebuintăre, despre care noi în-tr'adinsü ne-amü reținutü de a vorbi p'êně acuma.

Lakatos ni spune că se sciea dela drépta spre stânga.

Chiarü înse de nu ni-o spunea, lesne s'arü fi pututü recunnósce din însăși legătura monogrammelorü, în carü noi vedemü regularmente pusü înainte sonulü pronunțatü în urmă.

Și nu numai din legătura monogrammelorü, ci p'êně și din ordinea de aședare a litterelorü.

Nu essistă nicü unü alfabetü vechiü séu nou, în fruntea căruia să se affle semnulü graficü allü sonului *l*, precumü amü vedutü mai susü în „litterae Blackorum.“

Acéstă anomaliă este înse numai apparinte.

Alfabetulü întregü e scrisü de Lakatos în trei linie așa:

l--l--k--k--j--i--ch--g--g--f--e--d--t--c--b--a
ï--x--ïu--u--t--k--s--s--v--r--p--oa--o--n--n--m
z

Citindü dela drépta spre stânga, după cumü trebui să se urmeze într'o sistemă retrogradă, noi avemü:

a--b--c--t--d--e--f--g--g--ch--i--j--k--k--l--l--m
n--n--o--oa--p--r--v--s--s--k--t--u--ïu--x--ï--z

Nu este în fondü mai nicü o deosebire de ordinea cellorü-l'alte alfabeto ariane séu semitice.

Sacramentalulü *alefü* allü Fenicianilorü figuréză și aci în capulü mesei.

Cea mai viuă lumină nu numai despre modulü de a scri, d'érü și assupra configurațiunii litterelorü, arruncă următórea inscripțiune lapidară în limba maghiară, descoperită nu de multü în Transsilvania de cătră d. Blasiü Orbán în biserica săcuésă unitară dela Enlaka în regiunea Odorheului.

Éccë-o:

Acésta se transcrie cu ortografia ungu-réscă așa:

n--e--t--s--i--z--a--gy
e--k--a--cs--i--a--n--s--u--m--s--u--i--gy--r--o--e--g

Citindü dela drépta spre stânga și dela rëndulü de gïosü spre cellü susü, întocmai ca în grafica semitică, acésta sună:

Georgyius Musnai csak egy az Isten.

Adecă:

„Georgiü Musnai, numai unulü e Dumneđeü.“

O devisă stereotipă a confessiunii unitare, la care appartinea autorulü legendei.

În aceia-și biserică dela Enlaka se afflä o inscripțiune latină, care limuresce professiunea și epoca acestui Georgiü Musnai:

„Hocce templum per man. noxius inmanium Tartarorum Anno 1661 in cineres reductum, beneficio et pio erga Deum zelo incolar. Jenlakens. et Martonosien. in honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Musnai, pastore existente Johanne Arkosi.“

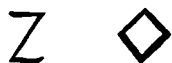
Uniculü monumentü epigraficü cu „litterae Blackorum“, conservatü ca prin miracolü p'êně 'n ðillele nóstre, se datoresce d'érü unui zugravü Săcuü de pe la 1668.

Configurațiunea generală a litterelorü în acéstă inscripțiune nu differă de alfabetulü lui Lakatos, offerindü numai unele variațiuni secundare, dintre carü sunt interesante următórele doue:

l-o. Sonulü *e* espressü de doue ori ca în Lakatos și o dată printr'o formă redusă *e*;

2-o. (t) perde rotunđimea codiței: , devenindü și mai aprópe de cellü ieroglificü;

Numai (ci) se abatte cu totulü dela tipulü , astü-feliü cá ambele figure trebui considerate ca doue semne deosebite pentru a esprime unulü și acela-si sonü, după cumü amü vedütü și 'u Lakatos doue semne deosebite pentru sonulü k:

Totalitatea alfabetulü coprinde dörö nu 33, ci 34 littere simple, affarä de monogramme.

D. Orbán are deplina dreptate cândü numesce iuscripțiunea lui Musnai unü illustru și neprețuitü tesaurü națiönalü: „nevezetes „és megbecsülhetlen nemzeti kincs e felirat“ (32).

In adevörü, nu póte fi nemicü mai puternicü ca o demonstrațiune epigrafică.

In lipsa unei assemeni, însäși posibilitatea essistinței vre-unui alfabetü separatü la Säcui a fostü generalmente bänuitä.

Deia in secolulü trecutü Ungurulü Desericzky reproduesese o epistolä scrisä pe o scändurä cu aceste littere, gäsitä in Transilvania in satulü Szent-Miklós totü din regiunea Odorheiului și care se desciffrözä:

«Vuni mast tögy-fo; s a van eo pinizurt, ecs az eo
it erdőbe: ma böt
«Ianos, s böte Kovacs. Csinal-ti, ma böas mastu,
avagy mastu csinaltas.»

Acözta se transcrie in limba maghiarä modernä aša:

„Vané most tölgy-fa? 's ha van jó pénzért,
„és a' jó itt erdőhöz? ma vett János, 's vette

(32) *A Székelyföld leirása történelmi etc.*, Pest, 1868-71, in-4, t. 1, p. 124.

„Kováts, tsinalj-te, ma vehess mástul, avagy „mástul tsinaltass“.

Adecä:

„Este óre acumü lemnü de stegiarü? Și decä „este cu prețü bunü, și bunü aice la pădure? „Astäđi a cumperatü Ianoșü și a cumpëratü „Covacü. Vedü tu, astä-đi sä poți cumpëra dela „cine-va, séu fă sä cumpere altulü.“ (33)

Dupä forma cea archaicä a limbei și a ortografiei, *vuni* pentru *vané*, *fo* pentru *fa*, *pinizurt* pentru *pénzért*, *böt* pentru *vött* etc., acözta naivä epistolä despre o cumperätóre de lemne catä sä fie cellü puținü din secolulü XV.

Cu tóte astea nemini nu-i putea da nici o importantä, cáci affarä de Desericzky n'a vedütü nemini însuși originalulü, după cumü nu s'au vedütü de cáträ nemini nici inscripțiunile celle säcuesci pe cari se đice cá le-arü fi adunatü de prin Transilvania renumitulü collecțiönistü maghiarü Cornides. (34)

Unü dubiü fórte legitimü domnia assupra cestiuniü.

In deșertü protesta in favórea alfabetulü renumitulü filologü maghiarü Gyarmathi. (35)

Pënë și iesuitulü Timon, carele nu era tocmai dintre cei mai scrupuloși pe terrémulü criticü, totü ce se povestia despre litterele säcuesci i se părea a fi o fantasmagoriä. (36)

(33) Desericus, *Initia et majores Hungarorum*, lib. IV, cap. 7, ap. Katancsich, *De Istro ejusque adcolis*, Budae, 1798, in-8, p. 306-8.

(34) Wallaszky, *Conspectus reipublicae litterarum in Hungaria*, Lipsiae, 1785, in-8, par. I, tsect. I.

(35) *Kritische Grammatik der ungarischen Sprache*, Klausenburg, 1794, in-8, t. I, init.

(36) Timon, *Imago novae Hungariae*, Cassoviae, 1734, in-16, Additamentum p. 2: «De literis Scythicis, apud Siculos repertis, multa legi, multa audivi, sed suspectae mihi fuerunt idcirco, quia quid illis notatum, quid expressum fuerit, nemo recensuit, nemo explicuit. Nihil certe adhuc ex illis didicimus; et nescio, an unquam quisquam ex illis in lucem prolaturus sit. Novas notas fingere etiam hoc seculo quisque potest».

Inscripțiunea murală dela Enlaka, accesibilă pentru orî-cine voesce s'o vedă, pune capăt aceştui scepticismu de pînă mai dă-ună-dî, și d. Orbán nu essageréză întru nemică vorbindu cu entuziasmă despre estrema importanță a descoperirii sélle.

D-sea cade înse în păccatulă betrânului Turotz cându presupune paternitatea Huniloră în nesce littere curatū semitico-ariane, în cari nu essistă, fie în formă, fie în modulū de a scri, absolutamente nici unū ingredientū nord-asiaticū.

Chiarū dintre Unguri, degia Bel constatase semitismulū unorū caractere (37), érū celebrulū Pray era mai dispusū a le atribui Germanilorū decâtū Hunilorū. (38)

Să se noteze că testulū lui Kézai, în care se arată trecerea acestorū littere dela Români la Săcuī, a fostū necunoscutū lui Bel și Pray.

Unū alfabetū hunicū, decă a essistatū vre-o dată, trebuia să semene mai curândū cu caracterele descoperite de d. Bolliacū în ruina dela Slonū, unde se observă în realitate numerose elemente turanice, și cată să se fi scrisū numai dóră în liniă perpendiculară după tipiculū mongolicū, érū nu dela drépta spre stînga după mecanismulū graficeī semitice și 'n parte chiarū a celeī ariane, căci totū așa se sciea în limba zendică și 'n acea etruscă, fără a mai vorbi despre semi-retrogradulū βουστρεφιδόν allū Grecilorū.

Vechiī Egipteni scieau de asemenea nu numai cu ieroglife, dérū și în grafica ieratică și demotică.

Chiarū Goții, probabilmente înse numai ramura gepidică, care ocupase într'unū timpū

o porțiune occidentală a Transilvaniei, scieau în acella-și modū.

Pe sfinsulū descoperitū în 1847 la Turda se citește :

NAOLRAFEREIΘISAMIAMI.

Citindu-se dela drépta spre stînga, avemū: *ima ima si thi ere farloan*, cea-ce se transcrie fórte lesne în limba germană modernă prin: „ihm, ihm sei die Ehre verliehen“, adecă: „lui fie-ī dată mărirea“ (39), cea mai potrivită legendă pe figura unei divinități pagane.

Vomū mai adăuga că și vechile rune slavice se scieau totū dela drépta spre stînga. (40)

Intr'unū cuvëntū, nemicū turanicū și totulū ariano-semiticū, arū fi de agiunsū numai atăta pentru a înlătura radicalmente orî-ce ipotesă hunică, chiarū decă Simonū Kézai, scriëndū între anniī 1250-1300, nu ni spunea că Săcuīi împrumutaseră aceste caractere anume dela Români, și chiarū decă diploma lui Tepeșū din 1492 nu ni-arū atesta usulū lorū în Muntenia pînă pe la 1500.

Cumū-că alfabetulū este dacicū, o probéză:

1. Moștenirea lui de cătră Români, adecă Daco-latini, productū directū allū amesteculū Dacilorū cu elementulū italicū;

2. Lipsa de orî-ce medievalū sēu chiarū din ultima fasă a anticității, astū-feliū că arū fi absurdū a bănuī că străbuniī nostri vorū fi luatū de unde-va asemenea caractere în cursulū evului mediū;

3. Formațiunea semnului **h** pe basea unei fonetice eminamente tracice, care nu se asemenea în astă privință decâtū numai cu acea zendică, arménă și slavică, pe cândū însuși alfabetulū nefindū nici zendicū, nici

(37) Bel, *De veteri literatura Hunno-scythica*, Lipsiae, 1718, in-8.

(38) Pray, *Dissertationes in annales Hunnorum*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 61, nota 1.

(39) Veđi *Istoria critică*, t. 1, vol. 1, p. 321.

(40) Wiszniewski, *Historia literatury polskiéj*, Kraków, 1840, in-8, t. 1, p. 169-72.

arménü, nici slavică, urmază *eo ipso* că trebuia să fie dacică.

Coincidența acestor trei puncturi constituă o perfectă certitudine, care se verifică printr'o serie de întrebări antitetice:

1. Dacă alfabetul nu e dacică, atunci dela care altu poporü arianü seü semiticü, nici decumü turanicü, pututu-l'au căpeta Românii fără a se mișca din Dacia?

2. Dacă alfabetul nu e dacică, și noișcimü în același timpü că ellü nu este medievalü, ci offeră nesce indicii förte vechi, atunci cine öre într'o epocä anticä l'a pututü transmite Românilorü pe territoriulü Daciei?

3. Dacă alfabetul nu e dacică, și totuși catä sä ni-lü fi datü exclusivamente vre-o ginte prefăcendü pe *h* în *z*, după cumü sunt Zenđii, Armenii și Slavii, éru caracterele grafice vechi și noue alle acestorü trei némuri sunt cu totulü altü-feliü, fiindü bine cunoscute în paleografä, atunci unde öre sä'ı putemü găssi paternitatea affarä de ginteä tracicä, din care făceaü parte Daciü și la care în adevëru *h* se schimba în *z* și chïarü se alternaü ambele sonuri?

Desfidemü pe orî-cine de a eși din aceste dilemme.

O datä demonstratü dacismulü caracterelorü, sä urmărimü pe însuși părintele acestui alfabetü, luändü dreptü căläuze doue fontäne istorice dintre celle mai ponderöse: pe Strabone și pe Dione Crisostomü.

Cellü änteü sub Augustü, cellü-l'altü sub Traianü, ambiü ni spunü că civilizațiunea Dacilorü se datorä unui Dekeneü cu vr'o sutä de anni înainte de Cristü.

„Acestü färmecätörü — dice Strabone — învețase în Egiptü nesce semne, *πρωμαστας*, prin carü pretindea a cunnösce voința divină“ (41).

(41) Strabo, lib. VII, cap. 3, § 11.—Tardieu, *Géographie de*

Adducändu-ni a-minte că *semnele sacre* la Egipteni erau ieroglifele, că pënë astăzi în India alfabetulü samscritü se chïarü *dévanägari*, adecä dumneđescü, și că lä vechii Germanii termenulü *rüna* se applica d'o potrivä la scriere și la färmecü, cuvintele lui Strabone devinü förte clare.

Elle indicä introducerea în Dacia de căträ Dekeneü a unorü caractere grafice din Egiptü.

La Evreiü unü singurü și același cuvëntü avea înțellesulü de „semnü dela Dumneđeu” și „litterä” (42).

Chïarü în ñillele nöstre unü selbatecü din tribulü americanü Kickapoos inventändü pentru compatrioțiü seü unü alfabetü, a fostü consideratü de căträ dënșii ca färmecätörü, éru litterele selle se întrebuintäü la rugăcuni „pentru a cunnösce voința divină”, întocmai ca semnele celle egiptene alle lui Dekeneü. (43)

Dione Crisostomü confirmä acestü modü de a înțellege pe Strabone.

Importanta'ı monografiä despre Daci a ägiunsü pënë la noi abia în câte-va fragmente.

În secolulü VI a cunnoscüt'o încă și o citézä Gotulü Iornande, desfigurändü înse tóte după

Strabon, Paris, 1873, in-8, t. 2, p. 27, traduce: «Decenaeus, espèce de charlatan, qui avait longtemps voyagé en Egypte et y avait acquis la connaissance de certains signes, à l'aide desquels il annonçait les volontés divines.»—Vomü observa că 'n Strabone nu este «charlatan», ci *γοης*, adecä, «sorcier» seü «magicien».

(42) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, Paris, 1858, in-8, p. 115.

(43) Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 89: «Catlin tells how the chief of the Kickapoos, a man of great ability, generally known as the «Shawnee Prophet», having, as was said, learnt the doctrines of Christianity from a missionary, taught them to his tribe pretending to have received a supernatural mission. He composed a prayer, which he wrote down on a flat stick, in characters somewhat resembling Chinese letters. When Catlin visited the tribe, every man, woman, and child used to repeat this prayer morning and evening, placing the fore-finger under the first character, repeating etc.»

obiceiū din dorința de a germanisa cu orî-ce prețū vechile némuri tracice dela Dunăre.

Intr'unū importantissimū, passagiū, Dione Crisostomū dîce că Dekeneū a inițiatū pe Daci în diversele ramure alle filosofiei, i-a înzestratū cu o literatură, li-a datū legi scrise: „leges *conscriptas*“ (44).

Pênē atuncî ei nu aveaū tôte acestea.

Allăturandū pe Dione Crisostomū cu Strabone, adecă semnele egiptene alle celui ānteiū cu scriptura cea filosofică a celui-l'altū, și punēndu-i apoi pe amēndouī față, 'n față cu alfabetulū de mai susū, e cu anevoiā a nu recunnōsce opera lui Dekeneū.

Trebuī adausū numai că reformatorulū Daciei n'a transplantatū la Dunăre unū alfabetū purū egiptēnū, ci pe lōngā unele ieroglife a mai grupatū o sēmā de caractere feniciene, ellene, zendice și altele; dērū și acestea de asemenea, după cumū a doveditū astā-đi sciința paleografică, derivā mai tôte directū sēū indirectū din celle trei sisteme grafice alle Egiptuluī. (45)

Fenicianiī mai cu sēmā eraū pe țermiī Niluluī ca la dēnșii a-casă, „Sēmites à demi égyptisés“, precumū îi numesce fōrte bine d. de Rougemont (46).

S'arū putē pune înse o cestiune.

Unele littere, precumū amū vēđutū mai susū, indicāndū intr'o stare de admirabilā conservațiune, ca și cāndū arū fi copiate astāđi după inscripțiunile celle mai arhaice, tocmai periódele primordiale din istoria alfabetelorū semitice și ariane, cumū de aū pututū elle a se cristallisa atātū de binē in cursū de douē miī de anni?

(44) Ap. Iornand., *De reb. Get.*, cap. 11.

(45) Sharpe, *Egyptian Hieroglyphics*, London, 1861, in-8, p. 27.

(46) *L'âge du bronze*, Paris, 1866, in-8, p. 201.

„O mare desvoltare relativă a culturei lit-
„terare—dîce d. Lenormant—și prin conse-
„cință o mare desvoltare relativă a usuluī
„de a scri, este principala și decisiva causă
„a rapidității cu care se modifică și se schim-
„bă mai multū sēū mai puținū figurele lit-
„terelorū in alfabetulū unui poporū. Semnele
„grafice sufferū in realitate ca unū felū de
„rōdere prin purtare, pe cāndū elle se pās-
„trēzā din contra dēcā sunt rarū intrebun-
„țate. La unū poporū litteratū, care scrie
„multū și unde maioritatea scie carte, va-
„riațiunile paleografice sunt desse și grā-
„bescū deformațiunea litterelorū, fie prin
„complicațiunii și impodobiri cāndū e vorba
„de caligrafia, unde se cere mai pe susū de
„tôte eleganța, fie prin simplificațiunii și
„prescurtări cāndū e vorba de cursivā, a că-
„riā prima condițiune este rāpediciunea. Po-
„porulū care scrie pe cātū se pōte mai pu-
„ținū, remānēndū in astā privință intr'o
„quasi-barbariā, este acella ce conservā mai
„multū timpū și mai neatinse formele pri-
„mitive alle litterelorū.“ (47).

D. Lenormand observā mai departe că usulū cernellei sēū allū orî-și-cāriī alte materie li-
cuide concurge la corupțiunea unui alfa-
betū, pe cāndū gravarea caracterelorū pe o
materie dură este de o natură conservatrice,
fiindū-cā se scrie cu greū.

Dēcā dērū litterele dacice aū pututū să
supraviețuēscā cu atāta puritate la Romāni
și apoi la Săcuī, cauza este că:

1. Se scriea fōrte puținū;
2. Caracterele trebuiaū. increstate.

Orî-cumū să fie, acestū alfabetū, din care noi
amū esplicatū aci abia o micā parte, căci n'amū

(47) *Sur la propagation de l'alphabet phénicien*, Paris, 1872, in-8, t. 1, p. 115.

voitū a deschide vre-o portiță controversel, cată să'și rea loculū nu numai in paleografa universală, ci mai cu sémă in istoria universală a culturei.

Nici unulū din istoricii români, deși cei mai mulți sunt tocmai de peste Carpați, n'a visatū măcarū că Săcuii posedă unū anticū alfabetū imprumutatū in evulū mediū dela Români, necumū să-și mai fi datū ostenella de a'lū găssi, de a'lū studia paleograficesce și de a'lū confrunta cu revelațiunile lui Straboneși Dione Crisostomū despre modalitatea nascerii litteraturei la Daci; dintre istoricii străini, pe de altă parte, illustrulū Schaffarik observase prețiosulū testū allū lui Kézai cu „Zaculi litteris Blackorum uti perhibentur”, dērū necunoscēndū de locū litterele in cestiune, credea că Săcuii vorū fi luatū dela Români anume slovele cirillice, și se mira ellū singurū cumū de nu se mai afflă nici o urmă cirillico-săcuescă (48).

§ 7.

DIFFERINȚA INTRE ORIGINEA UNEI NAȚIUNI ȘI ORIGINEA CULTUREI NAȚIONALE.

Analisa alfabetului dacicū, devenitū românescū și in fine săcuescū, după ce aparținuse fragmentatū la câte și mai câte popore de feliū de feliū de vițe, a fostū pentru noi o simplă introducere la studiulū reacțiunii omului contra naturei pe teritoriulū Daciei, căci totū atâtū de pestriță ca și grupparea acellorū littere, totū atâtū de eterogenă este pe țermii Istrului originea vestmintelorū, originea armelorū și originea locuințelorū, de unde procede întręga civilizațiune.

D. Baronzi, adunândū câte-va materialuri pentru istoria limbei române, inșiră la unū

(48) *Slowanské starozitnosti*, Praha, 1837, in-8, p. 609: „Tedy uzjwali pisma cyrilshého giz pred 1290?”

locū următorele numiri de imbrăcăminte țerănescă :

„*Androcū seū vĕlnicū.*—*Fotă—Iă.*—*Maramă.*—*Brăū.*—*Zelcă.*—*Zelcută.*—*Salbă.*—*Pandlicele.*—*Țopți.*—*Fluturași.*—*Paftalle.*—*Percele.*—*Cămășă de borangicū.*—*Brobodă.*—*Șiretelle.*—*Cogtoci.*—*Opinci.*—*Căciullă.*—*Scurteică.*—*Zeghiă.*—*Colțisorți.*—*Căltunți.*—*Verigute.*—*Broschiță seū altită.*—*Zăbunū.*—*Stremătură.*—*Cipcă.*—*Tichiă.*—*Libadea.*—*Țolū.*—*Plocatū.*—*Velință.*—*Pătură.*—*Straie.*—*Allésă.*—*Papuci.*—*Mărgelle.*—*Glugă.*—*Ițari.*—*Imineți.*—*Pantofi.*—*Ștergarū.*—*Rochiă.*—*Ciōreci.*—*Poturți.*—*Cepchenū.*—*Fustă.*—*Curelle.*—*Brâne.*—*Nogite.*—*Sarică.*—*Ipingea.*—*Fermelea.*—*Condurți.*—*Conciū.*—*Iestemellă.*—*Strimțari.*—*Bete.*—*Chimirū.*—*Conțeșū.*—*Cercelluși.*—*Tivilichiă.*—*Găitane.*—*Fundă.*—*Flășiore.*—*Falbalalle.*—*Tulpănașū*—*Pănsătură.*—*Scortari.*— etc. (1)

Registrulū e departe de a fi măcarū pe giumentate completū, și totuși decă arū suptavietui numai acești termini, perindū d'o dată totalitatea limbei, astū-feliū ca filologia să fie silită a se pronunța esclusivamente după celle șapte-deci cuvinte de mai susū, dintre cari nici deuce nu sunt latine, ore ca ce feliū de idee s'arū putē face in privința naționalității române?

Acella-și fenomenū ne întimpină in numile locuințelorū : *bordeiū*, *colibă*, *hrubă*, *odaiă*, *sobă*, *stână*, *orașū*, *tărgū* etc., din cari celle mai multe sunt cu totulū străine originii noastre naționale, arătândū inse istoricului successivele straturi de culture, impuse teritoriului dintre Carpați și Dunăre prin complexulū trecutului seū cronologicū și allū pozițiunii sēlle geografice.

[1] *Baronzi*, *Limba română și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, in-8, p. 95.

Totü așa în nomenclatura armelorü : *pușcă*, *sabiă*, *flintă*, *ghiógă*, *măcruță*, *buzduganü*, *suliță* etc.

În vinele Românilorü nu curge probabilmente nici o picătură de sânge egipténü, și totuși străbunii nostri au scrisü óre-cändü cu ieroglife; de asemenea póte să se întemple în limba română unü termenü vestimentarü, militarü séu arhitectonicü de pe la capelele lumii, fără ca acéstă singură considerațiune, decă nu sunt și altele mai decisive, să implice între noi și cine mai scie cine vre-unü gradü de încuscire; în ori-ce casü înse atari împrumuturi de vorbe indică împrumuturi correlative de idee séu de lucruri, confirmändü din noü că lupta omului contra condițiunilorü fizice este atâtü de a-nevoiă, încätü pe fie-care punctü allü globului pämentescü trebuü să colaboreze miriade de anni umanitatea întrégă.

Madridulü cu largele sélle strade și cu celle 42 de piețe este ellü opera Spaniolilorü?

Sub acéstă măreță capitală a Castilliei, dintr'unü terrémü geologicü mai vechiü decätü petrificațiunile de elefantü și de rinocerü gässite pe d'assupra'i, s'au desmormentatü topóre necioplite de silex și de quartzitü (2).

Eccë unde se urcă adevëratulü légënu allü Madridulü!

În Marsillia la 1864, dintr'o adâncime de 4 metri și giümetate, s'a scosü de sub case resturile unei arhaice corăbie făcute din cedru, care trebuia să fi venitü aci numai dóră din regiunea Libanului (3).

Ettă cui se datoresce portulü cu 1200 de vase, de care atâtü de mândră e actuala Franciä!

(2) Rougemont, *L'âge du bronze*, 281.

(3) *Ibid.*, 302.

Civilisațiunea umană, chiarü în starea'i cea mai rudimentară, căci nemicü nu póte fi mai simplu ca o vizuină, o bătă séu o cărpă, este degia produsulü unei labori immense, la successulü cării au concursü aprópe tóte gințile, móștenindu-se *incognito* una pe alta.

§ 8.

TZUNDRÄ ȘI ZEGHEA.

Numele cellü mai pre-istoricü allü vestmëntului derivă dela o radicală *tan*, a tinde.

De acollo avemü :

1-o. Sanscritulü *tantra*, haină;

2-o. Persianulü *tanah*, stoffă;

3-o. Osseticulü *tuna*, idem;

4-o. Celticulü *tona* séu *tonach*, vestmëntü;

5-o. Latinulü *tunica* (1).

Deși la Germani și la Slavi acestü derivatü allü radicalei *tan* se pare a nu avé reprezentanți, totuși simultanitatea lui la Indi și la Celți probéză că este mai vechiü decätü separațiunea trunchiului arianü în diverse ramure asiatiche și europene, întemplată cellü puținü cu 4,000 anni înainte de Cristü.

Cercetările ulterióre demonstră înse că *tan* în înțellesü de vestmëntü a essistatü nu cu patru, ci cu dece miș de anni înainte, adecă în acea ultra-primordială epocă, în care străbunii Arianilorü și ai Chinesilorü erau încă unü singurü némü.

În adevërü, d. Gustavü Schlegel constată în limba chineză radicala *tan* în simțü de a tinde, de unde și acollo provine *tan*-haină, mai allesü o îmbrăcăminte de totü ordinară, a „garment without lining, a sheet“, care termenü în pronunțiațiunea vulgară ia forma

(1) Pictet, *Les origines indo-européennes*, II, 297.

de *tşin*, dérû se scrie totû-d'a-una cu caracterul *tan* insoţitû de chiăia vestmântului (2).

Estrema anticitate a acestui cuvântu este prin urmare mai pe susû de orî-ce îndouélă.

Trecëndû în Europa, *tan*-vestmântu a scăđutû pretutindenî din *a* la *u*: *tona*, *tonach*, *tuna*, *tunica*, urmândû cunnoscutei legî filologice de greutatea relativă a vocalelorû, astû-feliû că samscritulû *tantra*, decă s'arû fi conservatû şi ellû întregû în vre-o limbă europeă, trebuia să devină *tontra* seû *tuntra*.

Acéstă formă *tan*+*tra* se distinge prin suffisulû *tra*, carele caracteriză anume lucrurile „servindû la unû usû”.

Aşa de essemplu: *nêtra*, ochiû dela *nî*—a conduce, adecă servindû la conducere; *çrôtra*, urechiă, dela *çru*—a auđi, adecă servindû la auđire; *gâtra*, mēdullarû, dela *gâ*—a merge, adecă servindû la mergere; *vâstra*, îmbrăccă-minte, dela *vas*—a îmbrăcca, adecă servindû la îmbrăccare; *çastra*, săgétta, dela *ças*—a uccide, adecă servindû la uccidere; *pâtra*, vasû, dela *pâ*—a bé, adecă servindû la bëutû; *ama-tra*, coffă, dela *am*—a se duce, adecă servindû la dusû, etc. (3)

Tantra însemnéză litteralmente o haînă destullû de spaţiosă pentru a se întinde pe corpû, unû feliû de mantă „servindû la tindere” (4).

În limbele europeee suffisulû *tra* a devenitû celle mai de multe orî *dra*.

Aşa bună-óră ideia de vêsă, adecă „servindû a despica”, dela radicala *ar*, capetă în diversele dialecte ariane următorele formaţiuni:

(2) Schlegel, *Sinico-Aryaca ou recherches sur les racines primitives*, Batavia, 1872, in-8, p. 134-38.

(3) Alte essemple în Bopp, *Gramm. comparée*, IV, 62, § 815 b.

(4) Cf. Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1864, in-8, p. 171.

sanscr. anglo-sax. scandin. vechiu-germ. litv. celt.
ari-tra re-dhra rô-dhr rue-dar ru-delis rho-dol

În acestû modû forma europeă cea mai legitimă din sanscritulû *tantra*, scăđutû la *tuntra* prin uşurarea cea regulată a vocalei radicale, este *tundra*.

În deşertû vomû căuta unû asemenea nume allû vestmântului la Greci, Latini, Germani, Celţi, Litvani, Slavi.

Ellû se găssesce numai la Români, şi încă nu la toţi, ci exclusivamente la locuitorii din munţi, cei mai credincioşi păđitori ai datinelorû străbune, cari pêne astă-đi se îmbraccă cu *tundra*.

În zona câmpenă a României şi chiarû în podgoriă „*tundra*” nu essistă.

Nemicû nu pôte fi mai sanscritû ca acestû termenû, şi fiindû-că noue nu ni l'aû împrumutatû celle-l'alte popóre ariane alle Europei, de óră ce la dênsele ellû nu possede suffisulû *tra*, este învederatû că Româniî l'aû moştenitû d'a-dreptulû dela Daci, cari la rôn-dulû lorû illû adduseră seû illû primiseră din sudulû Asiei.

Singura modificaţiune curatû românescă este sibilarea lui *t* în *ţ*.

Ceia-a ce s'a întemplatû cu alfabetulû dacicû, a păđit'o şi *tundra*.

Dela noi în cursulû evului mediû aû luat'o Săcuii, prefăcënd'o în *tzondra* seû *czundra*, deşi cei-l'alţi Unguri nu cunnoscû de locû acéstă vorbă atâtû de ariană, întrebuintândû în locu'i cuvântulû *szür* (5).

Bulgariî şi Serbiî n'aû pututû s'o tea dela Români, învecinându-se cu noi numai din partea câmpiei, unde *tundra* nu se aude.

O *tundră* ce-va mai lungă se đice românesce *zeghe*.

(5) Benkő, *Transsylvania sive magnus Transsylvanicae principatus*, Vindobonae, 1777, in-8, t. 1, p. 404.

Lessiconulü Budanü scrie acéstă dicere *zeche*, esplicând'o prin: „țundră, sumanü, ein grober Bauernrock, Bauernkittel“, și derivând'o din latinulü: *sagum* ⁽⁶⁾.

Finalurile *ghe* și *che* presupunü la Români totü-d'a-una pe unü primitivü *tül*, *gül* séü *cül*, precumü în „ure-*che*“ din „auricüla“, „päre-*che*“ din „paricüllum“, „gün-*ghiu*“ din „jugüllum“, „un-*ghe*“ din „ungüla“, „ve-*chiu*“ din „vetülus“, „mu-*che*“ din „mutüllum“ etc.

Astü-feliü *zechea* séü *zeghea* corespunde perfectamente latinulü *sagulum* = *saghea*, căci formațiunea finalurilorü *ghe* séü *che* esclude în fonologia română ori-ce altă provenință.

Dintr'o sorginte nelatină, dela Celți bună-óră séü dela Greci, amü fi căpëtatü *zegă* séü *zecă*, după cumü din *δισάκιον* amü făcutü *desagă*, nici o dată inse n'amü fi formatü *zeghe* séü *zeche*, cari implică pe *gulum*, *tulum* séü *culum*.

In adevëru, legionariü lui Traianü nu puteau să nu transplanteze în Dacia haïna lorü eminentemente cea mai militară.

Titü-Liviü laudă pe Deciü că purta *sagulum* ca unü simplu ostașü romanü: „sagulo gregali amictus“ ⁽⁷⁾

„Ad saga ire“, a îmbrăcca *sagulum* însemna latinesce a merge la resboiü ⁽⁸⁾.

E dërö necontestabilü că părințiü nostri au moștenitü *zeghea* anume dela Romani; este inse totü atâtü de sicuru, pe de altă parte, că acestü vestmëntü, deși ni s'a transmissü noue pe callea latinătăiü, nu e totuși cătü de puținü de o origine romană.

Strabone dice că Italia primia τῶν σάγων ἀφ' Ἰσθμῶν din Gallia ⁽⁹⁾.

Isidorü e și mai explicitü: „*sagum*—dice

„ellü—este unü cuvëntü celticü însemnându „unü felü de haïna militară, pe care Romanii „au adoptat'o în urma expedițiunilorü gallice, „gässind'o între lucrurile celle predate“ ⁽¹⁰⁾.

In diversele dialecte celtice *zeghea* se află pënë astă-đi sub formele de *sae*, *se*, *segan*, *segiad*, *sai*, vestmëntü, tunică ⁽¹¹⁾.

Fie imediatü dela Galli, fie prin intermediulü Romei, acella-și termenü a agiunsü la Italiani: *saja*, la Francesi: *saie*, la Spaniolü și Portugesi: *sayo*, la Grecii vechi: σαγός, la Grecii moderni: σαγιά séü *saia* etc. ⁽¹²⁾

Dela acesti din urmă l'au primitü în ăillele nöstre Bulgariü: *saghia* ⁽¹³⁾.

Dela Italiani degia în secolulü XVI ellü a trecutü prin modă la Poloni sub forma de *sajan* séü *sagaj* ⁽¹⁴⁾.

Așa dërö Romaniü au pe *zeghea* dela Latini, Latiniü o au dela Celți, Celțiü inse au căpëtat'o din Asia, dela radicala ariană *sag*, a accoperi, de unde provinü de asemenea sanscritulü *sagigä*—vestmëntü, elleniculü σάγη—armură și σάγμυξ—mantă, persianulü *sáz* etc. ⁽¹⁵⁾

Dela Romani directamente, ca și pe *tundra*, au primit'o în evulü međiu Säcuin: *zege*, färă s'o trecă la cei-l'alți Unguri ⁽¹⁶⁾.

Affară de Säcuü, Romaniü totü în vëculü de

(10) *Orig.*, XIX, 24: «Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili. Sagum autem gallicum nomen est.»

(11) *Zeuss, Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t. I, p. 37.—Cf. *Troude, Dictionnaire français et celtobreton*, Brest, 1842, in-8, p. 285.

(12) *Diefenbach, Origines Europae*, Frankfurt, 1861, in-8, p. 414.—Cf. *Du Cange, Glossarium mediae Graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f., p. 1316.

(13) *Verkovicz, Narodne pisme Makedonski Bugara*, Beograd, 1860, in-8, t. 1, p. 371.

(14) *Grabowski, Ubiory w Polsce*, Warszawa, 1830, in-8, p. 223.

(15) *Pictet*, II, 226.—Cf. *Eichhof, Parallele des langues de l'Inde et de l'Europe*, Paris, 1836, in-4, p. 193.

(16) *Pray, Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 42.

(6) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 769.

(7) *Lib. VII*, cap. 34.

(8) *Vellej. Patere.*, II, 16.

(9) *Geogr.*, IV, 4, § 3, ed. Didot.

midlocu aŭ mai datu pe *zeghea* Cumaniloru, sub forma de *zaga* ŝi cu acceptiunea de peparu de pelle (17).

Dintre tote poporele ariane, Celŝii petrunsesera cea antea in Europa, incatu aŭ fostu in stare sa strabatta pene la estumulu occidente; Tracii, dintre cari Dacii formaŭ o simpla fractiune, aŭ venitŭ din contra cea mai din urma, astu-feliu ca abia aŭ pututu apuca coltușorulŭ sud-osticu allu continentulu, tote celle-l'alte regiuni fiindu ocupate.

Celŝii ducu *zeghea* din India la Oceanulu Atlanticu; cu mai multŭ secolŭ incoca Dacii totu de acolo ducu tundra la Marea-negra; Latiniŭ ieaŭ dela Celŝii *zeghea* ŝi o stramuta in Dacia, unde inse trebuŭ sa primasca dela Dacii tundra, transmittendu apoi ambele nouei nationalitati daco-latine; de unde eroși dupa mai multe vecuri le ieaŭ pe amendoue Sacuiŭ, pogoriŝii de peste Urali, absolutamente straini gintii ariane ŝi pe cari totuŝi astu-di, nemu finno-turecu, ii apera de frigŭ ŝi de ploua indo-celtica *zeghe* ŝi indo-dacica tundra.

Fata cu asemeni fenomene, pass'de mai scrie istoria reactiunii omulu contra naturei pe mallulu Dumbovitei fara a fi silitu vrundu-nevrundu sa allergi dela Bankok la Edimburgh ŝi dela Peking la Gibraltaru!...

§ 9.

EPOCA DE BRONZU ȘI FENICIANII.

De cati-va anni archeologii se arata mai dispuŝi ca ori-candu a explica prin migraŝiunii feniciene unulŭ din perioadele celle mai interesante in istoria civilizatiunii europene: epoca asa numita de bronzu.

(17) *Vocabularium Comanicum* din 1303, in Klaproth, *Mémoires relatifs à l'Asie*, Paris, 1828, in-8, t. 3, p. 242: «*Xaga, coyrcia, cuirasse.*»—In acestu vocabularu *x* reprezinta pe *z*.

Noi suntemu departe de a admite ca valabile tote argumentele scolei profesorulu Nilsson. (1)

Unele sunt mai pe giosu de critica.

A cata de esemplu pe Feniciani ori-unde se gassesce vre-o petra despre care sa fi povestitu cine-va ca porta intiparita urma de picioru a lui Hercule, intre celle-l'alte o fabuloasa stanca de lungu Nistru din dillele lui Erodotu (2), pretindendu ca asemeni traditiunii aru fi eminentemente semitice, este a nu sci ca pe malurile riului Bahia in Brasilia se arata urma de picioru a santulu Toma, la Samoa in Polinesia se vede urma de picioru a divinitatii selbatece Titiŝii, la Tlanepantla in Messicu se veneraza urma de picioru a lui Quetzalcoatl, ŝi pe aŝuri alte urme de picioru analoge pe unde in vecii veciloru n'a ramasu o urma de picioru fenicianu (3).

Este ŝi mai neiertatu unei autoritati de talia lui Movers, ca ŝi candu aru voi sa glumasca, a reduce la o singura radicala semitica *tur* o gramada de numi proprie cu totul eterogene: *Tyras, Thrax, Durostolum, Agathyrsi, Indathyrsis, Driziparus, Doriscus, Turuntus, Deris* etc. etc. etc. (4)

ŝi totuŝi presinta elementulu fenicianu in Europa din anticitatea cea mai immemoriala se demonstra prin mai multe probe atatŭ de solide, incatu nu le potŭ compromite prin rena societate nici chiarŭ aceste fantastice ipoteze puse allaturi cu densele.

(1) Nilsson, *Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens: das Bronzealter*, Hamburg, 1863, in-8.—*Sur l'arrivée du premier bronze en Scandinavie*, in *Congrès de Bologne*, 1873, in-8, p. 440-44.

(2) Herod., IV, 82.

(3) Veŝi admirabila explicaŝiune a acestu fenomenu in Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 117—120.

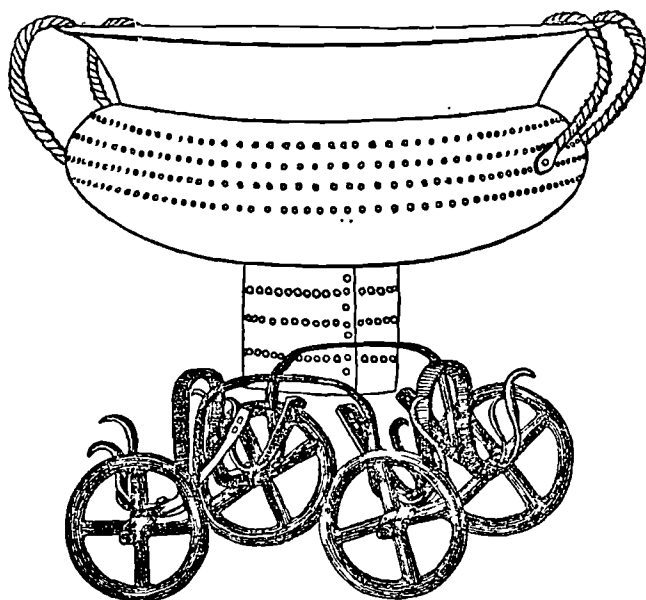
(4) *Die Phönizier*, Berlin, 1849, in-8, t. 2, p. 106, nota.

O împregiurare mai cu sémă ni se pare a offeri o necontestabilă greutate și privesce fórte de aprópe pe România.

Sânta Scriptură ni spune că Evreulú Salomonú, cu vr'o miiá de anni înainte de Cristú, însárcinase pe Fenicianulú Hiram a turna din metallú vase sacre pentru mărețulú templu allú Ierusalimulú; între celle-l'alte, de ce bassinurí pe câte patru róte, descrise în „Prima carte a Regilorú“ și a cărorá cıudată formá nu se póte aseména cu nici o unéltá religióasă de alle popórelorú ariane séú turanice.

Eí bine, péné acumú trei assemení bassinurí s'aú desgropatú din páméntú în Europa, done la nordú în Mecklemburg și 'n Danemarca, unú allú treilea tocmaí la noi, pe territoriulú dacicú, în Transilvania (5).

Éccé forma acestorú prețióse bassinurí:

Este unú lucru semiticú și mai allesú fenicianú din epoca cea mai depártatá.

Appare dérö cu o evidință archeologicá pi-páitá cu degetulú, nu eșitá dintr'o purá teo-

(5) Weinhold, *Die heidnische Todtenbestattung in Deutschland*, in *Sitzungsberichte der Wiener Academie*, phil.-hist. Classe, t. 29, p. 192.

riá, cumú-cá cu vr'o de cime de secolí înainte de crestinismú Fenicianú nu numai petrunseserá degia în Carpați, dérú addusese cu densiú péné și attributele celle mai caracteristice alle unui cultú esclusivamente semiticú.

Citámú acéstá singurá probá, fiindú dintre celle mai decisive.

Fabricațiunea admirabilelorú arme de bronzú, cari se scotú dintr'unú tórrémú preistoricú aprópe în tóte regiunile Europei, se attribue generalmente Fenicianilorú.

Unulú din motivele ce se invócá în favórea acestei paternității, este estraordinara micime a mánerelorú dela sábie, fiindú sciutú din antropologiá că mánele ariane sunt mai mari ca celle semitice.

Argumentulú nu e destullú de norocosú, după cumú a observat'ö degia d. Lubbock, de órá-ce Indiú aú și eí o máná fórte micá, care nu differá de a Evreulú séú a Arabulú (6).

O demonstrațiune cu multú mai puternică se póte dobândi prin filologiá.

§ 10.

GENEALOGIA FILOLOGICÁ A SULIȚEI DE BRONZÚ.

Fenicianú numíáú lancea: *romcha*.

Cuvéntulú s'a conservatú în tóte dialectele semitice fără esceptiune: ebraicú, siriácú, arabicú, péné și 'n cellú etiopicu, sub formele de *roimach*, *romchu*, *ramahhe*, *rumcho* etc., pretutindení ca suliță: „lancea, hasta.“ (1)

Radicala este *ramah*, a străluci.

Prin obicínuita permutare a sonorilorú licuide, ca în *rucí* = *λευκός*, *ricí* = *λείπω* etc.,

(6) *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 49.

(1) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 553.

Grecii din fenicianulă *romcha* au făcutu *loncha*: λόνχη, păstrându fără nici o modificare acella-și înțellesu de suliță.

În limba samscrită elleniculă λόνχη nu are nici o tulpină, căci etimologia dela *lak*—a agiunge, de unde *lankā*—créngă, pe care o propune Pictet, nu numai se depărtéază prin semnificațiune, dérú nu correspunde nici foneticesce, de óră-ce grecul *z* presupune pe samscritulă *gh* séu *h* (2).

Λόνχη=*loncha* derivă d'a-dreptulă din fenicianulă *romcha*, cu care coincidă essactamente în fondú și 'n formă.

Totú directú dela Feniciani provine numele latinú allú suliței: *rumex*, adecă *rumicus* în locú de *rumichus*, *k* latinú espriméndú pe *k* aspiratú și din limba samscrită: *ikh*=*ico*, *khaul*=*claudio* etc.

În greculă *loncha* și latinulă *rumex* nu există în aparință nici măcarú doue littere commune, și totuși ambele cuvinte s'au născutú cu certitudinea filologică cea mai perfectă din aceeași vorbă feniciană: *romcha*=*loncha* și *romchā*=*rumex*.

A treia ginte, căriá Feniciani i-au transmisú pe *romcha*, au fostú Tracii.

În limba acestora o suliță lungă și o spadă lungă se chiămau *romfă*.

Titú-Liviú, descriéndú o bătăliă între Romanii și Macedonenii, díce:

„Pe Tracii îi împedecau și romfele lorú, „carii sunt peste măsură lungi, mai incurcându-se pretutindenii de crengelile arborilor lorú“. (3)

(2) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 179: «Griechisches *z* entspricht indo-germanischem *gh*. Im Sanskrit ist dies durch *gh* oder *h*—vertreten.»

(3) Lib. XXX, cap. 39: «Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediabant.»

„Romfa—díce Aulu-Gelliú—este unú feliiú „de suliță tracică“ (4).

„Romfa—ni mai spune Esichiú—este o armă tracică, o sabiă séu o lance mare“ (5).

Totú aceia repetă Eustatiú (6).

„Romfa“, ρομφαία, *rumpia*, *rhomphaea*, a provenitú la Tracii din fenicianulă „romcha“ prin trecerea lui *h* în *f*, întocmai ca în vorbele române *rufă* din *ruha*, *pufú* din *puch*, *marfă* din *marha*, *prafú* din *prach* etc.; o transițiune fonetică care cată să fi essistatú și 'n limba tracică, după cumú o vedemú în adevérú péné astă-đi nu numai la noi, dérú și la Albanesi, unde se díce *bašte* și *bakti* (norocú), *lief* și *lieh* (latru), *ndif* și *ndih* (agiutú), *șof* și *șoh* etc.

În fine, éróși d'a-dreptulă dela Fenicianii au primitú pe *romcha* Celții, în dialectulă cimricú allú cărorá lancea se numesce *rhôn* (7).

În acestú modú pe întregulă littoralú marinú dela gurele Dunării péné la Oceanulă Atlanticú o imediată influință feniciană introdusesse de mií de anni numele semiticú allú suliței metalice, „strălucitóre“, éru prin urmare și prima fabricațiune a acestei arme: la Grecii *romcha*=*loncha*, la Romanii *romcha*=*rumex*, la Tracii *romcha*=*romfa* și la Celții *romcha*=*rhôn*.

Afară de *rhôn*, primitú directamente dela Fenicianii, Celții au mai luatú mai târđiú dela Ellenii, probabilmente prin intermediulă industriósei colonie foceane dela Marsillia, acella-și terminú ellenisatú λόνχη, modificându-lú în *lang*.

Grecesculú *z* correspunde regularmente la

(4) Lib. X, cap. 25: «Rumpia genus teli est Thracae nationis.»

(5) Hesych. v. ρομφαία.

(6) Eustath. in *Iliad*. Y.

(7) Dieffenbach, *Celtica I*, Stuttgart, 1839, in-8, p. 57.

Celți *g*, ca în $\chi\epsilon\mu\alpha = \text{geamh}$ séu $\acute{\alpha}\gamma\chi\omega = \text{angu}$.

În dialectul celto-irlandesă sulița se chîmă și astă-đi *lang*.

Romani, deși aveau degia chîră delă Feniciani pe *rumex*, totuși aű mai împrumutatű delă Celți pe *lang*, după cumű nî-o spune Diodorű de Sicilia (8), dăndu-ı forma de *lancea*, pe care o pronunțăű *lankea* (9).

Delă Romani, și 'n parte pôte imediatű delă Celți, ea a trecutű apoi la tôte popórele moderne: italianesce *lancia*, spaniolesce și portugesesce *lanza*, provențalesce *lansa*, francesesce *lance*, nemțesce *Lanze*, neo-grecesce $\lambda\acute{\alpha}\nu\tau\zeta\alpha$, polonesce *lanca*, unguresce *lancsa* etc. (10).

Pe acéstă calle aű căpétat' o și Romani.

Metropolitulű Dositeű cîntă sunt acumű tocmai duoi secolı :

«Că étă păgăniű încordară arce,
«Punű săgețï în turbă, se grigescű de *lance...*» (11)

séu :

«Că li-ı tăiósă limba ca spata,
«Cu veninű ıte li-ı arculű gata,
«Fără de veste cu *lancea* plină
«Vorű să săgette ceű fără vină...» (12)

Căllătorindű în timpï mai nouï din apusű spre resăritű, după ce petrunsesse mai ănteiű în vechime din resăritű la appusű, *lancea* nu s'a mulțumitű cu Europa, ci a tre-

(8) Diod. Sic., *Bibliothèque historique*, trad. Hofer, Paris, 1846, in-8, t. 2, p. 30: »Ils [Gaulois] se servent aussi de piques qu'ils appellent lances, $\lambda\alpha\gamma\kappa\iota\alpha\varsigma$, dont le fer a une coudée de longueur, et près de deux palmes de largeur; le fűt a plus d'une coudée de longueur.»

(9) Despre *ce=ke* în limba latină veđi Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868, in-8, t. I, p. 44-50.

(10) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 138.

(11) *Psaltire a sfântului prorocű Davidű*, Unev, 1673, in-4, psalmű 10.

(12) Ibid., ps. 63.

cutű încă în Asia la Persi și la Înđi sub forma de *lungű*—sulița, o vorbă absolutamente necunoscută în anticele monumente samscrete și zendice.

Affară de *lancea*, Roma mai împrumutase totű delă Celți pe *rhôn*, prefăcându-lű în *runa*, érű delă Traci pe *romfa*, schimbând' o în *rumpia*; doui terminı pe cari totű în înțellesű de sulița le întrebunțeză degia betrănulű Enniű cu doue-sute de ani înainte de Cristű. (13)

Traciű aű datű nu numai Romanilorű pe *rumpia*, dérű și Germanilorű pe *framea*.

Tacitű ăice: „Germaniű întrebunțeză sulițe numite în limba lorű *framee*.” (14)

Ca și romfa la Traci, framea germană însemna lance și o lungă sabiă totű-d'o-dată: „framea, gladius ex utraque parte acutus, idem est et spata et romphea.” (15)

Romfa=frama se caracterisă prin transpozițiunea lui *f* și trecerea lui *o* în *a*.

Intocmai ca și 'n celticulű *lang* din $\lambda\epsilon\gamma\chi\eta$, *o* din *romfa* a devenitű la Germani *a* sub influința lui *m*, nasalele avěndű propensiunea de a sui vocala cărița succedű; bună-óră Sașii din Transilvania aű făcutű *hann*, primarű, din vechitulű germanű *hunda*, *chunna*, *honne* (16).

Ca essemplu de transpozițiune, pe de altă parte, putemű aduce pe samscritulű *vamra*, furmică, de unde slavieculű *mrav* și nordgermanulű *maur*, adecă $v+m+r=m+r+v$, întocmai precumű în *frama* din *romfa* avemű $f+r+m=r+m+f$.

(13) Anlu-Gell., loco cit.—Festus, *De verborum significatione*, Amstelodami, 1699, in-4, p. 463: «Runa genus teli significat.»—Ibid., 453.

(14) German., VI: «hastas, vel ipsorum vocabulo frames, gerunt.»

(15) Du Cange, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpent., Paris, 1844, in-4, t. 3, p. 389.

(16) Schuller, *Studien zur Geschichte von Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1840, in-8, t. I, p. 86.

Totă așa dintr'una și aceeași radicală ariana s'au născut la Greci, Latini și Slavi λειμαξ — *limax*—*slimak*, érú la Celți, Persi și Români: *milak*—*melk*—*melciú*.

În limba germană actuală *fram* s'a conservat sub o formă de totă scăđută în cuvântul *pfriem*, sulă⁽¹⁷⁾, a căruia vechiă ortografie este *phrieme*⁽¹⁸⁾.

Dela Germani pe framea cu același înțeles de „romfă” a luat'o Roma.

În psalmul XXXIV testul greú : ἔκχεον ῥομφαίαν se traduce latinesce în Vulgata prin: „effunde frameam.”⁽¹⁹⁾

Vissat'au vre-o dată Romani că *runa*, *rum-pia*, *lancea* și *framea*, adduse în diverse timpuri dela resărită, dela appusă și dela nordă, în aparință fără nici o asemănare reciprocă, sunt din punctă în punctă totă una cu vechiul loră *rumex*, formate tóte dela sudă directă séú indirectă din fenicianulă *romcha*?

A fostă rezervată sciinței filologice moderne, cării i se datorescú mai cu sémă legile correlățiunii fonetice și grupparea formelor de tranșițiune, a puté urmări cu o essactitate matematică migrațiunile unui termenă.

În limba albanesă trăesce pënë astă-đi tracică romfă sub o formă și cu o accepțiune fórté originale.

Săgétta de trăsnetă, *isten-nyila* séú „săgétta lui Dumneđeu” după cumă o numescă

(17) Grimm, *Deuts. Gramm.* I, 128. — Pott, *Etymologische Forschungen*, Lemgo, 1861, in-8, t. 2, part. I, p. 381, respinge cu dreptă cuvântă legătura între «framea» și «franciscă» séú «francă», după cumă se chiăma o armă *francesă* în evulă mediú: «francisca kann nur die *frankische* sein».

(18) Schloicher, *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, p. 319. — *Pf* germană correspunde lui *p* ariană, căia-ce probéză că și la Traci *f* în *romfa* trebuia să fi avută sonulă unui *p* aspirată, după cumă se póte deduce, în adevără, din forma latină imprumutată *rumpia*.

(19) Du Cange, l. c.

Unguri, *Blitzstrahl* séú *Wetterstrahl* nemțesce, grecesce ἀστραπή séú ἀστεροπή dela *astra*—săgétta și sulită, *svaru* în limba samscrită cu același duplu înțelesă⁽²⁰⁾, mai pe scurtă săgétta séú sulită luata la figurată, se chiămă albanesce *rufe*, articolată *rufeča*⁽²¹⁾.

Rufeča, identică prin finală cu grecesculă ῥομφαία, dovedesce că Ellenii au transcrisă cuvântulă întocmai așa după cumă illă audiră articolată de cătră Traci.

E remarcabilă că fenicianulă *romcha*, din care au purcesă tóte celle-l'alte forme alle termenului, avea și ellă sub forma verbală de *ramah* semnificațiunea de trăsnetă: „splenduit fulmen”⁽²²⁾.

Remas'a óre vre-o urmă măcară figurată a dacicei romfe și la Români?

Planta „aristolochia clematitis” e lungă și supțire: „longissimae tenuitatis” după es-pressiunea naturalistului Pliniú⁽²³⁾.

Grațiă acestui aspectă, ea s'arú puté numi *sulicióră*.

Țerranulă română o chiămă *râmfă*⁽²⁴⁾.

Totă astă-feliú viorica tricoloră se đice romănesce „toporașă”; o altă plantă a căpétată mai în tóte limbele epitetulă de „săbiuță”: *gladiolus*, *glăieul*, *Schwertel*, *kardotska*; o erbă se numesce la noi și pe ațuri „săgétta”: *sagittaria*, *Pfeilkraut*, *arrow-head*; apoi mai avemă pe „busdugană” etc.⁽²⁵⁾, formândă împreună ună întregă arsenală botanică, în care *râmfă* se aședă ca o „lance”.

Ne oprimă aci.

(20) Cf. Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachkunde*, Berlin, 1852, in-8, t. I, p. 540.—Benfey, *Griechisches Wurzellexikon*, Berlin, 1842, in-8, t. I, p. 663.

(21) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, Lex. p. III.

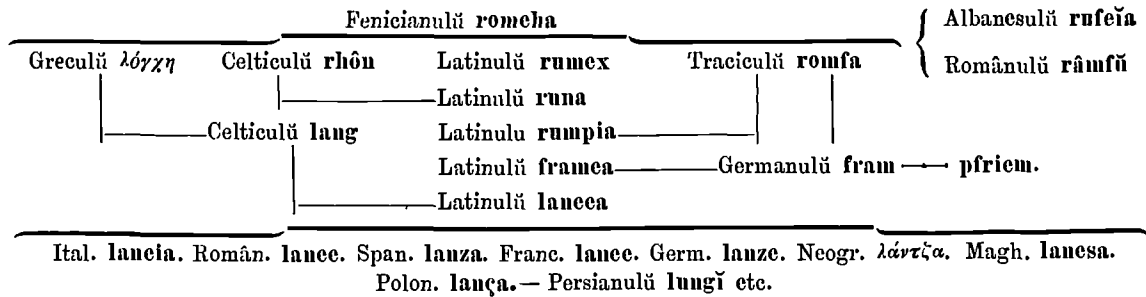
(22) Schauf, loco cit.

(23) *Hist. Nat.*, XXXV, 54.

(24) *Lex. Val.*, 573.

(25) Alth, *Hauptbericht der Handelskammer für Bucovina*, Czernowitz, 1862, in-8, p. 81-95.

Éccé genealogia cuvântului:

Sulița este uua din armele celle mai rudimentare.

Ea se găsesce la ună locū cu ósse de mam-mouth degia în celle mai vechi periode alle epoei de pétră, și mai că nu se afflă unū singurū tribū selbatectū, fie câtū de degradatū, căruia să nu-i fie cunoscută.

Fără a inventa lancea, Fenicianii aū făcutū progressulū de a înlocui pétra prin bronzū, prin metallulū „strălucitorū“, și primele popore în Europa, căroră li s'a transmisă acéstă armă atâtū de perfecționată, aū trebuitū naturalmente să fie locuitorii cóstelorū maritime cellorū mai apropiate de cuibulū ginții semitice : Tracii, Grecii, Celtii și Latini.

Éccé de ce în limbele acestorū patru némurii ne întimpină unū nume curatū fenicianū : *loncha*, *romfa*, *rhôn* și *rumex*, forme eșite d'adrechtulū din *romcha*, pe cândū aiurii ellū este fenicianū numai indirectamente.

Cu multū înainte de a fi pututū petrunde Semiții ei-inșii în centrulū și la nordulū Europei, decă vorū fi petrunsi acolo vre-o dată în realitate, corăbiele lorū trebuiaū să depună productele industriei orientale pe țermii Pontulū, Mediteranei și ai Atlanticei, transmitându-le de 'nteii popórelorū tracice și ellenice ca cellorū mai sud-ostice, apoi țerrelorū italice și gallice, de unde după aceea marfa se respândia prin cavalulū indigenilorū în interiorulū continentulū de 'mpreună cu

numele ei cellū fenicianū, modificatū în diverse chipurii după diversitățile fonetice alle intermediarilorū.

Mai pe scurtū, sciința filologică, venindū în ajutorulū archeologiei proprii duse, ni arrétă că urmele feniciene în zona septentrională a Europei sunt încă departe de a demonstra presința directă a Fenicianilorū, după cumū se pré-grăbesce a conchide scóla profesorulū Nilsson, de oră-ce elle aū pututū agiunge péné acolo într'unū modū indirectū prin Tracii, Grecii, Latini séu Celtii, cu cari singurii Fenicianii se afflă într'unū contactū immediatū din cea mai adăncă anticitate, de pe atunci cândū nu se propagase încă întrebuințarea uneltelorū de bronzū, pretutindenii mai vechi decâtū acelle de ferrū.

Cumū-că *romcha* feniciană era metallică și anume de bronzū, probă este derivațiunea 'i dela radicala semitică *ramah*, a străluci.

La Tracii, de unde a pășitū mai târziū la Germanii, acestū cuvântū trecu nu numai în înțellesū de sulița, dérū și 'n acella de sabiă, adecă o armă peste puțință a se face din lemnū séu din silix.

Unū admirabilū vërfū de lance, găssitū peste Oltū în Romanațū și carele face parte actualmente din collecțiunea de bronzurii a d-lui Cesarū Bolliacū, se pare a fi adevăratū dacicū : lungū ca unū tessacū și ascuțitū de ambele laturii, ellū arū puté servi și ca sabiă, între-

când dimensiunea unui simplu pumnar.

Când unu Dacū își arunca pe umeri *țundra* contra intemperielor atmosferice și străpungea cu *romfa* în mișu-locul codrilor o fără selbatecă, negreșit ellū nu se gândia că aceste prețioase instrumente în lupta 'i contra naturei le datoresce Indiei pe de o parte și Feniciei pe de alta, după cum nu se gândia nici Latinul purtându *zeghea* și *lancea*, și cu atât mai puțin ne gândim noi, depărtata posteritate daco-latină, moștenind tóte acestea.

§ 11.

COCIOABĂ. — ARGEA. — SĂMCEA.

Dela vestminte și arme, să trecem la paleontologia locuinței.

Ne mărginim a menționa cuvântul *cocioabă*, întrebunțat la toți Români în înțelesu de colibă, „casa, domuncula vilis, turgurium“, după definițiunea Lessiconului Budanū (1).

Ellū corespunde din tóte puncturile de vedere, prin radicală, prin suffissū și prin semnificațiune, sanscritului *kuṭumba*, dela radicala *kuṭ*, a încovăia, „probabilmente — dice „Pictet — din cauza formei rôtunde a colibei „și a accoperișului (2).

Oa din „cocioabă“ s'a născutū prin vocalisarea nasalei *um* din „kuṭumba“ întocmai ca în „toabă“ din „tympanum“, sanscritulū „tump“.

Prototipulū *cocióbei* nóstre se affă dérō pe malulū Indulū.

Vomū analiza mai pe largū o altă vorbă română, alle căriia migrațiunii și încuserii îi dau mai multă importanță în istoria originilor culturei umane.

Poporulū cellū mai vechiū pe țermulū nor-

dicū allū Mării-negre aū fostū nu Sciții, ci predecesorii lorū Cimmerii.

Cu patru secolī înainte de Cristū, Erodotū abia mai putea să apuce câte o vagă tradițiune despre essistința acestei obscure națiunii.

Ellū dice:

„Terra, pe care o ocupă Sciții, fusese mai „anteiū a Cimmerilorū. La prima invasiune „scitică, afflândū despre mulțimea inamicilorū, „Cimmerii ținură unū consiliū, în care s'aū „emisū doue păreri contrare, și nici o parte „nu voia să renunțe la a sea. Părerea castei „nobile a fostū cea mai bărbătescă. Pe cândū „poporulū susținea necesitatea de a părăssi „țerra de'naintea unū adversarū atâtū de puternicū, casta nobilă propunea a se apēra „pēnē la extremitate. Nesuppunēdu-se „poporulū nobililorū, nici nobiliū poporulū, „poporulū s'a decisū a se retrage fără luptă, lăs- „sāndū țerra la Sciții, pe cândū nobiliū, addu- „cēndū-și aminte bunurile ce le gustase în „patriā și calculāndū rellele ce vorū resulta „din emigrațiune, s'aū hotărītū a nu fugi cu „poporulū, ci mai bine a muri și a fi îngropați în „țerrā. Astū-feliū fiindū dispozițiunea spirite- „lorū, Cimmerii s'aū împărțitū în doue armate „de forțe egale și aū începutū a se batte uniū „cu alții. Casta nobilă întrégă a fostū uccisā, „și poporulū a înmormētatū cadavrele lōngă „fluviulū Nistru, unde mormintele lorū se vedū „pēnē astă-đi. Plecāndū apoi Cimmerianii, Sciții „aū copprinsū la sossire o țerrā deșertā. „Pēnē acumū essistā în Sciția castelluri cim- „meriane, unū portū cimmericū, o regiune nu- „mitā Cimmeria și Bosforulū Cimmericū. Se „pare de asemenea că Cimmerii, după ce fugi- „serā în Asia de'naintea Scițilorū, aū aședatū „o coloniā pe peninsula unde este Sinope.“(3).

(1) *Lex. Val.*, 130.

(2) *Pictet*, II, 240.—Modellurī de aceste locuințe indiane «rotunde» veđi în *Weiss, Kostümkunde, Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues etc.*, Stuttgart, 1860, in-8, t. I, p. 504, 515.

(3) *Herod.*, IV, 11—12.

Niebuhr, commentându cu multă agerime acestu passagiū, conchide că lîngă Nistru nu se băttuseră Cimmerii unii cu alții, ci trebuia să se fi întemplatū ultima lovire decisivă între dînșii și Sciiți, în urma căriia, fiindū ei învinși, s'aū retrasū la Dunăre, érū nu în Asia după cumū credea părintele istoriei⁽⁴⁾.

Orî-cumū să fie, faptulū positivū este că Cimmerii fuseseră într'o epocă de totū preistorică stăpâni ai Sciiției, adecă ai unui teritoriū copprindēndū în ȕillele lui Erodotū tótă porȕiunea orientală a Daciei, astū-feliū că de pe atunci ei cată să se fi învecinatū cu diversele popóre tracice, dintre cari nici unulū nu trecuse încă pe mallulū stāngū allū Dunării.

Resbellulū între Sciiți și Cimmerii avusese locū lîngă Nistru approssimativū cu șepte secolī înainte de Cristū⁽⁵⁾.

Prin urmare, o însemnată parte a Daciei aparȕinuse Cimmerilorū sunt acumū vr'o trei miī de anni.

Dēcă ni se va întempla dērū a da în limba nōstră peste unū cuvēntū cimmericū, ellū va avē o vechime cellū puȕinū de trei-ȕeci de secolī, cālletorindū în acestū colossalū intervallū de timpū dela Cimmerii la Traci, și apoi prin ramura dacică a ginȕii tracice transmitēndu-se Romānilorū.

Eforū, carele a trāitū numai cu vr'o doue sute de anni în urma lui Erodotū, ȕice că Cimmerii lōcuiaū în căsuȕe suterrane numite *argille*: αἰτούς (Κιμμερίους) ἐν καταγείοις οἰκίαις δικεῖν, ἄς καλοῦσιν ἀργίλλας⁽⁶⁾.

De ce nēmū vorū fi fostū Cimmerii, nu se

scie; scriitorii vechi ii deossebescū totū-d'una de Sciiți și de Traci; scriitorii noui, pe baaea unei simple asemēnării nominale, li acōrdă o origine celtică; o demonstraȕiune sciinȕifică lipsesce d'o cam dată; din limba cimmerică, totū ce ni-a remasū este cuvēntulū de mai susū : *argilla* — căsuȕă suterrană.

Cumū-că acēstă vorbă a trecutū dela Cimmerii la Traci, avemū o probă filologică dintre celle mai puternice.

Stefanū Bizantinulū ni spune că «în limba «tracică șórecele se chiamă *argil* : ὑπὸ Θρακιῶν ὁ «μῦς ἀργίλος καλεῖται⁽⁷⁾.

Numele grecescū allū șórecelū ἐλεῖός derivă din radicala ariană „vila“, gaură⁽⁸⁾.

În limba samscrită șórecele se numesce „cușira“ dela „cuși“ — gaură.

Unū altū nume samscritū allū șórecelū este «akhanaka» dela „khâni“ — gaură.

Lătinesce gaura și iepurele-de-casă pōrtă unulū și același nume „cuniculus“, fiindū-că — ȕice Varrone — «iepurele-de-casă face gaurē pe sub pāmēntū»⁽⁹⁾.

Slavonesce sobolulū se numesce „kr'tū“ dela arianulū „karta“, gaură, de unde și numele litvanū allū șórecelū de cāmpū : „kertus“⁽¹⁰⁾.

La Albanesii dintr'o causă analógă grierulū se chiamă „burkd“, érū bordeiulū „burk“⁽¹¹⁾.

Așa dērō numele tracicū allū șórecelū ἀργίλος însemnēză pe unū animalū *locuindū în gaură*, adecă în cea-ce la Cimmerii se numia ἀργίλλα.

În acestū modū noi scimū că :

1. Cu vr'o miia de anni înainte de Cristū,

(7) Steph. Byz., v. Ἀργίλοι.

(8) Pietet, I, 412.

(9) Varr., *De re rust.*, 1 : «Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris».

(10) Pott, *Wurzel-Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen*, Detmold, 1869, in-8, t. 2, part. 1, p. 150.

(11) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 16.

(4) Niebuhr, *Ueber die Geschichte der Skythen*, in *Kleine historische Schriften*, Bonn, 1828, in-8, t. 1, p. 365—67. — Cf. Rawlinson, *History of Herodotus*, London, 1862, in-8, t. 3, p. 9, nota 4.

(5) Ukkert, *Skythien und das Land der Geten oder Daker*, Weimar, 1846, in-8, p. 17.

(6) Ap. Strab., V, 4, § 5.

Dacia dela Nistru pênă pe la Oltă aparținea unui poporu numitū Cimmeri;

2. Acestū poporū, anteriorū la Dunăre Sciților și Dacilorū, trăia pe sub pământū în nesce bordeie ce se chiămaū *argille*;

3. Prin vecinătate, cuvântulū a trecutū dela dênșii la Traci, dintre cari făceaū parte Daci, unulu din elementele celle mai constitutive alle naționalității române.

Sciința s'a încercatū a găssi originea *argillei* cimmeriane în limba celtică, în care înse cuvântulū *argel* însemnăză numai «ce-va accoperitū» (12), încâtū nu coprinde ideia fundamentală de „locuința suterrană”.

În tótă Europa *argellele* ființēză unicamente la Români, mai cu sēmă înse în Muntenia, deși numele satului *Argéua* în districtulū Tecuciū probēză vechia essistință a acestui cuvântū și în Moldova.

Éccē definițiunea :

„*Argea*, pluralū *argelle*, *grópă săpată în pământū în forma patrată, care se accopere cu stufū și pământū, și în care véra țessū muierile pânza, érū iérna se punū stupii; casula vel cella subterranea, ubi aestate mulieres telam texunt, hieme autem alvearia conduntur*“ (13).

Publicândū acéstă bilinguă definițiune, Societatea Academică își face o lungă seriă de întrebări assupra etimologiei cuvântulū :

Nu cumu-va să fe latinū?

Nu cumu-va din *argilla* — lutū?

(12) Turner, *History of the Anglo-Saxons*, London, 1808, in-4, t. 1, p. 35: «it is certainly a curious analogy of language, that argel, in the language of the Cymry, or British, means a covert, a place covered over» — Dieffenbach, *Celtica II*, 176.

(13) *Glossariū care coprinde vorbele din limba română etc. după însărcinarea Societății Academice*, Bucur., 1871, in-8, p. 25. — Cf. Pontbriant, *Dicționarū româno-francesū*, Bucur., 1862, in-8, p. 43: «*Argea*, hutte, unde țerrancele faciū pânza».

Nu cumu-va din *arca* — ladă?

Fără filologiă comparată, mărginindu-se a latinisa tóte în drepta și 'n stânga, făcendū „romanice” chiarū *ciorba* și *șerbetulū* (14), nu se scrie unū Dicționarū *Academicū*.

Décă autorii „Glossariulū” arū fi constatū trecerea imediată a *argellei* dela Cimmeri la Traci și dela Traci la Români, arū fi pututū să arrete apoi pe unū planū secundarū, precumū ne vomū încredința îndată, și înruidirea acestui terminū cu latinulū *arca*; o înruidire necontestabilă, nu înse prin vr'o transmissiune directă dela unii la alții, ci printr'o affinitate primordială ariană; câtū se attinge de *argilla* — lutū, adecă pământū albiciosū, dela radicala *arg*, a luci, de unde provinū de asemenea *ἀργός* — albū, *ἀργυρος* = *argentum* — argintū, *ἀργιλος* = *argilla* etc. (15), d-lorū arū fi lăssat'o cu totulū la o parte, aparținendū unui grupū absolutamente differitū.

Cimmerianulū *ἀργιλλα* — *argea*, bordeiū. căsuță suterrană, derivă dela radicala *arks*, de

(14) *Glossariū*, 164: «Ciorba, cuvântulū nu póte fi turcescū, și cu atâtū mai puținū slaviciū; înțellessulū cuvântulū se esplică prin romaniculū «sorbere», din care și franc. «sorbet, romănesce «șerbetū» în locū de «sorbetū»; câtū «pentru formă, precumū se đice «șurū», așa s'a đisū ciorba «în locū de «șorba», cumū și pronunță mare parte de Români!» — Admirabilă filologiă *academică!* «Ciorba», pe care aū luat'o de la Turci Români, Serbi și Bulgari, ca și *șerbetulū*, pe care totū dela Turci l'aū luatū Slavii meridionali și Români, luându-le pe amēndoue anume în timpūi mai moderni, de vreme ce nu se găsescū nicăiri în monumente vechi și din evulū mediū, Turci l'aū luatū la rândulū lorū dela Arabi: *șorba* — ciorbă și *șarbat* — beatură, érū Arabii l'aū formatū la dênșii a-casă din radicala *șariba*, a bé. Totū dela Arabi, de pe timpulū dominațiunii Maurilorū pe peninsula iberică, aū Portugesii *sorbete* și *xarope*; apoi Persii pe *șorva* și Curđii pe *siorba*. Dela Portugesii aū Francesii pe *sorbet*. Radicala arabă se găsescē și 'n celle-l'alte limbe semitice: ebr. *saraf*, etiop. *șaraba* și chald. *sraf*. Totū de acolo vine turculū *șarap* — vinū, pe care de asemenea l'aū imprumutatū Serbi și Bulgari. Despre termenulū francesū veđi Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1873, in-4, t. 4, p. 1983.

(15) Curtius, 163.

unde: samscritulă *raks*, a apăra și a conserva, greculă ἀρκέω cu același înțeles, ca și latinul *arceo*, de unde *arca* — ladă și *arx* — cetate; arménulă *argaél* — a stabili (16); goticulă *alhs*, templu (17), cu tranzițiunea regulară a sanscritului *k* în *h* la Germani; celticulă *argot* sėu *argoet* — pădure, în simțu de fortificațiune naturală; totu celticulă *argel* — locu accoperit, dicere menționată degia mai sus etc.

Acei cari susțin celtismul Cimmerilor, aru puté invoca în favórea aserțiunii trece-rea samscritului *k* în *g*: *ark* = ἀργίλλα, ca și la Celți *ark* = *argel*, pe cându la Germani *k* se preface în *h*, la Greci și Latini se păstrează intactu, și numai la Armeni, ca și la Celți și la Cimmeri, se schimbă în *g*: *ark* = *argaél*; astă analogiă fonetică destulă de importantă nu se confirmă înse în casul de față prin analogia logică, căci la Celți radicala *ark* n'a produsu nici unu terminu esprimendū ideia de „locuință sub pământu”, o noțiune fundamentală în *argellele* cimmeriane, transmisă printr'unu învederatū împrumutū la Traci și 'n fine la Români; în acestu chip, chiaru decă Cimmerii au fostu Celți, precumă amū fi plecați a admite noi-înșine, totuși cată să-ı considerămū ca pe o ramură separată, re-masă și desparută în zona orientală a Europei, fără să fi înaintatū spre Occidente în mersulū glótelorū anteriore a migrațiunii celtice.

Ila în cimmerianulū *arg-ila* este suffissulū samscritū *la*, precesū de vocala de legătură *i*, întocmai ca în cuvēntulū *an-i-lá*, vēntū, dela

an — a suffla, adecă „sufflătorū”, *path-i-lá*, dru-mețū, dela *panth* — a merge, adecă „mergătorū”, etc.

Cu vocala de legătură *u*, acela-și suffissū nasce forme ca *harș-u-lá*, amantū, dela *harș-a* mânia, adecă „măngăiatorū”; cu vocala de legătură *a*: *ciap-a-lá*, nestatornicū, dela *ciamp* — a se mișca, adecă „mișcătorū”; fără vocală de legătură: *çuk-lá*, albū, dela *çuk* — a luci, adecă „lucitorū”, etc.

Prin obicīnuita permutațiune a sonurilorū licuide în limba samscrită, acestū suffissu apare adesea ca *ra*, lipindu'lū de radicală acela-și vocale de legatură *i*, *u* și *a*, bună-óră: *çihid-ira*, cuțitū, dela *çihid* — a despica, adecă „despicătorū”, *bhid-ura*, fulgerū, dela *bhid*, a spinteca, adecă „spintecătorū” etc. (18).

În limba grécă suffissulū *la=ra* este reprezentatū în τροχ-α-λός, τραπ-ε-λός, φλεγ-υ-ρός etc.; lătineste în *trem-u-lus*, *spec-u-lum*, *gna-rus*, *sel-la* din *sed-la* și așa mai încollo.

Dupplulu *l* în cimmerianulu ἀργίλλα față cu simplulu *l* din traciculū ἄργιλος, întocmai ca în eoliculū στάλλα și στήλλη lōngă atticulu στήλη, ca în eoliculū βόλλομαι lōngă atticulu βούλομαι, creticulū βώλομαι, latinulū *volo*, zendo-samscritulū *var*, sėu în proto-latinulū *tulo* lōnga classiculū *tollo*, *pilleus* lōngă *pileus* = πιλος etc., este o duplicare eufonică, patronată și propagată de unele dialecte și pe care filologia nu trebuı s'o confunde cu duplicarea cea compensativă ca în ἄλλος din ἄλjos sėu în *sollus* din *solvus*.

Unu essemplu identicu din punctū în punctū este latinulū *argilla* față cu greculū ἄργιλος.

Cimmerianulū *arg-i-la* însemnéză dérō lit-

(16) Paschal Aucher, *Dictionnaire Arménien*, Venise, 1818, in-8, t. 2, p. 87. — Despre *k=g* în limba arménă, veđi Petermann, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 25.

(17) Gaugengigl, *Ulfilas*, Passau, 1849, in-8, t. 2, p. III Lex.

(18) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 418, § 220, pune suffissulū *ra* ca primitivū și pe *la* ca derivatū. Difficultatea cu care popórele selbatece și copii, adecă represintanții actuali ai fa-sei umane celei mai vechi, pronunță sonulū *r*, ne face a respinge acéstă teoriă.

teralmente unŭ locŭ de apĕrare seŭ de conservare; aceia-ce 'lŭ distinge inse cu deseveřşire de tŭte celle-l'alte vorbe samscrięe, elene, latine, germane ři celtice de aceia-ři tulpină, este anume caracterulŭ seŭ de a fi sub pămĕntŭ, ca ři la Romăni *argea*, contrasă din *argilla* ca *ea* din *illa*, *măssea* din *maxilla*, seŭ *sămcea* dintr'unŭ nume dacicŭ allŭ sabiei *samcilla*.

Intre *samcila*=*sămcea* ři *argilla*=*argea* analogia fiindŭ perfectă, ne credemŭ datorŭ a analiza pe largŭ originile celei d'ântĕiŭ, carŭ ni vorŭ procura o nouă interesantă probă despre rollulŭ acclimatării în istoria culturĕi umane.

§ 12

GENEALOGIA SABIEI LA DACI.

Vorba *sămcea* s'a păstratŭ în gura poporului în Moldova ři peste Carpați.

Lessiconulŭ Budanŭ, cellŭ mai bunŭ interpretŭ allŭ dialectuluiŭ românŭ din Transilvania, o definesce latinesce ři nemęesce: „*Sămcea*, *stimulus*, *aculeus*, der Stachel; „*sămcĕua* cuțitului, *cuspis cultri*, die „Messerspitze.“ (1)

D. Cihac, alle căruŭ informațiunii sunt mai cu sĕmă moldovene, đice: „*Sımcea*, *aiguillon*, *piquant*, *point*, *taillant*, *lame*“ (2).

Din monumentele vechŭ alle limbei romăne, noi aflămŭ bună-ŕă în psaltirea moldovenĕscă versificată a metropolitului Dositeŭ:

«Mŭ-amŭ păzŭtŭ drumulŭ pre căŭ vĕrtŭse,

«Petre-ascuțite ři *sămcĕlŭse*...» (3)

Totŭ dĕnsulŭ intr'o altă carte, voindŭ să arrete că sântulŭ Isidorŭ Pelusiotulŭ cun-

noscea Biblia cu tŭte fineęele ei, *acumina* cumŭ s'arŭ đice lătinesce, întrebuintĕză espressionea: „pĕnĕ în *sămcea* aŭ învĕțatŭ“ (4).

În „Cazania“ moldovenĕscă a metropolitului Varlamŭ ne întĕmpină: „nevoe'ți va hi să calci în *simcĕoa țepeș*“ (5), acollo unde Vulgata đice: „durum est tibi contra *stimulum* calcitrare“, ĕrŭ în Biblia lui Șerbanŭ Cantacuzinŭ: „cu greŭ ĕste ție spre *bolduri* a lovi cu piciorulŭ“ (6).

În Evangeliarulŭ transilvanŭ de sub auspiciile lui Rakotzi: „cu greŭ țŭ-e în *sămcĕoa strămurării* a zvarli. .“ (7).

Ni se pare că aceste patru esemple sunt de agiunsŭ.

În Valachia propria „*sămcĕua*“ nu se aude.

De aceia n'o găsimŭ nici în dicționarulŭ d-lui Pontbriant.

Peste Oltŭ inse, mai allesŭ în Gorgiŭ, *sămcea* se numesce unŭ micŭ cuțitŭ, pe care'lŭ întrebuintĕză Țiganiŭ la fabricățiunea lingurelorŭ de lemnŭ.

Mai pe scurtŭ, din tŭte celle de mai susŭ rezultă că așa se chiamă orŭ-ce vĕrfŭ ascuțitŭ, đĕrŭ mai cu preferință unŭ tăiușŭ.

După spiritulŭ limbei nŭstre, „*sămcea*“ este o contractiune din *samcilla*, ca ři „*argea*“ din *ἀργίλλα*.

D. Cihac presupune că acĕstă vorbă arŭ deriva din latinulŭ *sentis*, spinŭ, prin intermediulŭ unui diminutivŭ *senticella*, spinișorŭ, despre care inse nu se pŭte da nici o probă din latinitatea classică, din acea mediană ři din dialectele neo-latine moderne.

(4) *Synaxarŭ*, Iași, 1683, in-f., febr. 4.

(5) *Carte romăneșcă de învățătură*, Iași, 1648, in-f., fŭia 95 retro.

(6) *Biblia adecă Dumneșĕasca Scriptură*, Bucureșci, 1688, in-f., p. 838.

(7) *Noulŭ Testamentŭ*, Belgradŭ, 1648, in-f., Faptele Apostol., IX, 5.

(1) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 644.

(2) *Dictionnaire d'ĕtymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 254.

(3) *Psaltire a sfântuluiŭ prorocŭ Davidŭ*, Unev, 1673, in-4, ps. 16.

Suntemă securi că d-sea n'arū fi recursū la o etimologiā atātū de artificială, decă'și ad'ucea a-minte că 'n limba dacică sabia se dicea *σαμφήρα*, după cumū nī-o spune`o vechiā fontānă chīarū din timpulū lui Traianū (8).

Licuidele permutāndu-se în tōte limbele, *σαμφήρα* este „samsila“, de unde provinū directamente „sāmcellele“ romāne.

Chīarū dintr'o formă *samsira* Latiniī aū pututū face pe *samcilla*, înlocuindū pe *r* prin dupplulū *l*, ca în italianulū *pellegrino* din *peregrinus*.

Daciculū *s*, pe de altă parte, a trecutū la Romāni în *cī* întocmai ca în numele oltēnū allū încălțăminteī *cīocī* (9) din greco-latinulū *socci*, *σόκκοι*, papuci, pe care'lū aveau și Tracii după mărturia lui Esichiū (10).

Transițiunea e cea mai normală nu numai sub raportulū foneticū, dērū și din punctulū de vedere logicū.

În adevērū, ideia de tăiușū sēu verfū ascuțitū și ideia de sabiā se confundă.

Astū-feliū din arabulū *ḡafra*, tăiușū, derivă persianulū *ḡifar*, sabiā; cu samscritulū *karanda*, sabiā, se légă persianulū *kāri*, verfū ascuțitū; în dialectulū celto-irlandesū sabia și verfulū ascuțitū pōrtă acella-și nume de *calg* sēu *colg*, etc. (11).

Prin urmare, fonologia și logica concōrdă d'o potrivă a stabili provenința „sāmcellei“ nōstre din dacica *σαμφήρα*.

Dacii, la rōndulū lorū, primiseră cuvēntulū din Persia.

În limba persiană, ca și 'n vechiulū ei dia-

(8) *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f. t. 3, p. 281.

(9) Pontbriant, 130: «cīocī, chauffe-pieds, chaufferette.»

(10) Hesych., verbo *σόκκοι*.—Cf. *Lex. Bud.*, 121.

(11) Pictet, *Origines indo-européennes*, II, 220 și passim.

lectū bucharicū, sabia se chiamă pēnē astă-ḡi *ḡamḡir* (12).

Portulū Tracilorū în genere se assemena atātū de multū cu portulū persianū, încātū degia Ovidiū, vorbindū despre ramura getică dela gurele Dunării, dicea:

«... *Persica bracca tegit*» (13).

Acestă asemēnare de portū s'a constatū de cătră toți archeologiī prin passagele scriitorilorū classici și pe bazele anticelorū sculpture.

«Vestmētulū Persilorū—dice Montfaucon—nu differă de locū de allū Dacilorū» (14).

«Căllărețiī dacici — urmēză ellū mai de parte—sēmēnă aprōpe în tōte cu aī Persilorū» (15).

„Draconele—observă ellū în fine—a fostū semnulū caracteristicū allū Persilorū și allū Dacilorū» (16).

Astū-feliū se esplică pe callea istorică trecerea *ḡamḡirulū* persianū în *σαμφήρα* dacică, de unde apoi *samcilla*=*sāmcea* a Romānilorū.

Dela cine înse luat'aū inșiși Persii pe «ḡamḡir» ?

Rădēcina cuvēntulū e samscritulū *ḡas*, a uccide.

Acestū gruppū foneticū este susceptibilū de o formă nasală *ḡans* (17), ērū *ḡ* trece regularmente în limba persiană în *s* și 'n *ḡ*, bună-oră *paḡu* (pecus)=*pas*, *ḡankha* (concha)=*sank*, *ḡulaka* (equus generosus)=*ḡulak* etc.

(12) Klaproth, *Asia Polyglotta*, Paris, 1831, in-4, p. 242.

(13) Ovid., *Trist.*, lib. V, el. 10.

(14) Schatz, *Antiquitates Graecae et Romanae*, Norimbergae, 1763, in-f., p. 300: «Parthorum vestis Dacorum vestimento plane similis est...»

(15) *Ibid.*, 310: «Daci equites Parthis fere similes erant.»

(16) *Ibid.*, 312: «Draco Parthorum Dacorumque proprie signum erat.»

(17) Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, II, 364. — Pictet, II, 207: «ḡas, ḡans, caedere, laedere, ferire.»

Prin suffissul *i-lá* séu *i-rá*, radicala *çans*, a ucide, produce pe *çans-i-la* séu *çans-i-ra*, „armă ucidătoare“, de unde vine d'a-dreptulul persianul *gamşir*.

Aşa déró din India vorba trece în Persia și din Persia la Daci, moștenind'o aci legio-narii lui Traianu.

Totú dela Persi, ínse cu multú mai târ-diú, abia în epoca Cruciateró, aú addus'o din Asia celle-l'alte popóre neo-latine : ita-lianul *scimitarra*, francesul *cimeterre*, an-glesul *scymitar* etc., a cărora derivațiune din *gamşir* aú recunoscut'o de-multú filologii oc-cidentali (18).

În fine éroși dela Persi într'o epocá inter-mediara, după Daci și înainte de Neo-latini, aú căpetat'o prin vecinătate limbele semi-tice, chaldaică, siriacă și ebraică, sub forma de *safsera* (19).

La Semiți celle mai vechi essemple de ín-trebuințarea acestui cuvântú sunt numai din timpul lui Cristu (20).

Arabi și Etiopii nu-lú posedá, și semito-logií în deșertú s'arú încerca sa-i gássescá vre-o rădęcina indigená.

În acestú modú „sámceua“ románá are unú tatá la Daci, unú bunicu în Persia, unú strá-bunu în India, și nesce unchi pe de o parte la Ebrei, Siri și Chaldei, éru pe de alta în Italia, Francia, Spania și Anglia.

§ 13.

SELECȚIUNEA NATURALA ÎN ORIGINEA URBILORŪ.

Din paragrafi precedentí ne-amú convinsú că reacțiunea omului contra naturei este a-

(18) Littré, *Diction.*, ad vocem.

(19) Bochard, *De coloniis et sermone Phœnicum*, Francof., 1674, in-4, p. 615.

(20) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 393.

tátú de plină de pedece, încátú ori-unde ci-vilizațiunea a reușitú să prindá rădęcina, a trebuitú în cursú de mií de ani să lucreze unulú după altulú sutimi de popóre, péné ce la urma urmelorú cellú mai nou din elle să se pótá bucura de stratificata muncá a tu-turorú predecessorilorú sei.

E îngrozitorú, și totuși nu este încá de-stullú de completú.

Chiarú mií de ani și chiarú successiunea a sute de popóre, nu pretutindení sunt în stare să agiungá la unú gradú mai înaltú de cul-turá, ci numai în unele locuri într'o minimá minoritate de situațiunii.

Dupá cumú o speciá, unu tribú, o națiune derivá dintr'unú individu séu dintr'o singurá päreche, totu așa o urbe câtú de grandióasă provine dintr'o simplá locuință, dintr'o coli-bá, dintr'o vizuiná assemenea acelei „casa Romuli“ scobita sub paméntú și accoperitá cu paiá, de unde s'a înălțatú gigantica Romá.

Într'o lume utopicá, lipsitá de nenum-eratele *resistente* alle realități, fie-care individú arú produce o națiune, fie-care colibá arú deveni o urbe, fie-care germe arú dobandi o nedefinitá desvoltare; în lumea cea pozitivá ínse milliónele de începuturi sunt menite a peri luptándú pentru essistință, și pe cada-vrele milliónelorú abia supraviețuesce ici-collea câte unulú!

Acéstá „selecțiune naturalá“ în originea ur-biloru o vomú constata pe territoriulú Daciei.

§ 14.

STATISTICA RUINELORU ÎN MUNTENIA.

România nu posedá încá o chartá archeo-logicá, după cumú este, bună órá, acea a Bel-giei de Van der Moele séu a Italiei de Ma-rinoni, unde să fie indicate într'unú modú sistematicú tóte localități distinse prin pre-

sința anticităților de diverse caractere și din diferite epoce.

Sperăm că această regretabilă lacună o va astupa tractatul de Archeologia Română, pe care-lu prepară eruditul nostru amic d. A. Odobescu.

D'o cam dată, pentru a sci tóte ruinele din Terra-Romănescă, tóte puncturile pe unde s'aũ conservatũ ore-carĩ semne de vechi cetățĩ sėu orașe, amũ fostũ silitũ a recurge la unu procedimentũ mai puținũ sicuru și fórtẽ obositorũ, cetindũ in cursũ de o septemãnã din scórtã in scórtã celle 536 pagine alle „Dictionarulũ topograficũ“ allũ d-luĩ D. Frunđescu, de unde mĩ-amũ pututũ forma urmãtorulũ tabellũ pro-visoriu :

I. IN OLTENIA :

M
e
h
e
d
i
n
t
u
l
u.	}	1. <i>Balotescũ</i> , pl. Ocolũ;
		2. <i>Batoțũ</i> , pl. Blahnița;
		3. <i>Berca</i> , pe pėriulũ Desnãuțũ;
		4. <i>Bistrița</i> , pl. Ocolũ;
		5. <i>Braniscea</i> , pl. Cãmpulũ;
		6. <i>Breznița</i> , pl. Ocolũ;
		7. <i>Breznița</i> , pl. Motru-de-giosũ;
		8. <i>Cãtunulũ-de-susũ</i> , ibidem;
		9. <i>Corlãțellũ</i> , pl. Cãmpulũ;
		10. <i>Corzu</i> , pl. Dumbravã;
		11. <i>Cremene</i> , pl. Ocolũ;
		12. <i>Erghevița</i> , ibidem;
		13. <i>Govodarva</i> , ibidem;
		14. <i>Hinova</i> , ibidem;
		15. <i>Pisculũ luĩ Iacobũ</i> , ibidem;
		16. <i>Izvoare</i> , pl. Blahnița;
		17. <i>Izimșa</i> , pl. Cãmpulũ;
		18. <i>Lupșa-de-susũ</i> , pl. Motru-de-giosũ;
		19. <i>Monastire</i> , pl. Ocolũ;
		20. <i>Scãpãũ</i> , pl. Blahnița;
		21. <i>Tarnița</i> , pl. Cloșani;
		22. <i>Topolnița</i> , pl. Ocolũ.

R
o
m
ã
n
ã	}	23. <i>Bãbicu</i> , pl. Ocolũ;
		24. <i>Brastavățũ</i> , pl. Balta;
		25. <i>Cacalețĩ</i> , pl. Ocolũ;
		26. <i>Celeiu</i> , pl. Oltulũ-de-giosũ;
		27. <i>Corabia</i> , ibidem;
		28. <i>Frãssinetulũ</i> , lóngã apa Tesluũ;
		29. <i>Gãrcovũ</i> , pl. Oltulũ-de-giosũ;
		30. <i>Gostavățũ</i> , pl. Ocolũ;
		31. <i>Grosdibodũ</i> , pl. Balta;
		32. <i>Papazolescũ</i> ;
		33. <i>Reșca</i> , pl. Ocolũ;
		34. <i>Sadova</i> ;
		35. <i>Slãveni</i> , pl. Ocolũ.

D
o
l
g
i
n	}	36. <i>Bãrcuța</i> ;
		37. <i>Bradesci</i> , pl. Giũ-de-susũ;
		38. <i>Bucoveciorũ</i> , pl. Dumbravã;
		39. <i>Casa-alba</i> , lóngã Cãciulãtescũ;
		40. <i>Cerãtũ</i> , pl. Balta;
		41. <i>Cetatea</i> , pl. Cãmpulũ;
		42. <i>Cetatea-muierũ</i> , pl. Amaradiã;
		43. <i>Coica-mare</i> ;
		44. <i>Foișorũ</i> , pl. Giũ-de-giosũ;
		45. <i>Huniã</i> , pl. Cãmpulũ;
		46. <i>Negoru</i> , pl. Balta;
		47. <i>Plenița</i> , pl. Cãmpulũ;
		48. <i>Porana</i> , ibidem;
		49. <i>Rãcarĩ</i> , pl. Giũ-de-susũ;
		50. <i>Tarnava</i> , pl. Giũ-de-giosũ.

G
o
r
g
i
u	}	51. <i>Gura-Valașulu</i> ;
		52. <i>Vėrtu</i> , pl. Ocolũ.

V
ã
l
c
e
a	}	53. <i>Lóngã Rãmniculũ-Vãlcũ</i> ;
		54. <i>Trupina</i> , pl. Luncavățũ;
		55. <i>Riurenũ</i> , lóngã Ocnele-mari.

II. IN VALACHIA PROPRIU ȚISĂ :

T
e
l
e
o
r
m
ã
n	}	1. <i>Brãnceni</i> , pl. Marginea;
		2. <i>Brãtașani</i> , pl. Tėrgulũ;
		3. <i>Bugiorencã</i> , lóngã pėriulũ Tinosũ;
		4. <i>Calinescũ</i> , pl. Tėrgulũ;
		5. <i>Cetatea</i> , ibidem;
		6. <i>Coțescũ</i> , pl. Marginea;
		7. <i>Flãmãnda</i> , pl. Cãlmățuiũ;
		8. <i>Netoțũ-de-susũ</i> , pl. Tėrgulũ;
		9. <i>Orezũ</i> , lóngã Mavrodinũ;
		10. <i>Rica</i> , pl. Teleormanũ;
		11. <i>Storobãnesã</i> , pl. Marginea.

- Vlașca.** { 12. *Cetatea-fetei*, lângă Crevedia;
13. *Comana*, la gura Néslovului;
14. *Grădiștea-de-sus*, pl. Călniștea;
15. *Marotini*, lângă periul Comasca;
16. *Petrele*, pl. Marginea;
17. *Petroșani*, ibidem;
18. *Tămășescii*, pl. Glavacioc.
- Ialomița.** { 19. *Cetatea-fetei*;
20. *Făcăeni*, pl. Balta;
21. *Lehliu*, pl. Câmpul;
22. *Lucii*, pl. Balta;
23. *Piua-petrei*, ibidem;
24. *Rași*, pl. Ialomița.
- Ifov.** { 25. *Căsciora*, pl. Oltenița;
26. *Porcescii*;
27. *Spanțov*, pl. Oltenița.
- Bimic-Sărat.** { 28. *Stoboșia-amară*, pl. Grădiștea;
29. *Măcsinenii*, pl. Marginea-de-gios.
- Olt.** { 30. *Cetatea-vechiă*;
31. *Cetatea*, punct trigonometric.
- Buzeu Prahova.** { 32. *Cetatea-vechiă*;
33. *Urtași*, pl. Cricov.
- Muscel.** { 35. *Gura-Gărluței*, pl. Balta.
36. *Jidova*, lângă Câmpu-lung;
37. *Micescii*, pl. Rîuri;
38. *Rucăr*, pl. Dimbovița.
- Argeș.** { 39. *Cetatea*, lângă obârșia Vedii;
40. *Negru-vodă*, pl. Lovisce;
41. *Poilogi*, lângă Cărpeniș.

Eccé dero noue-deci și șesce localități în Muntenia, unde s'ați găssit pene 'n șillele nostre urmele unui anticu traiu urbanu.

Aședatu după districte și după cele doue mari despărțiri tradiționale alle Terrei-Romanesci, acestu tabellu devine de o extremă însemnătate, deși este susceptibilu de unele corecțiuni, de cari în genere cam are nevoia lucrarea d-lui Frunțescu.

In casulu de față, din fericire, errorile potu consista în cifre isolate, deru nu în raportulu dintre cele doue giușetăți alle tabellulu, căci miș-lócele de informațiune despre

totalitatea țerei fiindu de acela-și natură, urmază că decă d. Frunțescu a greșitu într'o parte, a trebuitu să greșescă în acela-și mesură și relativamente la cea-l'altă, decă a ommisú séu a adausú ce-va în Oltenia, totu așa a ommisú séu a adausú ce-va și 'n Valachia propriă, astu-feliu că 'n resultatú plusurile și minusurile compensându-se, proporțiunea generală între ambi termeni remâne a-prope essactă.

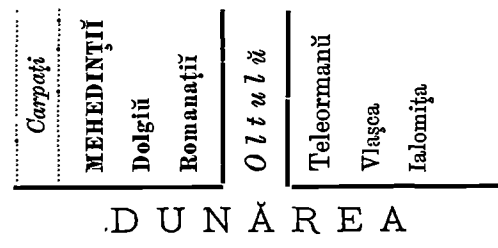
Din 96 puncturi cu ruine, 55 sunt în Oltenia și numai 41 în Valachia propriă; adecă cele cinci districte oltene, numai cinci peste totu, coppindú mai multe resturi de vechi concentrațiunii decatu cele doue-spre-deci districte ne-oltene.

Giudețele danubiane Mehedințulu, Romanatulu, Dolgiulu, Teleormanulu, Vlașca și Ialomița numera la unu locu 74 puncturi cu ruine, întrecendu cu 22 pe tote cele-l'alte giudețe intrunite.

Mehedințulu, a șapte-spre-decea porțiune teritorială administrativă, offeră 22 puncturi, posedendu astu-feliu ellu singuru o pătrime din totalitatea ruinelor.

Nemicu nu pote fi mai elocinte ca acestă neașteptată statistică.

Reprodusă pe o mappă a Terrei-Romanesci și indicându-se importanța relativă a districtelor prin mărimea litterelor, ea delimitază în următorulu modu acea zónă, unde reacțiunea omulu contra naturei a pututu fi la noi cea mai efficace:

Maî pe scurtû, din tôte subdivisiunile Munteniei o colibă avea celle maî multe sorturi de a deveni urbe maî cu sémă in Mehedințu, pe a doua tréptă in Dolgiu și 'n Romanațu, pe a treia in Teleormanu, pe a patra in Vlașca și Ialomița, pré-putine pe ațuri.

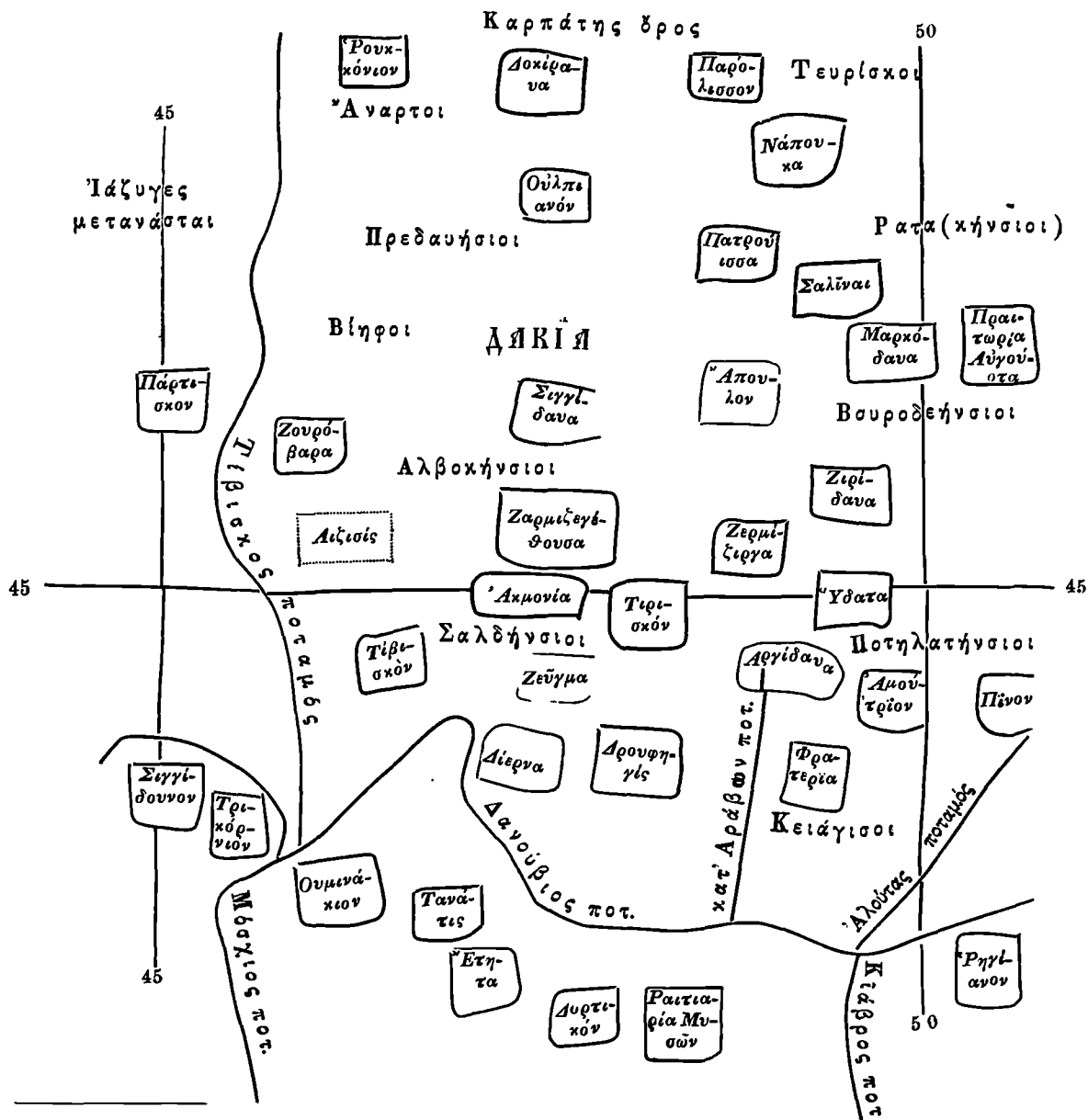
Ceța-ce resultă din statistica ruinelor, se confirmă prin geografia lui Ptolemeu.

§ 15.

DACIA SUB PTOLEMEU.

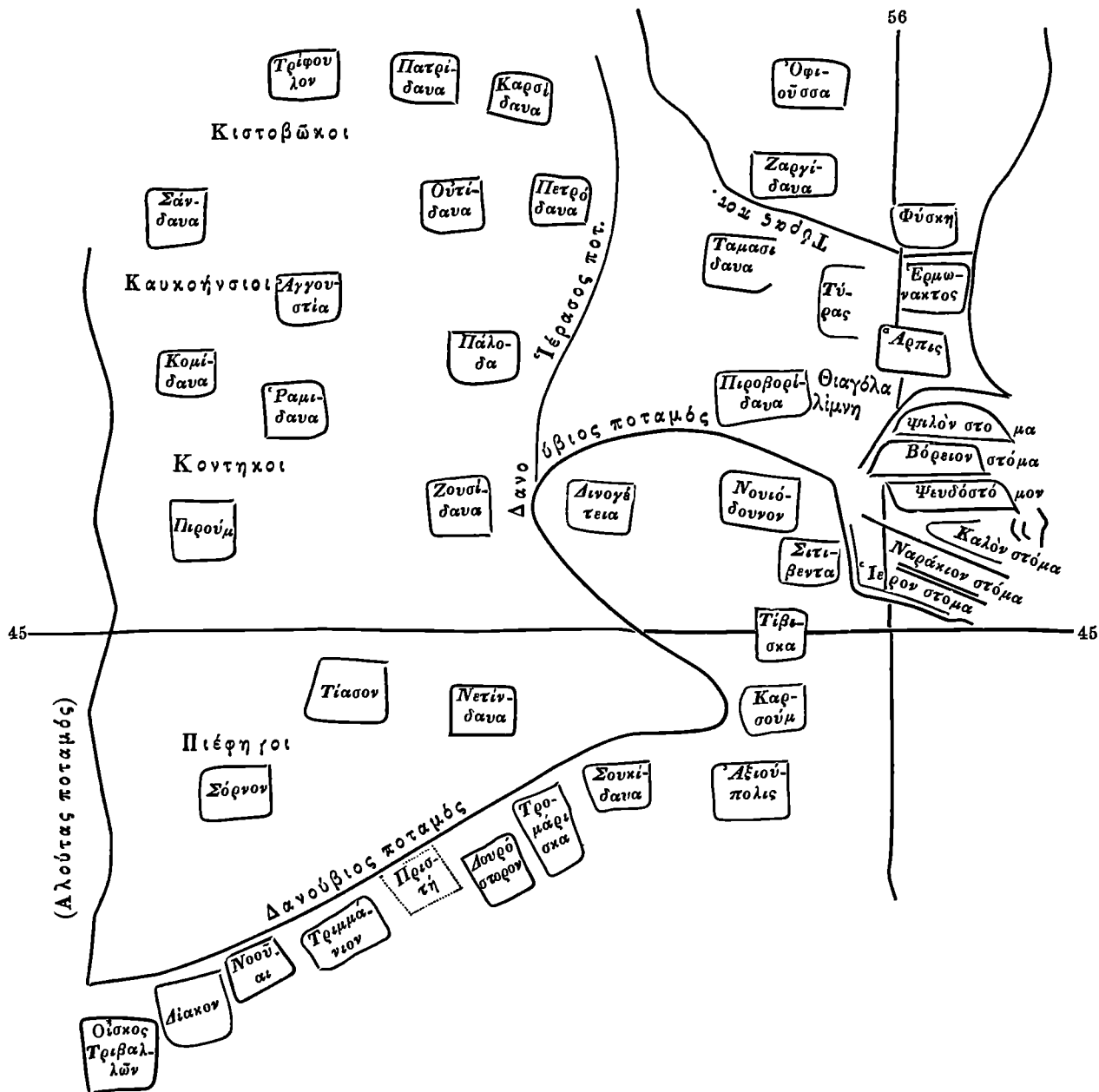
Noî reproducemû maî gîosû din prețiosulû manuscriptû vatopedianû, copiatû in secolulû XIII după unû essemplarû fórte vechiû, in-treaga chartă a Daciei, așa după cumû o schițase marele cosmografû alessandrinû puținû timpû in urma lui Traianû (1):

I. Spre appusû de Oltû.

(1) *Géographie de Ptolémée*, édition photolithographique, Paris, 1867, in-4 ma.j.

II. Spre răsăritul de Oltū.

Acéstă reproducțiune, ună adevărată capū-d'operă de arta tipografică, presintă cellū mai perfectū *fac-simile* allū tuturorū trăsurrelorū, essecutatū prin linie strāmbe cu stricta pază a distanțelorū după originalū.

■ Totala mappă a Daciei copprinde doue secțiuni de o mărimē aprōpe egală, separate

una de alta printr'unū mare fluviū ce se vērsă in Dunăre.

Pentru a înțellege acéstă divisiune, este necesarū a recurge la testulū lui Ptolemeū, unde ni se spune că rīulū Oltū, Αλοῦτας ποταμός, „desparte Dacia“: διαίρει τὴν Δακίαν.

Astū-feliū secțiunea I represintă porțiunea

Daciei spre appusă de Oltă, adecă Oltenia pênă la Temeșă și o buccată vestică a Transilvaniei, cari constituaă Dacia propriă ăisă, unde se și afflă scrisă cu littere capitale numele **ΔΑΚΙΑ**; pe cândă secțiunea II se referă la porțiunea Daciei spre resărită de Oltă, adecă Valachia cea mare, Moldova, Bessarabia și o buccată ostică a Transilvaniei, o regiune mai multă getică, sarmatică și scitică decâtă dacică în înțellesul strictă allă cuvântului; ambele secțiuni formândă inse întregimea teritoriului română de astă-ăi.

Pentru ca să putemă precisa pe acestă mappă întinderea actuală a Țerei-Romănesci, cată să luămă dreptă basă următorele trei puncturi bine determinate:

1-o. Pe ăermulă sudică allă Dunării orașulă *Trismis* sėu *Trosmis*, alle căruia ruine cu șapte inscripțiuni autentice s'au descoperită nu de-multă la Iglița între Macină și Hârsova cam în fața Brailei ⁽²⁾ și care se afflă în testulă lui Ptolemeu între Carsum și Dinogetia, ambele localități indicate pe mappă;

2-o. *Dierna*, pe care însuși Ptolemeu o aședă fôrte limpede la cotitura unde se vėrsă în Dunăre riuleșulă Cerna, adecă pe loculă actualului țergușoră Orșova, ceia-ce concordă cu tôte celle-l'alte fontăne istorice ⁽³⁾;

3-o. În fine, capitala dacică *Zarmizegetusa*, pe care unanimitatea monumenteloră geografice, istorice și epigrafice o pune în vallea Hațegului la marginea nord-vestică a Munteniei ⁽⁴⁾.

Așa dero, trăgândă o liniă pe Dunăre dela

(2) Lauriană, *Cetatea Troesmis*, în *Tesaură de monumente*, t. 3, p. 197-202.—Cf. Ovid., *Pont.*, IV, 9.—Procop., *De aedif.*, IV, 11.—Constant. Porphyrog., *De themat.*, II.—*Tabula Peutinger.* etc.

(3) Cestiunea Diernei s'a debătută pe largă în *Istoria critică*, vol. 1, p. 273-78.

(4) Ukkert, *Skythien*, 617.

Trosmis, adecă dela ună punctă intermediară între Carsum și Dinogetia, și continuând'ă în lungulă fluviului spre Dierna, avemă hotarulă sudică allă Țerei-Romănesci, căruia 'i corespunde ca fruntariă nordică o liniă trasă ce-va mai glosă de Zarmizegetusa éroși spre Trosmis.

O dată stabilită acestă delimitațiune aprossimativă, noi gassimă pe mappă lui Ptolemeu următorele urbi în celle doue subdivisiuni alle Munteniei:

In Oltenia :

Dierna ;
Druphegis ;
Tiriscum ;
Phrateria ;
Amutrium ;
Hydata ;
Zeugma ;
Akmonia ;
Argidava ;
Pinum .

In Valachia propriă :

Netindava ;
Tiasum ;
Sornum .

Astă-feliă Oltenia ea singură, deși mai multă decâtă pe giumătate mai mică, totuși posedă dece urbi, pe cândă în restulă ăerei vedemă abia patru !

Și nu dece, ci ună-spre-deci, căci Ptolemeu a uitată încă a însemna pe mappă orașulă Arcinna, pe care'lă menționeză în testă.

Decă vomă mai adănga Pelendova, Castra-nova, Romula și Rusidava, puse pe Tabla Peutingeriană la mișă-locă între Amutrium și trecătorea Oltului ⁽⁵⁾, ne vomă speria de a gassi în Oltenia cincă-spre-dece orașe, de cincă ori mai multe decâtă pe laturea teritorială fără comparațiune mai întinsă dintre Oltă și Siretă.

Tabla Peutingeriană mai pune totă în Oltenia o urbe Acidava, pe care noi inse o bănumă nu cumă-va a fi identică cu Argidava lui

(5) Katancsich, *Orbis antiquus*, 379-80.

Ptolemeu, corumpându-se numele primitivă prin omiterea licuidei, căci altă-mintrea amă avé în Muntenia 16 orașe oltene contra a 3 ne-oltene!

Acéstă disproporțiune urbană nu se pôte atribui vre-unei lipse de informațiunii din partea ilustrului geografu alessandrinu despre porțiunea orientală a Țerei-Romănesci; din contra, tocmai pe dēnsa ellu o cunoșcea cu multu mai bine, ca una ce se afla mai aprópe de Marea-négră în vecinătate cu vechile colonie ellenice și semi-grece din Bulgaria, pe cari mappa de față le înșiră una după alta pe totu lungulu meridionalu allu Dunării spre resăritu de gura Oltulu: Noviodunum, Dinogetia, Carsum, Sucidava, Transmarisca, Prista, Trimamium etc.

Mulțimea urbilorū oltene în allăturare cu cele ne-oltene n'a pututu să nu însuffle lui Ptolemeu o noțiune falsă despre însăși configurațiunea teritorială a Daciei, făcēndu-lu a crede că Oltulu o divide în douē buccăți de aceia-și mărime.

Statistica ruinelorū ni-a datu în Oltenia 55 localități, éru în Valachia propriă 41, adecă o proporțiune de $1 \frac{1}{3}$ cătră 1.

Admittēndu-se că cea ānteiă este numai de douē ori mai mică decâtu cea-l'altă, raportulu devine de $2 \frac{2}{3}$ cătră 1.

Geografia lui Ptolemeu ni dă în Oltenia 15 orașe, éru în Valachia propriă numai 3, cea-ce ecuivaléza, duplicāndu-se éroși cele oltene, cu o proporțiune de 10 catră 1.

Acéstă comparațiune e fórte instructivă.

Pe mappa ptolemeiană sunt înscrise numai urbile cele importante, a cărorū essintință a fostu cunoscută pēnē 'n Egiptu; pe cându statistica ruinelorū coprinde în cea mai mare parte nesce stabilimente de o însemnătate de totu secundară, dintre cari o

sémă aū pututu avé scurta durată a unei fortificațiunii momentane pentru respingerea unui inamicu.

În acestu modu, ambele nōstre călăuze în urmărirea selecțiunii naturale în privința orașelorū pe pământulu Munteniei se completéza una pe alta, arătāndu-ni că, din vechimea cea mai depărtată și pēnē la timpūi relativamente moderni, omulū a avutū în genere o înlesnire mai multu ca îndouită de a se așéda în Oltenia decâtu în restulu țerei, și o facultate îndecită de a funda acollo comunități vaste și solide.

Chiaru în Valachia propriă, precumu amū veđutu, din cele 41 ruine o a patra parte se afflă anume în Teleormanu, adecă éroși lōngă Oltu, scāđēndu apoi successivamente numărulu lorū în Vlașca și 'n Ialomița.

Nu e greū a commenta aceste cifre.

Commoditățile comerciale alle Dunării în apropiare de Pontu ademeniau pe trecători a se stabili pe brăulū teritorialu spre occidente de Braila, déru miasmele febrifere alle bălțilorū de apă mixtă dulce-sărată distrugeau cu grāmādă aceste successive încercări de colonizare, séu îndemnau pe omū a'și căuta departe unū aerū mai salubru, pe care nu'lū putea găsi decâtu numai în munți séu pe țermulū mării.

În adevēru, mappa lui Ptolemeu ni arrétă urbile agglomerāndu-se d'o-dată în Transilvania, în regiunea muntósă a Moldovei și pe littoralulu maritimū allu Bessarabiei; nicāiri înse accumulațiunea lorū nu este mai pronunțată ca în Oltenia, unde Carpații se întēnescu cu Dunărea, împācāndu astū-feliū condițiunile igienice cu interesele mercantile, și nicāiri acéstă viuéța urbană nu appare mai nullă ca în spațiulu inferiorū dintre Prutu și Oltu, unde tōtă superioritatea comer-

cială a pozițiunii nu pôte compensa ucciđe-tórea acțiune a climeí. (6)

Ceia-ce ní-a constatatü mai susü statistica și chartografia, mai trebui completatü pe cal-lea filologică.

§ 16.

CE ÎNSEMNA «DAVA» LA TRACI?

Pe mappa lui Ptolemeü ne întimpină în Dacia o grămadă de numi urbane cu fina-lulü „dava“: Patri-*dava*, Karsi-*dava*, San-*dava*, Petro-*dava*, Uti-*dava*, Marco-*dava*, Ziri-*dava*, Singi-*dava*, Komi-*dava*, Rami-*dava*, Piro-*bori-dava*, Tamasi-*dava*, Zargi-*dava*, Zusi-*dava*, Argi-*dava* și Netin-*dava*, affară de Klepi-*dava* în Sarmația, de Suci-*dava*, Capi-*dava* etc. în Mesia, și fără a mai vorbi de Pelen-*dava*, Rusi-*dava*, Burri-*dava* și altele de pe Tabla Peu-tingeriană.

Trecëndü mai în fundulü territoriulü trans-danubianü, Ptolemeü ni mai dá pe Termi-*dava* în Macedonia, unde se mai găscesce Desu-*daba* în Titü-Liviü (1) și Quime-*daba* în Procopiü (2).

Cuvëntulü „dava“ dincóce de Dunăre, „daba“ în dialectulü macedonianü, estè evidentamente tracicü; dérü ce însemnézá?

La prima vedere s'arü päré că termina-țiunea „dava“ arü fi semnificândü „orașü

(6) Despre influința mortiferă a bălților mixte veđi Michel Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée*, Paris, 1869, in-8. t. 1, p. 415.— Orfila et Parent-Duchâtel, *Influence des émanations marécageuses*, în *Annales d'hygiène*, Paris, 1834, in-8, 1-e série, p. 251. — Foissac, *De l'influence des climats sur l'homme*, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 517. — Becquerel, *Traité d'hygiène*, Paris, 1864, in-8, p. 253.— Boudin, *Traité de géographie médicale*, Paris, 1857, in 8, t. 2, p. 150 etc.— Despre influința salutară a munților veđi Lévy, I, 314.— Becquerel, 169.— Rochard, *Acclimatement*, în *Nouveau Dictionnaire de médecine* (Jaccoud), Paris, 1864, in-8, t. 1, p. 186. — Isensée, *Elementa Geographiae medicinalis*, Berolini, 1833, in-8, 107 etc.

(1) XLIV. 26.

(2) *De aedif.*, IV, 2.

dacicü”, cu atâtü mai multü că Greci și Latinií numiaü pe Daci *Davi* (3).

Acéstă ipotesă, fórte naturală și fórte ve-chiă (4), se înlătură cu totulü prin simpla considerațiune că urbile cu „dava“ se afflaü în Sarmația, în Mesia, în Macedonia; și nu numai atăta, dérü majoritatea lorü pe țer-mulü nordicü allü Dunării ni se presintă anume spre resăritü de Oltü, adecă affară din territoriulü dacicü propriü đistü, allü căruia simbure era în Oltenia, Temeșiana și porțiu-nea occidentală a Transsilvaniei.

Prin consecința, *dava* nu pôte fi „dacicü“.

Cuno presupune că arü proveni din sam-scritulü *tavás*—tare séü *távas*—tăria (5).

Arü avé dérü înțellesulü de „forterēja“.

Plausibilă în aparința, acéstă origine nu se pôte admite dintr'o cauză fórte ponderósă.

Vorbele samscrete *távas* și *tavás* fiindü ab-solutamente străine tuturorü cellorü-l'alte limbe indo-europee, sunt nesce formațiunii posterióre separațiunii trunchiulü arianü în mai multe ramure.

Singura etimologiă solidă resultă dintr'unü passagiü allü lui Varrone.

Ellü đice:

„Insuși numele orașului Teba, derivatü „dela natura terrëmulü, érü nu dela numele „fundatorului, probézá anterioritatea viueței „câmpene assupra celei urbane. În adevërü, „în antica nóstră limbă, ca și pënë astă-đi în „dialectulü eolianü, originarü din Beoția, o

(3) Strab., VII, 3, § 12.— Cf. Ahrens, *De dialectis aeo-licis*, Gottingae, 1839, in-8, p. 35.

(4) Zamosius, *Analecta lapidum in Dacia*, Patavii, 1593, in-16, p. 16 retro: «Sergi-dava à Davis et Sargetia amne dicta.»— Cf. Vaillant, *La Romanie*, Paris, 1844, in-8, t. I, p. 79—80.— Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, t. I, p. 190 etc.

(5) Cuno, *Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde*, Berlin, 1871, in-8, t. I, p. 243.

„măgură se chiamă *teba*. Chiară acuma Sabinii, posteritatea Pelasgiloră din Grecia, întrebuintează acestă vorbă, după care și o movilă milliariă în Sabinia pe callea Salaria nu departe de Reate se numesce Teba“ (6).

Acella-și înțellesă de măgură avea în Asia mică cuvântul *taba* la Lidii, poporū semi-tracicū sėu cellū puținū în cea mai strinsă legătură cu Traciū (7).

În Lidia, în Grecia, în Italia, dela Marea-nėgră pėnė la Adriatică, noi dămū peste *teba* sėu *taba* în accepțiune de măgură.

Corssen, izolându arbitrariamente cuvântul sabinū de familia grėcă și lidiană, presupune mai ănteiū că forma cea corectă arū fi fostū *tefa* fiindū că unū munte în Campania se ăicea Tifata, și apoi din acestū imaginariū *tefa* creăndū unū prototipū *stefa*, illū apropiă de germanulū *stif* sėu *steif*, durū, deducėndū pe ambele din sanscritulū *stabh*, a întări (8).

La o asemenea violentă procedură a împinsū pe illustrulū filologū dorința de a reduce tóte la tulpină ariană (9), uítăndū că amestecul pre-istoricū cu Turani sėu cu Chamii n'a pututū a nu lăssa și ellū pretutin-

(6) Varro, *De agricultura*, lib. III, § I: «Nec minus opipidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere, non a conditore nomen ei est impositum. Nam lingua prisca et in Graecia Aeoleis Boeotii sine afflatu vocant colles Tebas: et in Sabinis, quo e Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cujus vestigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate milliarius clivus appellatur Tebae».

(7) Mommsen, *Die unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850, in-4, p. 300.—Pott, *Die Personennamen*, Leipzig, 1859, in-8, p. 458.

(8) Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868-70, in-8, t. I, p. 162.

(9) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 79, observă despre Corssen: «Den Fehler, Alles erklären zu wollen, hat Corssen freilich nicht überall vermeiden.»

deni urme limbistice mai multă sėu mai puțin pronunțate.

Daciculū *dava*, macedoniculū *daba*, lidianulū *taba*, proto-elleniculū și italiculū *teba*, totū d'a-una în simțū de măgură, n'aū eșitū dintr'o sorginte indo-europeă.

Acestū termenū sub amėndoue formele, cu *da* și cu *te*, essistă pėnė astăđi în tóte limbele turanice, în cari *dava* însemnėză munte și *teba*—movilă.

Éccē unū registrū de ambele întrebuintări după doue-đeci dialecte turco-tatare:

I. D a v a—munte:	II. T e b a—movilă:
1. Dialectulū baraba: <i>dawu</i> și <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
2. » » de Tobolsk: <i>taw</i> ;	<i>tūbe</i> ;
3. » » uigurū: <i>tach</i> ;	
4. » » de Kazan: <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
5. » » bașkirū: <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
6. » » meșcerēcū: <i>tau</i> ;	<i>itūbā</i> ;
7. » » nogaicū: <i>tau</i> ;	<i>tepe</i> ,
8. » » ciaziiicū: <i>tau</i> ;	
9. » » cinlimicū: <i>tag</i> ;	
10. » » de Kuznețk: <i>tag</i> și <i>tuu</i> ;	<i>tūbe</i> ;
11. » » kangazicū: <i>tag</i> ;	
12. » » kirgizicū: <i>taw</i> ;	<i>tūbā</i> ;
13. » » de Chiva: <i>tag</i> ;	
14. » » turcomanū: <i>taw</i> ;	<i>tūbā</i> ;
15. » » qaraciaicū: <i>taw</i> ;	<i>tebō</i> ;
16. » » qumūq: <i>tau</i> ;	
17. » » qisylbașicū: <i>dagh</i> ;	
18. » » qasachū: <i>daag</i> și <i>dagh</i> ;	<i>tapa</i> ;
19. » » ottomanū: <i>dag</i> ;	<i>tepe</i> și <i>depé</i> . (10)
20. » » ciuvașicū: <i>tu</i> .	

Să se noteze că Traciū, affară de formele *dava* și *daba*, cunosceaū de asemenea pe aceea cu *deva*, *dapa* și *depa*, astū-feliū că 'n Mesia orașulū Zal-*dava* se numesce Zel-*depa* în Ierocle și Zal-*dapa* în Procopiū și 'n Teofilactū; orașulū Skai-*dava*—Ske-*deva* în Procopiū; unū altū orașū Sana-*dapa* în Geografulū Ravennatū (11) etc.

(10) Klaproth, *Asia Polyglotta, Sprachatlas*, Paris, 1831, in-f., p. XXVI și XXX.

(11) Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, Leipzig, 1848, in-8, t. 3, p. 1096, 1097, 1100.

În limba albanesă, prețioasa mōște a anticului graiū tracicū, *tepe*, articulatū *tepeia*, se chiamă movila.

Albanesii posedă totū-o-dată verbulū *teperoig*, a covērși, „ich bin überflüssig, bleibe übrig, übertreffe“, și adverbialū *teper*, d'asupra, „darüber“, formândū câte-trelle dice-rile o strinsă familiă indigenă (12).

Pe de altă parte, termenulū ni apare într'o intimă legătură cu Egiptulū.

Degia Varrone punea pe eoliculū *teba* față în față cu celebra metropolă a Egiptului cea cu o sută de porți, *ἐκατόμυλος*, și cu omonima capitală a Beotiei cea fundată de Fenicianulū Cadmū venitū totū diu Egiptū.

Strabone mai menționēză alte trei Tebe, tōte în regiuni tracice și 'n apropierea Egiptului : o Tebă în Tessalia, *Θηβαι Φθιώτιδες*, o Tebă în Licia, *Θήβη*, și o Tebă în Troada, *Θήβη ὑπὸ Πλάκῃ ὀληέσση* (13).

În vechia limbă egiptenă, după cumū se citește în ieroglife, verbulū *teb*, duplicatū în *tebteb*, însemnēză a rădica, „élever en haut“, de unde *tep*, *tepi*, *tepai*, avēndū mai multe accepțiuni, dintre cari celle mai caracteristice sunt : 1-o, capū ; 2-o, vērfulū ; 3-o, d'assupra (14).

Accepțiunea egiptenă adverbială *tep* — „d'assupra“ formēză o admirabilă coincidență cu albanesulū *teper* — „d'assupra“.

Resultă că unū prototipū *taba* în înțelesū de înălțime, fie munte, fie movilă, de unde s'aū născutū lidianulū *taba*, macedoniculū *daba*, daciculū *dava*, elleniculū *θήβη* = *θάβα*, italiculū *teba*, egiptenulū *tep* și albanesulū *tepe*, este o moștenire din acea ultra-immemorială epocă, cândū popōrele ariane nu intraseră încă

în Europa, pe care o ocupaū triburi turano-chamitice.

Numai printr'unū amestecū de totū primordialū allū Chamitilorū cu Turanii și apoi allū resturilorū turano-chamitice cu Tracii, se pōte esplica mai cu deosebire întrēga familiă verbală, adverbială și substantivală *tep* la Egipteni și la Albanesi.

Lăssândū acumū la o parte căllētoriele cuvēntului și mulțumiți de a sci cu certitudine semnificațiunea'ī în limba dacică, să ne 'n-țōrcemū la nomenclatura lui Ptolemeū.

Tōte orașele cu finalulū *dava* aū fostū clădite pe locuri rădicate, pe dēlluri, pe colline, correspundēndū litteralmente numirilorū germane cu terminațiunea *berg*, cellorū slavice cu *gora*, cellorū franceze cu *mont* etc.

Să luāmū dreptū esemplu orașulū „Ziri-dava“.

În paragrafulū 6 amū demonstratū că 'n tōte limbele tracice *z* correspundea samscritului *h* și ellenicului *χ*, precumū se constată din numele vinului la Traci *zala* = samscritulū *hala* și elleniculū *χάλις*, din numele secarei *vrizi* = *vrîhi* etc.

O lucrare de totū recinte a lui Fick asupra dialectului tracicū allū Frigianilorū confirmă conlusiunea nōstră prin altele șesse esemple, și anume :

Frigianulū *zalka*, erbă = samscritulū *hari-ka*;

Frigianulū *ezis*, ariciū = greculū *ἐχίνος*;

Frigianulū *zeuma*, sorginte = greculū *ζῆμα*;

Frigianulū *zetna*, ușă = samscritulū *ghad-na*;

Frigianulū *zemele-n*, barbarū = greculū *χθαμαλός* ;

Frigianulū *mazeu-s*, deū = samscritulū *maghavan* (15).

(12) Hahn, Lex. p. 129.

(13) Strab., passim.

(14) Brugsch, *Hieroglyphisch - demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8, t. 4, p. 1534-35.

(15) Fick, *Phrygische Glossen*, în Kuhn, *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1872, in-8, t. 7, p. 360-382.

Daciculă *ziri* corespunde dérö samscritului *hari*, zenticului *zairi*, verde.

„Ziri-dava“ înseamnă „Muntele-verde“, ca *Grünberg* la Germani, *Vermont* la Francesi, *Zelenahora* la Slavi, séu ca oraşellul neapolitană *Monteverde* de lîngă Melfi.

§ 17.

VIUÉŢA DE CODRU.

Amă vădută că, pentru ca civilisaţiunea să se fi putut încuibă pe mallul stîngü allü Dunării, aü trebuitü să se lupte cu natura, directü séü indirectü, nu numai ginţi peste ginţi şi popóre peste popóre în cursü de millenie peste millenie, dérü încă tóte pe rîndü să 'şi allégă în acestü secolarü resbellü allü spiritului umanü contra materiei tellurice şi atmosferice câte-va puncturi strategice excepţionale, unde victoria devenia mai probabilă.

Atari adăposturi de „selecţiune naturală“, gässite după unü şirü de pipăiri nenorocite de giurü în giurü, a fostü la noi Oltenia pe prima liniă, apoi Transsilvania, unü colţuşorü nordicü allü Moldovei şi peteculü marinü de lîngă gura Nistrului.

Vorbindü în limbagiü militarü, chiarü pe acestü teatru de operaţiune omulü mai trebuia să 'şi caute şi să nemeréscă puncturi tactice, stabilindu-se anume pe măgure, de unde decurge că majoritatea oraşelorü purta în códă termenulü „dava“, adecă *munte*.

Communele se clădiaü şi prosperaü pe înălţimi în mişü-loculü secolarei vegetaţiunii a unei nature primordiale.

Antica vorbă „codru“ conservă la noi pêne astă-đi memoria acellorü stabilimente muntose şi păduroşe totü-o-dată.

În Dacia Traiană acestü cuvêntü înseamnă

o pădure mare: *sylva grandis*, *Waldung*, *forêt* (1).

La Româniî din Istria „codru“ se chiamă numai muntele, mai păsträndü acollo în dialectulü unei singure localităţi semnificaţiunea de „munte pădurosü“ (2).

La Arnăuţi „kodre“ vrea să đică măgură, *Hügel* (3).

Numai Albanesiî şi Româniî în Europa posedëndü pe „codru“, derivaţiunea eminentemente tragică a termenului e mai pe susü de orice îndouélă, precumü şi înţellesulü séü originarü de *munte-pădure*.

Prin etimologiă, această vorbă appartine la unü gruppü fórte interesantü de compoziţiunii ariane primitive, constatată de cătră Pott şi verificată apoi de Pictet: gruppulü *esclamativü*.

Astü-feliü, de essemplu, samscritulü *ká-vârî*, umbrellă de plóia, se compune din *ká+vârî*, „ce accoperişü!“; *kavasa*, armură, din *ka+vasa*: „ce vestmêntü!“; *karpata*, drenţe, din *ka+r+pata*: „ce îmbrăccăminte!“; *karbhaşa*, crastavete, din *ka+r+bhaşa*, „ce hrană!“ etc. (4)

„Codru“ represintă dérü essactamente, cu scăderea regulată a vocalei, formaţiunea samscrită *kadru* din *ka+drü*, „ce arbore!“ adecă „ce mulţime de arbori!“

Fără a cunnósce termenulü româno-albanesü, Pictet bănuia că din acelaşi gruppü esclamativü arü deriva greculü *κέδρος* (5); şi este ciudatü că, fără a fi fostü câtü de puţinü iniţiatü în filologiă, bêtrânelü epi-

(1) *Lex. Valavh.*, 131

(2) Ionü Maiorescu, *Vocabularü Istriano-românü*, în *Columna lui Traianü*, 1873, p. 43: «codru, munte; la Jieiu-neni munte pădurosü».

(3) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 47.

(4) Pott, *Etymolog. Forsch.*, II, 2, p. 426 sqq.

(5) *Origines*, I, 214.

scopu transilvanu Bobu deducea pe allu nostru codru din „cedrus“ (6).

Este evidente ca nici *κέδρος* nu provine din *codru*, nici *codru* din *κέδρος*; ambele inse au decursu pe o calle nedependinte din acefasi tulpina *kadru*.

La Greci samscritulu *ka+dru* represinta pe unu arbore isolatu, pe candu la Albanesi si la Romani ellu capeta estensiunea unui munte accoperitu de vegetatiune.

Este posibilu ca la Traci *codru* sa fi avutu ambele aceste semnificatiuni, precumu la Latini unulu si acela-si cuventu, *silva*, insemna totu-o-data nu numai o padure mare, deru si pe unu singuru copaci, buna ora in Propertiu :

«Nemus omne intendat vertice silvas (7)»,

seu in Seneca :

«Ingens arbor gravi silvas minores urget (8).

Totu astu-feliu si francesesce *bois* este arbore si padure in acela-si timpu.

Nu e de prisosu a mai observa, sub raportulu foneticu, ca din latinulu *quadrum* Bizantinii au facutu *κόδρα*, eru Romani „codru de pane“ seu „codru de mamaliga“, adeca o buccata patrata, *κοδρίτης ἄρτος* in Suida (9), scadendu astu-feliu pe *ka* in *ko* intocmai ca in padurea „co-dru“ din arianulu „ka-dru“.

Certitudinea filologica a acestei etimologie este dero perfecta din tote punturile de vedere.

Originea dacica a „codrului“ coincide in

(6) *Dictionarū rumānescū*, Clugiū, 1822, in-8, t. I, p. 218.

(7) *Propert.*, I, 14, 5.

(8) *Seneca, Oedip.*, 542.

(9) *Du Cange, Glossarium meūiae graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f, p. 674.—Cf. *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f., t 2, p. 337.

limba romāna cu originea dacica a vegetatiunii cellei mai de munte: *bradū* si *stegiarū*.

Degia d. Bolliacu constatase ca unulu si acela-si arbore se chiama romānesce *bradū* si in limba albanesa *bred* (10); trebuia sa dica mai correctu *breð*, articolatu *breði* (11).

Forma cu *a*, dupa legile fonologice, fiindu fara contestatiune cea mai vechia, albanesulu *breð* inlocuesce pe unu primitivu *brað*.

In limba armena, unu anticu dialectu tracicu, forte degeneratu, deru mai conservandu inca destulle urme alle descendinte, o specia mare de popu se chiama *pardī* (12), cea-ce corespunde din puntu in puntu albanesulu *braði*, caci *p* la Armeni esprima celle mai de multe ori pe indo-europeulu *b*, de essemplu: *pant*=samscr. *bandh*, *pagoig*=lat. *baculus*, *pazoig*=zend. *bāzu* etc. (13), eru catu privesce metatesea *pardī* in locu de *pradi*, degia Bopp a observatu ca „nici o littera nu schimbă locul mai lesne ca *r*“ (14).

Aşa dero la Romani, la Albanesi si la Armeni, trei gruppe cari, in diverse moduri si din diverse timpuri, descindu d'o potrivă din ginta tracică, noi aflam termenulu *brad* in acela-si intellesu de *abies* seu generalmente de unu mare arbore.

La Greci, la Latini, la Slavi, la Litvani, la Germani, la Celți, ellu nu se gassesce.

Societatea nostra Academică ni spune, ce' dreptu, ca „din datele scriptorilor Romani

(10) *Currierulū romānescū*, Buccur., 1846, in-4, p. 721.

(11) *Hahn, Alban. Stud.*, Lex. p. 16.

(12) *Collection des historiens de l'Arménie*, éd. Langlois, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 31.

(13) *Petermann, Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 17.

(14) *Bopp, Gramm. comparée*, tr. Bréal, I, 28, § 1: «aucune lettre ne changeant aussi aisément de place que *r*.»

bratus era unu arbore pururea verde" (15); dérú acéstă gravă asserțiune, ca și întregulu dicționarú allú venerabilei corporațiunii, basatú pe o completă nescire de totú ce s'a lucratú în secolulu nostru pe terrêmulú filologicú, este o pura glumă.

Ce însemnézá nedefinita frasă: „din datele scriptorilorú Romanii?”

Ore așa se vorbesce?

Carí scriptorí?

Ce feliú de date?

Fiindú-că Academia n'o îmuresce, s'o spunemú déro noi.

Ecce passagiulú din naturalistulú Pliniú:

„*Arabii cautú în Elimaida arborulú bratus*, „carele sémenă cu unú largú cipressú, avêndú „ramure albictóse și respândindú unú mirosú „plăcutú cândú se pune pe focú. Imperatulú „Claudiú povestescé despre acestá minuni. „Ellú dice că Parții punú frunđe de *bratus* „în beuturile loru; că mirosulú seú se assé- „mênă cu allú cedrulú; că fumulú lui îm- „prăștiá pe allú cellorú-l'alți arbori. *Bratus* „*se nasce dincollo de Pasitigris, în apropiarea* „*orașulu Sittaca, pe muntele Zagru*” (16).

Prin urmare, este unu feliú de cedru largú și albictosú, carele crescea numai într'o porțiune a Siriei și pe care poporațiunea semitică de acollo illu numá *brat*, de unde prin intermediulú Parțilorú aú auđitú acestú nume și Romanii.

(15) *Glossariú după însărcinarea datá de Societatea Academică*, Bucur., 2871, in-8, p. 90.

(16) *Plin.*, *Hist. Nat.*, lib. XII, c. 39: «Petunt igitur in Elymaeos arborem bratum, cupresso fusae similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus insperguntur potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro».

Iată la ce se reduce în realitate italismulú bradului!

A face din „albictosú” — „pururea verde” și din ebraicú—latinú, este negreșitú o filologia fórte commodá, dérú puținú academică.

Urméză déro că vorba *brad* a essistatu numai la Traci, de unde aú moștenit'o Armenii, Albanesi și Români.

Radicala cuvêntului este arianulú *bradh*, a cresce, de unde samscritulu *bradhna* în înțellesú de radecină de planta, litteralmente unú lucru crescutú (17).

Acéstă etimologiá se confirmă prin considerațiunii logice și fonetice.

În privința logică, totú așa numirile samscrete de arbore *rohí* și *vríkša* s'aú născutú din ideia de a cresce: *ruh* și *vrîh*.

În privința fonetică, sonulú ð correspunđendú totú-d'a-una samscritulu *dh* (18), albanesulú *brad* nu numai că admite, dérú încă necesitézá radicala *bradh*.

Derivându dela arianulú *bradh*, a cresce, bradulú esprimă ideia unui arbore crescutú, adecă agiunsú la înălțime.

Ideia de *crescutú* și ideia de *mare* se identifică mai pretutindení: germanulu *gross*, mare, provine dela o tulpina cu înțellesú de a cresce, conservată în anglesulú *grow*; slaviculú *roslá*, mare, derivá dela *rosti*, a cresce, etc.

Chiarú dela arianulú *bradh*, a cresce, derivă samscritulú *vradhant* și elleniculú βλωδρός= *brádhras*, ambele cu semnificațiunea de mare (19).

Pentru a se substantiva în accepțiune de „crescutú”, radicala *bradh* admite pe suffissú

(17) *Pictet*, I, 199—200.

(18) *Curtius*, *Griech. Etymol.*, 234.

(19) *Curtius*, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, Leipzig, 1868-9, in-8, t. 1, part. 2, p. 295.

participială: samscritulă *ta*, greceală $\tau\acute{o}$, latinulă *tu*, slaviceală *tŭ*.

Acestŭ suffissŭ începându-se printr'o dentală, tinde la assimilare de cate ori se întâlnește cu o altă dentală la finea radicalei: bună-óră samscritulă *badh*, a lega, dându peste *ta* produce pe *badhá* în locŭ de *badhta* (20).

În modulu acesta, radicala *bradh*, căpătându suffissulă *ta* scăđutŭ în tóte limbele europree la *tu*, se nasce forma participială *braddhu*, de unde printr'o definitivă asimilațiune decurgŭ directamente albanesulă *brađ* și românelă *brad*.

Nici o etimologiă nu póte fi mai certă sub ori-ce raportŭ filologicŭ, și nici la unu arbore nu s'a pututŭ applica epitetulă de „mare“ mai potrivitŭ ca la superbulă bradŭ, acéstă „gloria a codrilorŭ“ după espressiunea lui Stațiŭ:

«... silvarum gloria pinus!» (21)

Să trecemŭ la „stegiarŭ“.

Degia betrânulu Cantemirŭ, mai puțin esclusivŭ decâtŭ puritanŭ noștri de astăđi, credea că acestŭ cuvântŭ trebui să fie în limba română o remăsiță dela Daci (22).

În adevărŭ, nici unŭ nume de arbore în tóte celle-l'alte limbe indo-europree nu offeră vre-o asemănare cu allŭ nostru *stegiarŭ*, séu mai bine *stagiărŭ*, căci încă metropolitulă Dositieiŭ dicea: „dumbrăvile sunt **стѣжари** ce facu ghinda” (23).

(20) Schleicher, *Compendium*, § 224.

(21) Stat., *Silvae*, V, 1, v. 151.

(22) *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiŭ, Bucur., 1872, in-8, p. 151: «Neque enim obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia colonias, vel servis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxorem perdiderat, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox in illorum sermonem irrepere potuit. Tales sunt: *stezar*, *quercus* etc.»

(23) *A prorocului Davidŭ psaltire*, Unev, 1673, in-4, fóia 44, nota la ps. 28.

Radicala cuvântulu este *stag*.

Ea se află la mai toți Arianiŭ în accepțiune de *a accoperi*: samscritulă *sthağ*, de unde *sthağana*—accoperișŭ, *sthağita*—accoperitŭ, *sthağa*—ghebŭ, *sthaği*—cutiă, etc.; greceală $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\omega$, de unde $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\eta$ séu $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\omicron\varsigma$, cu perderea sibillantei $\tau\acute{\epsilon}\gamma\eta$ séu $\tau\acute{\epsilon}\gamma\omicron\varsigma$ —accoperișŭ; latinulu *ti go*, *tec-tum*, *teğimen*, *tug-urium*; irlandesulă *teg*—casă; litvanulu *stegiu*, *stogas* etc. (24).

Adducându-ni a-minte că samscritulă *varana*, de unde celticulă *fearn*, aninŭ, derivă dela *var*, a accoperi, séu că samscritulă *gīhaśa*, de unde celticulă *gas*, trunchiŭ, derivă dela *gīhaś*, a accoperi, provenința *stegiaruluŭ* dela *sthağ*, a accoperi, primesce o puterinică confirmațiune, indicându unŭ prototipu *sthağ-a-ra*, cu suffissulu *ra*, cu o vocală de legătură și cu semnificațiunea de „accoperitorŭ“, adecă o vegetațiune a cării umbră servă de adăpostŭ, după versulu lui Orațiŭ:

«Quercus—multa dominum juvat umbra» (25).

Pe *bradŭ*, precumu constatarămŭ mai susŭ, l'aŭ păstratu Români. Albanesi și Armeni; pe *stegiarŭ* înse l'aŭ reținutu numai Români, cea ce permite a crede că din tóte popórele tractice acéstă formațiune aparținuse mai în speciă dialectulu dacicŭ.

Față cu „bradulŭ” și „stegiarulŭ“, moșteniți dela Daci, ni se presintă unu nume de arbore curatŭ latinŭ, carele arruncă o viuă lumină asupra cestiuniŭ ce ne preocupă.

Este *mestécănelă*.

Nici unu filologŭ n'a vorbitu pêně acumŭ despre acéstă vorbă.

Latinomaniŭ noștri cei mai essagerați, aceia chiarŭ cari deducŭ pe *bradŭ* dela *abies* (26),

(24) Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 448—455, nr 1151.

(25) Horat., *Ep.*, I, 16, v. 9.

(26) *Lex. Bud.*, 65.

n'au cutețat a-i căuta vre-o origine italică.

Și totuși nemică nu pôte fi mai latinu !

Sunt unele probleme înse în cari filologia nu e în stare să facă unu passu fără agiutorul științelor naturale.

Astă-feliu este și *mestécănulă*.

Mai anteu de tôte să precisăm natura acestui arbore, pe care Lasteyrie l'a studiat mai cu d'a-mênuntulu decâtă ori-cine altulă.

„La nordu—dice ellu—foile și mlădițele de „mestécănu offera viteloră o hrană imbielșugată.

„Laponi, fie din neprevedere, fie mai al-lesu din cauza unui traiu de totu vagabundă, „nu facu nici o provisiune pentru érnă; Sue-„desii și Norvegiani înse obicînuesc pen-„tru vaccele și oiele loră a stringe crengē de „mestécănu.

„In unele părți frunțele celle tinere de „mestécănu, uscându-se pe vétră și ammete-„cându-se cu grăunțe, servă la nutrimētulu „passeriloră domestice, găine, gâsce și rațe.

„Finlandesi cullegu frunțe de mestécănu „pentru a ferbe din elle unu feliu de beutură „în locu de céiū.

„Unu călătoru povestescē că Camciadali „și o sémă de alte triburi nordice taia scórța „de mestécănu în mică buccăți și o mănăncă „cu oue de pesce.

„Ruși facu bere din succu de mestécănu, „ammestecându-lă cu hemeiu și fermentu și „suppunēdu-lă manipulațiuniloră ordinare „alle berăriei.

„In Suedia, din același succu se face unu „siropu, mai puțin dulce decâtă acela din „acer *saccharinum*, dérū totuși destullu de bunu „pentru a înlocui sacharulă în mai multe tre-„buințe domestice.

„Locuitorii dela nordu, căutându a suppleni „prin ce-va vinulă pe care li l'a refusată na-

„tura, s'aū invētat a compune licoi spiritose „din succulă differiteloră plante séu fructe in-„digene : din succu de mestécănu ei facu unu „vinu albū și spumosu cam de feliulă șampa-„niei, consideratū ca fôrte sănētosū... (27)

Așa dérō, fie pentru vite, fie ca céiū, fie cu oue de pesce, fie ca bere séu ca vinu. mestécănulă într'o climă aspră servă de nutrimētū.

Pe territoriulu Daciei, anume în Oltenia, mai cu sémă în munții Gorgiului, țerranii *mestecă* în gură pēnē astă-đi muguri de mestécănu, estragēndū din ei același succu dulce-acriū, „une sève abondante, d'une saveur douce, sucrée et légèrement aigrelette” (28), din care Svedesi facu siropū.

O dată constatată prin istoria naturală a-cestū caracteru eminamente alimentarū allū mestécănulă, originea vorbei decurge dela sine.

Să începemu prin a separa radicala *mestec* de suffissulu *ănă*.

Acestū suffissu este acela-și pe care-lă găs-simū în cuvēntulă nostru *cércănă* din *circinus* (29), correspondēndū adecă în fonetica română suffissulu latinū *inus*.

Verbulă *mestecă*, pe de altă parte, are la noi principala semnificațiune de a rumega mănăcarea (30), din latinulă *mastico*, de aceia-și origine cu greculă *μασάσαι*, persianulă *masi-dan*, germanulă *māsten*, tôte esprimēndū ideia de nutrimētū, dela radicala ariană *mas*, de unde asemenea litvanulă *maistas*, hrană, și celticulă *maise* cu același înțellesū.

(27) Ap. Eugène Marie, *Bouveau*, în *Encyclopédie moderne*, t. 6, Paris, 1857, in-8, p. 609—614.

(28) Littré et Robin, *Dict. de médecine*, v. *bouveau*.

(29) Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, 50: « c é r c á n ũ. cercle, compas, aire, couronne, halo autour du soleil, de la lune; L. *circinus*, it. *cercine*, esp. *cercen*. »

(30) *Lex. Budan.*, 388.—Cihac, 162.—Pontbriant etc.

Mestéc-ănū represintă dérū unū tipū *masticinus*, întocmai ca *cércănū*—*circinus*, arborele totū ce pōte fi mai latinū, însemnândū arbore nutritorū, după cumū *stegiarulū* însemneză arbore accoperitorū, érū bradulū unū arbore naltū.

Ca și *cércănū* din *circinus*, *mestécănū* din *masticinus* este o vorbă latină combinată degia pe teritoriulū Daciei; dérū și 'n epoca fără comparațiune mai vechiă a născerii limbelorū indo-europee din tulpina ariană totū astū-feliū s'a formatū numele unū altū arbore, allū fagului și chiarū allū stegiarului, adecă totū în accepțiune de „arbore nutritorū“, din cauza ghindelorū cu cari se hrăniău pe atunci nu numai vitele, ci și bietulū omū din pădure: lătinesce *fagus*, grecesce *φηγός*, dela *φάγω*, a mânca.

În același modū persianesce *buk* însemneză atâtū pe stegiarū precumu și orī-ce feliū de mâncare.

Totū de acollo vine numele slavo-germanū allū fagului: *buk* séu *buche*.

Pictet susține că chiarū la Romani „*quercus esculus*“, dela *edo*—a mânca, de unde *esca*—mâncare, însemna unū arbore meritū a hrăni⁽³¹⁾; dérū vechiă ortografiă cu *ae*: „*aesculus*“, face ca acéstă derivațiune să fie dubiosă.

Negreșitū că Slaviī, Germaniī, Persiī, aū părăsiti de-multū unū atare regimū alimentarū; totuși limba, ca unū sarcofagiū conservândū o mumiă, a păstratū pēnē' n momentul de față suvenirea unorū timpī mai puținū gastronomici, cari în unele țerre nu sunt tocmai pré-depărtați de țillele nōstre,

căci în Spania, bună-óră, locuitoriī din munți mâncaū ghindă de stegiarū încă în secolulū lui Augustū⁽³²⁾.

După ce amū analizatū *codrulū*, *bradulū*, *stegiarulū* și *mestécănulū*, să tragemū conclușiunile.

Prima consecință:

Pentru ca „*codrulū*“, carele identifică ideea de munte cu aceea de arbore; pentru ca numările vegetațiunii celei mai alpine, „*bradū*“ și „*stegiarū*“; pentru ca unū asemenea grupū de termeni să fi pututū trece la Romani dela Daci, acești din urmă cată să se fi amestecatū cu Latiniī anume în vastele păduri alle Carpațilorū.

În adevērū, Daciī aū fostū poporulū cellū mai muntēnū.

Munții și pădurile ocupă Daciī: „*montes et saltus Daci*“, observă betrānulū Pliniū⁽³³⁾.

Muntele este allū Dacilorū: „*suum Dacis montem*“, dice poetulū Stațiū⁽³⁴⁾.

Pliniū și Stațiū, ambiī trăindū chiarū în epoca lui Traianū.

Ce-va mai târđiū Florū ni spune și mai energeticū că Daciī sunt lipiți de munți: „*Daci montibus inhaerent*“⁽³⁵⁾.

A doua consecință:

Pentru ca întrēga naționalitate română, nu unū dialectū séu unū provincialismū, ci totalitatea nēmului, să fi pututū numi mestécănulū „*nutritorū*“, formațiunea limbēi nōstre din elemente latine și dacice trebuia să se fi cperatū într'unū modū compactū anume în munți, mai allesū în Oltenia unde, după cumū amū vēđutū mai susū, rollulū ali-

(32) Strabo, *Geogr.*, III, 3, § 7.

(33) *Hist. Nat.*, IV, 25.

(34) *Silv.*, III, 3, vers. 169.—Cf. id. *Theb.*, I. v. 20,

(35) Flor., IV, 12.

(31) *Origines*, I, 213.—Cf. Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 504, nr. 1220.

mentară allü acestui arbore nu s'a uitatü cu deseversire nicî chiarü pënë astădi.

Numai în zona de totü muntösă, care singură sub raportulü climatericü represintă la sudü regiunile nordice, se póte esplica recurgerea la mestécănü ca la nutrimëntü.

Doze-trei cuvinte dintr'o limbă potü restaura o lungă obscură fasă într'o istoriä națională!

Să trecemü cu analiza la o altă probă de o natura diversă.

§ 18.

POESIA «FRUNDEI VERDI».

De unde óre s'a născutü admirabila «frunđa-verde» din capulu mai tuturorü cântecelorü poporane române?

Cellü mai mare poetu allü nostru și cellü mai renumitü filologu și-au datu amëndouï ostenáa de a petrunde misteriolü acestei poesie de codru.

D. Alessandri đice :

„Celle mai multe dintre cântecele poporale începü cu *frunđa verde*. Acésta provine „din iubirea Românului pentru natura înverđită. Primă-véra cu cerulu ei albastru, „cu dulcea ei căldură, cu insuflețirea ce ea „adduce lumiî amorțite de viforele ernel, „nasce în ánima Românului doruri taínice, „porniri entuziaste, cari illü facu a uita suf- „ferințele trecutulu și a vissa đille de iubire, de viteziä. Lui în place, cândü vine „primă-véra cea verđiä. a se întinde pe érbă, „a se retăci prin lunce și codri, a cănta și „a pocni din frunđe, a se scälđa în lunina „sórelui și 'n aerulü parfumatü allü câmpu- „lui. Frunđa cea nouă îi insufflä cântece „pline de o melancoliä adâncă, ce esprimă „gíalea unui trecutü de mărire și aspirarea

„cătră unü viitorü mărețü. Frunđa verde ce „incunună cântecele poporale servă totü-o „dată de caracteristică cântecului. Astü-feliü „cândü subiectulü este eroicu, cândü ellü cop- „prinde faptele unui vitézü, poetulü allego „frunđele de arbori séu de flori ce sunt în „potrivire cu puterea și cu tinerețea, pre- „cumü frunđa de stegiarü, frunđa de bradü, „frunđa de bugiorü, căci voíniciî ballade- „lorü sunt nalți ca bradulü, tari ca ste- „giarulü, rumeni ca bugiorulü. Cântecele „de iubire se incepu cu frunđele de lacri- „mióra, de sulcină, de busniocu, pentru că „aceste flori, după crederea poporului, au o „menire fármecátore. Cândü e cânteculu de „durere séu de mórte, ellu preferă frunđele „de nărăcină, de mohorü etc. În legendele „și în balladele unde figuréză copile fru- „móse, acestea sunt întovărășite de celle „mai gingașe flori alle câmpielorü, poetulü le „incunună cu ghirlande mirosítóre de frunđe „de viorelle, de trandafirü, de micsunelle etc., „și astü-feliü se póte cunnósce subiectulü „unui cântecü chiarü dela cellu ánteïü versü. „Romániî dovedescu prin acéstă formă poe- „tică a improvisárilorü lorü o și mai strínsă „rudire cu frațiî lorü din Italia, căci în cân- „tecele poporale alle Umbrilorü, alle Ligu- „rilorü, alle Piceniloru și alle Piemontesi- „lorü frunđa e înlocuită prin flóre. De pildă:

«Fior di viole

Li vostri ochietti furono le strale
Che fece la ferita che mi dole etc.

«Fior di cerasa

E d'una siepe de mortella e rossa
Io la vorré siepa 'la vostra casu etc.

«Fior di mela

Vattene a casa che mamma ti chiama
Mamma ti chiama e lo mio core pena etc. etc.» (1)

(1) Alessandri, *Poesie popolare alle Românilorü*, Buccur, 1867, în-8, p. 92.

Nemicu mai adevăratu și mai elocinte ca prima parte a acestei notițe, aceia adevă unde d. Alessandri desfășoră economia *frunzei verzi* în mecanismul poeziei noastre poporane.

Mai nici o dată allegerea plantei nu este arbitrară, ci servă generalmente în modul cellu mai ingeniosu a indica subiectul seu cellu puțin caracterul canteceului.

Vomū da câte-va esemple.

În ballada lui Ghemișu, eroulu fiindu forte micu, deru și tare totu-o-dată, canteceulu se începe printr'o allună :

«Frunză verde d'allunișu,
«Tace cuculu la rarișu,
«La rarișu. la carpenișu
«De frica cellu Ghemișu etc.»

Ballada lui Bugioru, mortu pe spendurătoare, debută prin :

«Frunză verde de năgară,
«A eșitu Bugioru în țerră...»

ca și o doină despre :

«Frunză verde de năgară,
«Vai, sărmană biută țerră,
«Cumū te-agiunse foculu erra!
«Rușii vinu te calicescu etc.»

Trista salce figurază în canteceulu orfanilor :

«Frunză verde sălcioră,
«Puiculiță bălăioră,
«Tu n'ai tătă, eu n'amă mamă etc.»

Unu voinicu cântă :

«Frunză verde șapte brazi,
«Fost'amă noi vr'o șepte frați etc.»

Amarulu pelinū caracterisă pe cei instrăinați :

«Frunză verde de pelinū,
«Tu străină, eu străinū,

«Amendou ne potrivimū,
«Hai în codru sū traimū etc. (2)

Urđica merge de asemenea în armoniă cu sufferința :

«Frunză verde de urđică,
«Strigă, Dómne, cine strigă,
«Strigă Giurgiu dintre lunci
«Dela boi și dela giunci,
«Nime'n lume nu aude
«Strigătele selle crude etc.» (3)

Ilusiunile perdute se manifestă prin 'a-guridă :

«Frunză verde aguridă,
«Multū ești, leho, ispitită,
«Multū mē'nșelli și multū mē porți etc. (4)

Mai pe scurtu, totalitatea poeziei poporane a Romănulu este ca unu feliu de botanică, fie-care plantă fiindu descrisă pe largu printr'o situațiune correspundinte a sufletulu umanū ; deru acéstă sublimă combinațiune de spiritū și materiă sa fie ore în adevăru de origine italică ?

Insuși d. Alessandri nu se vede a fi fostu de acéstă parere în scrierile selle mai de'nainte assupra poeziei noastre poporane.

Pe la 1855 d-lui era mulțumitu să constate cu multă giusteță rollul poeticu allu *frunzei verzi*, fără a căuta să-ī găsescă vre-o părechia în Italia. (5)

Ceia-ce a indusū mai târđiu în erróre pe illustrulū poetū, după cumū mai dē-ună-đi a retăcitu și pe d. Picot (6), se pare a fi fostu

(2) *Ibid.*, passim.

(3) M. Pompiliū, *Ballade populare*, Iași, 1870, in-8, p. 41.

(4) Caranfilū, *Căntece populare*, Huși, 1872, in-8, p. 15.

(5) Alessandri, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, in-8, p. 182, note 19.

(6) Picot, *Documents pour servir a l'étude des dialectes roumains*, Paris, 1873, in-8, p. 45.

anume d. canonică Cipariu, carele tocmai în intervallu veni a emite următoarea opinie:

„Ce-va asemenea se află și'n poeziile populare alle Toscaniloru, din cari aici vre-o „cate-va essemple allese din *Canti popolari de N. Tommaseo*, vol. 1, Veneția 1841 :

«Fior di scarlato,
Alle porte di Napoli c'e scritto :
Il paradiso c'e il vostro ritratto etc.

«Fiorin di sale,
Se non son bella Io, bello è 'l mi'amore,
Ho un morettino, e la grazia mi vale etc.

«Fiore di pepe,
Io giro intorno a voi come fa l'ape
Che gira intorno al fiore della siepe etc.

„*Fiori di cipresso* (Tommaseo pag. 132), *Fior d'amaranto* (p. 146), *Fiore d'argento* (p. 166) etc. Din care se vede că Toscanii asemenea „începu ca și Români, numai câtă ei pună „flóre în locu de frunză verde, inse pe pag. 228 „aflamă : *foglia d'aprile*, adecă foi sêu frunze, „și mai încollo pe p. 237 *spiga di grano*, spicū „de grâu etc“. (7).

Să ne'trebămă acumă încă o dată : între *frunza verde* a Românului și între *fiore* sêu chiaru *spiga di grano* a Toscanului essistă ore în realitate vre-o serioasă înrudire ?

Nu cumă-va amăgirea provine din predispozițiunea cam morbidă a cellorū maī mulți dintre noi de a căuta chiarū „ctorba“ și „șerbetulū“ în Capitoliu ?

Să essaminămă.

Din sutimi de cântece italiene abia câte unulū se începe prin *flóre*, ba și atunci fără legătură cu ideea totală, cu intriga, cu ținta poeziei, ci numai ca o simplă invocați-

(7) Cipariu, *Elemente de poetică*, Blasiu, 1860, in-8, p. 194-196. — Cf. Urechiu, *Patria*, București, 1867, in-8, p. 21. — *Poesia în fața politicei*, Bucur., 1867, in-8, p. 18.

une cătră o persónă : „tu, flóre roșiă...!“ sêu „tu, flóre de vióră...!“ sêu „tu, flóre de cireșu...!“ și așa mai încollo.

Poesia poporană a Italianilorū se împarte într'o mulțime de genuri : *rispetti* sêu *stramboti*, *serenate*, *maggi*, *violete*, *nanne* etc.

Nu mai într'unulū singurū din acestea, și încă nu totu-d'a-una, ne întimpină esclamațiunea „fiore!“ , anume în așa numitele *stornelli*, adecă câte douē sêu trei versuri peste totū, pe cari le cântă unū bărbatū sêu o femeia și căroră li respunde unū altulū printr'o nouă seriă de douē-trei versuri, cea-ce se chiamă *stornare*, a da înderetū.

Unulu de pildă țice :

Fiore di aneto!
Quando moro, e vado in paradiso,
Se non ti trovo, mi ritorno indietro.

(Flóre de mărarū! Cândū voiū muri și mă voiū duce în raiū, decă nu te voiū găsi acolo, mă voiū întorce)

Altulū sêu alta replică :

Fiorin d'abete!
In paradiso senza scale andate :
Parlate con i santi, e poi scendete.

(Flóre de bradū! Iu raiū mergi fără scară : vorbesce cu sânti și apoi întorce-te)

După cumū observă forțe bine d. Caselli, acésta este ce-va în feliulū versurilorū alternate alle păstorilorū lui Virgiliū :

Incipe, Damæta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camenae. (8)

Decă venerabilulū d. Cipariu arū fi cređutū de cuviință și d-lui a da lectorilorū sei acésta legitimă limurare assupra naturei *stornellilorū* italianī, negreșitū că nemini nu s'arū fi pututū amăgi de a vedé vre-unū gradū de în-

(8) Caselli, *Chants populaires de l'Italie*, Paris, 1865, in-8, p. VIII.—Cf. Tit. Liv, IV, 53.

cuscrire între *frunđa verde* română și între *fiore* a Toscanilor, cari una altelea sunt cu desevărsire străine.

Nu mai adaugăm că florile în genere distingă mai multă câmpia, pe când frunzele aparțin pădurii, desemnându astă-feliu doue feluri de trai cu totul diverse.

Dacă ori-ce invocațiune personală ca „fiore di aneto“ său „florin d'abete“ ară fi să se pună în comparațiune cu a noastră „frunđa-verde“, atunci nu înțelegem de ce ară trebui să acordăm acestă monopolă numai Italianilor.

Totă așa poesia poporană grăcă numesce și ea pe favoritele selle : flóre de garófă, flóre de iasmin, flóre de crin, său chiară créngă de arbure :

᾿ω πολὸ ἀγαπημένη μου, φηλοῦ δένδρου κλωνάρι (9)

Russulă de asemenea cântă :

Hei în grădină, în grădină iubescă eă,
iubescă eă în grădină o *pară verde*,
O *pară verde*, o fetiță voiósă . . . (10)

său :

Para mea, para mea,
Para mea verde!
Sub pără stă căsuța,
În căsuță fetița. (11)

său :

Hei salce, salce, sălcuță!
Ți-a sosită vremea să'nfloresci,
Dără n'a sosită încă vremea
Luă Ivană să se 'nsóre . . . (12)

Și ce urmăză de aci ?

Din câte-va isolate exclamațiuni de această speciă, pe cari lesne le vomă găsi în poesia

(9) Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc.

(10) Sacharov, *Skazaniia Russkago naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 3, p. 92.

(11) *Ibid.*, 210.

(12) *Ibid.*, 273.

cultă și necultă a mai tuturoră popóreloră și căroră li lipsesce, ca și cellooră italiene, nu numai proprietatea de a fi ună debută normală, constantă, aprópe fără excepțiune allă totalității cânteceloră națiionale, dără mai cu sémă condițiunea fundamentală de a caracteriza o balladă său o doină prin câte o plantă differită, óre se póte deduce că a noastră „frunđa-verde“ este grăcă său russă ?

După cumă grăcă său russă nu póte fi, totă așa nici italiană nu este.

Dacă e vorba de a allătura cu ori-ce preță „frunđa-verde“ a Românului cu totă feliulă de flori latine, apoi éccă ună erbariă întregă dintr'o poesiă poporană spaniála :

Verde primavera
Llena de flores,
Corona de guirlandas
A mis amores,
De blanca azucena,
De jazmín y rosa,
Mosqueta olorosa,
Violeta y verbena,
De claveles llena
Y de otras mil flores etc. (13)

Avemă aci o miă de flori d'o dată !

Ce aă a face înse tóte aceste amoróse guirlande italiene și spaniále, cullese de prin strîmta florăriă, cu severă *frunđa verde* a Românului, prin care se încununăză nu numai gluma și dragostea, dără în același timpă spendurătórea lui Bugioră său viteziile lui Ghemișă ?

Latinitatea noastră este ună faptă istorică atâtă de positivă, atâtă de bine stabilită pe base sciintifice, încătă n'are nevoiă de a mai fi proptită prin totă feliulă de esagerațiuni sentimentale, ca și cândă ară fi în pericolă de risipă.

(13) Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros*, Paris, 1838, in-8, p. 329.

Frunđa verde s'a născutū de 'mpreună cu naționalitatea română nu la Tibru sėu la Gualquivirū, ci la noi a-casă, pe teritoriul Daciei, în secolarele pădurī alle Carpaților, acolo unde străbunii noștri s'au formatū și s'au dezvoltatū în cursū de vécuri mai 'nainte de a se pogori din munte și a se respāndi pe câmpia.

Și nu numai prin *frunđa verde*, dérū prin mai tóte imaginile cele mai superbe alle selle, poesia nóstră poporană este fiia Carpaților.

Numai acolo se putea nasce :

Munții se resunū,
Șoimii se adunū,
Codrii se trezescū,
Frunđele șoptescū,
Stellele scilipescū
Și'n calle s'oprescū...

Numai acolo :

Sórele și luna
Mī-au ținutū cununa,
Brađi și pātenași
I-amū avutū nuntași,
Prenți—munții mari,
Pāsseri—lăutarī . . .

Numai acolo :

Susū în verfū de brădulețū
S'a opritū unū șoimulețū.
Ellū se uită dreptū în sóre,
Totū mișcāndū din aripíore.
Giosū la trunchiulū bradului
Cresce flórea fragului,
Ea de sóre se feresce
Și de umbră se lipescē.
— Floricā dela munte !
Eū sum șoimū, șoimuțū de frunte,
Eși din uubră, din tulpinā,
Să'ți vėdū fața la luminā.
C'a venitū pēnē la mine
Mirosū dulce dela tine etc,

Numai acolo bradulū, stegiarulū, șoimulū, copii de predilecțiune ai munților, au pututū deveni pentru muza nóstră poporană sacre

simboluri de nălțime, de forță, de viteziă.

Numai acolo, precumū numai pe țermulū mării poesia grécă era în stare de a concepe următorulū capū-d'operă de inspirațiune :

„Era nópte, iubito, cândū noi ne-amū să-
rutatū. Cine óre să ne fi vėdūtū ? Aū vėdūtū
„nóptea și zorile, stellele și luna. O stelluță
„s'a pogoritū și a spus'o mării, marea a spus'o
„vėslei, vėslea a spus'o plutașului, și plutașulū
„a cāntat'o la pórtā iubitei selle!“ (14).

Greculū i-a dictatū oceanulū, noue ni-au șoptitū Carpații.

Pentru unū Românū din Baraganū, din Bugiacū, din șessulū cellū aridū allū Romāniei de giosū, unde degia Ovidiū se plāngea că 'n deșertū vei căuta o frunđa :

Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos . . . (15)

și unde unū cǎlătorū svedesū din secolulū trecutū observa cu mirare că nu se póte găssi mai nici unū arbore: „ist in ganz Bessarabien fast kein Baum zu finden“ (16), pentru unū asemenea Românū „frunđa verde“ remāne pēnē astă-đi ca unū actū de botezū despre antica facere națională pe inverđitulū plaiū.

Este unū purū românismū, unū productū directū allū pământului dacicū, fără nici o cumnățiă cu Italia sėu cu Spania.

Traulū primitivū de pădure a lăssatū și pe aīuri totū în litteratură nesce urme fórte a-dānci, cari offeră o intimă analogiă cu *frunđa verde* a Românului.

Essemplulū cellū mai curiosū și mai evindinte de acéstă influință de codru este ve-

(14) Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824, in-8, p. 415.

(15) Ovid., *Trist.*, libr. III, el. 3.

(16) Laxmann, ap. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, in-4, t. I, p. 70.

chîulü alfabetü celticü *ogham* din Anglia, unde Strabone ni spune că Britanniî löcuiăü în pădurî: *πόλεις δ' αὐτῶν εἰσιν οἱ δρυμοί* (17), după cumü ni-o spune și Iuliü Cesarü: „*op-pidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt*” (18).

Alfabetulü în cestiune, totü ce póte fi mai de codru, se chiamă *craobh*, „arbore“, și fie-care litteră, *feadha*, adecă „lemnü“, pórtă câte unü deosebitü nume de plantă în urmă-tórea ordine :

- B. *Beith* (mestécănü);
- C. *Coll* (alunü);
- L. *Luis* (sorbü);
- F. *Fearn* (aminü);
- S. *Sail* (salce);
- N. *Nin* (frassinü);
- H. *Huath* (păducellü);
- D. *Duir* (stegiarü);
- T. *Tinne* (nucü);
- Q. *Queirt* (mărü);
- M. *Muin* (viță);
- G. *Gort* (iederă);
- NG. *Ngedal* (grozamă);
- ST. *Strait* (spinü negru);
- R. *Ruis* (socü);
- A. *Ailm* (bradü);
- P. *Peith-bhog* (érbă mólle);
- O. *Onn* (unü feliiü de genistă);
- U. *Ur* (afinü);
- E. *Eadað* (plopü);
- I. *Idad* (tissü);
- EA. *Eabad* (paltenu);
- OI. *Oir* (săngerü);
- UI. *Uilleaun* (curpenü);
- IA. *Ifin* (cócăză). (19)

(17) Strab., *Geogr.*, libr. IV, cap. 5, § 2.

(18) *De bello Gall.*, V, 21.

(19) Rolt Brash, *On the Ogham monuments of the Gaed-hal*, in *International congress of prehistoric archaeology*, London, 1869, in-8, p. 291—318.— Cf. Pott, II, part. I, p. 220.

La Româniî poesia poporană, la Celți alfabetulü, la ambele némuri însuși simburele devoltării litterare a orî-cărui poporü, căci tóte într'o litteratură se începü prin cântecü și prin abecedarü, aü petrificatü astü-feliü memoria unorü epoce primordiale de formațiune în adăpostulü pădurilorü.

La noi inse, ca la nimeni altulü, acéstă prețiosă suvenire este nu numai o cestiune de archeologiă, dérü posedă și farmeculü celei mai fericite creațiunii poetice.

Dicemü că la noi ca la nimeni altulü, deși tentative sporadice de a introduce unü assemenea genü s'aü pututü manifesta și pe aiuri sub aceiași acțiune a naturei, dérü n'aü reușitü nicăiri de a prinde rădăcină, de a deveni unü modelü, o formulă.

Éccé bună-óra unü cântecü poporanü rutenü din pădurile Galiției :

„Acollo pe munte stă unü frassinü, unü frassinü verde,
 „Pere în străinătate tinerehellü Cazacü!
 „—Eü perü, eü perü, mi-a sossitü clasulü morții:
 „Te rogü, a mea drăguță, dă de scire maicuței.—
 „A venitü muma, a venitü muma, a venitü măicuța,
 „A întorsü alba'i față cătră feciorașü:
 „—Étä veđi, fetușule, scumpulü meñ copilü,
 „N'ai ascultatü pe tatü, pe mamă. s'aü dusü ðillele telle!—
 „—Te rogü maică, te rogü maică, să mă'ngropi frumosü,
 „Să sune clopotele, să cânte lăutele,
 „Dérü să nu mă'ngrope nici popii, nici dascăli,
 „Ci să mă'ngrope numai Căzaci de-ai noștri!
 „Rădicați frașilorü, rădicați frașilorü o naltă movilă:
 „Să afe fie-cine că eü perü din dragoste;
 „Sădiți, suriörelorü, în căpëtiulü meü unü călinü:
 „Să afe fie-cine că din dragoste amü peritü;
 „Vorü veni pässerelle să ciupescă căline,
 „Imi vorü adduce vești dela drăguța mea!“ (20).

Acestü cântecü gallițianü offeră o mai remarcabilă assemênare cu inspirațiunea poporană a Românilorü decâtü totü ce s'arü pu-

(20) Wacław z Oleska, *Piesni polskie i ruskie ludu galijskiego*, Lwów, 1835, in-8, p. 339 :

„Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen'ki,
 „Zahybaje na czynni kozak moloden'ki:
 „Zahybaju, zahybaju, pryjde czas wmeraty,
 „Proszu tebe, moja nyla, daj matyn'ci znaty etc.“

té găssi în Italia séu în Spania, căci nu numai se începe printr'unu „frassinu verde“, carele caracterisă pe tînerulu Cazacū, după cumu printr'unu călinu cu fructele sêlle roşie se caracterisă mai la valle amorulū, dérū pênē şi închiăierea'î ni adduce a-minte vrëndū-nevrëndū rugăminteā finală a nenocitulu cîobănaşū din ballada „Mieóra“.

Veciniî noştri Ruteni arū fi pututū déro, mai allesū în regiunea ost-carpatină a Galliţiei, să formeze şi dênşii genulu poeticū allū *frun-dei verdei*; ei s'aū opritū inse la o încercare séu doue, fără a fi mersū înainte, pe cândū Românulū surprinse din capulū loculuî tótă frumseţea, tótă bogăţia viitóre a germenu-luî, grăbindu-se a-i da o deplină desvoltare.

Totū aşa la Germani şi la Slavi alfabetulu se numesce *buchstaben* séu *bukwi*, adecă „beţe de fagū“, denotândū prin urmare ca şi la Celţi légenuļu codrénū allū artei de a scri; dérū numai Britanniî împinseseră debutulu pênē la ultimele'î consecinţe, botezândū fie-care litteră, fie-care diftongū cu câte unū nume de plantă.

Cătū de adâncū s'a înrădăcinatū şi câtū de departe s'a ramificatū la Români suvenirea anticuluî traiū de codru, desvoltându-se mai cu sémă în sfera cea poetică a viueţei, probă este, pe lîngă „frunđa-verde“, caracteristiculu *bradū* dela nunţele nōstre ţerănesci.

„Bradū — Ńice d. Massimū — este ramura „de bradū ce se pune la mirese; de aci *điua de bradū*, séu simplu *bradulū*, pređiua cununielorū; a *điuca bradulū*, a gtuca la mirésă „în pređiua cununielorū séu şi 'n điua de cununie pênē să pornésă la biserică” (21).

Nicăiri aŃuri nu se găssesce ce-va assemenea.

(21) *Glossariū*, v. bradū.

Şi totuşi mai multe alte popóre aū debutatū ca şi Româniî printr'unu légenu de pădure.

O acţiune identică a naturei înspiră pretutindenî începuturi identice; nu pretutindenî inse elle potū agiunge la perfectă lorū espressionē, îndurândū adesea, sub legea *selectiunii naturale*, ceia-ce se chiamă în biologiă „arrêt de développement“.

Serbulū, de pildă, cântă :

«Cresce unū subţire bradū
«Pe doui munţi mari;
«Dérū nu era bradulū,
«Ci o fêtă naltă...» (22)

S'arū păré că aŃdi ballada română „Annelulū şi năframă” :

«Fost'a fostū unū crăişorū,
«Tinerellū mândru feciorū,
«Cumū e bradulū codrilorū
«Susū pe vârfulū munţilor...»

La Serbi acéstă imagine a braduluî, provenită ca şi la noi din contemplaţiunea codrilorū de munte, este o excepţiune, unū grăunte remasū sterpū, deşi arū fi pututū să rodésă; la Româniî inse ea a devenitū o notă nedispensabilă dintr'o vastă simfoniă, plină de celle mai bogate variaţiuni pe aceiaşi temă.

Ne resumămū.

Pelîngă atâtea alte differite probe, *frunđa-verde* demonstră şi ea că naţionalitatea nōstră s'a născutū pe plaiū, nu pe câmpiă.

Ea ni procură mai pe d'assupra unū punctū cronologicū fōrte importantū.

Româniî din Macedonia n'aū pe *frunđa verde*.

Poesia lorū poporană, de care ni dă câţiva interesanţi specimeni d. Caragiani, nu în-

(22) Karadzic, *Srpski rječnik*, Beč, 1852, in-8, p. 253.